

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM VE SENDİKACILIK:
EĞİTİM SENDİKALARI ÖRNEĞİ

Fatih ÖZSOY
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

GEBZE

2022

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM VE
SENDİKACILIK: EĞİTİM SENDİKALARI
ÖRNEĞİ

Fatih ÖZSOY
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Bulut GÜRPINAR

GEBZE
2022

	YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU
---	--------------------------------------

GTÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 15/062022 tarih ve 2022/21 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 06/07/2022 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Fatih ÖZSOY'un tez çalışması Strateji Bilimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Doç.Dr. Burcu Bulut GÜRPINAR AYDIN

ÜYE: Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL

ÜYE: Dr. Öğr. Üyesi Eylem ÖZDEMİR

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun

...../...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

ÖZET

Günümüzde emek ve sermaye arasındaki gelir adaletsizliği düzenli bir artış göstermektedir. Tarih boyunca emek ve emeği kullananlar arasındaki mücadele, bulunduğu dönemin özelliklerine göre değişiklik gösterse de hâlâ devam etmektedir. Bu çalışmada sanayi devriminden sonra ortaya çıkan kapitalist sistemin; işçi sınıfı üzerindeki en güncel sömürü yöntemi olan Neoliberalizmin, eğitim, öğretim ve bilim hizmet kolundaki sendikaları nasıl dönüştürdüğü incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Kapitalist ekonomik sisteminin oluşmasında etkili olan liberalizmin; felsefi ve sosyolojik temelleri incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca Kapitalizmin ağırlaşan koşullarıyla birlikte girdiği en ciddi kriz olan 1929 Büyük Buhranın da etkisiyle ortaya çıkan sosyal devlet kavramı incelenmiştir. Sendika kavramının ortaya çıkış süreci ve içeriğinin ardından, girdiği hak mücadeleleri, karşılaştırmalı bir şekilde üçüncü bölümde incelenmiştir. Dördüncü bölümde, Türkiye’deki sendikal hareket, memur sendikacılığı ve eğitim, öğretim ve bilim hizmet kolunda faaliyette bulunan sendikalar incelenmiştir. Beşinci bölüm içerisinde, öğretmenlerin sendikalara bakışı, beklentileri ve sendikaların siyaset ile ilişkilerine yönelik görüşlerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, öğretmenler, sendikaların siyaset ile ilişkili ve politize olduklarını, görevde yükselmede sendikaların etkili olduklarını, genel yetkili sendikanın üyelerine pozitif ayrımcılık yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Eğitim, Öğretmen, Sendika, Siyaset

SUMMARY

Today, income inequality between labor and capital is increasing regularly. Throughout history, the struggle between labor and those who exploit it still continues, although it varies according to the characteristics of the period. In this study, the capitalist system that emerged after the industrial revolution; How Neo-liberalism, which is the most up-to-date exploitation method on the working class, has transformed the unions in the education, training and science service branches has been examined. In the first part of the study, liberalism, which is effective in the formation of the capitalist economic system; philosophical and sociological foundations are examined. In addition, in this section, the concept of social state, which emerged with the effect of the 1929 Great Depression, which was the most serious crisis of capitalism with its aggravating conditions, was examined. After the emergence of the concept of union and its content, the rights struggles it has been engaged in are examined in a comparative way in the third section. In the fourth chapter, the trade union movement in Turkey, civil servant unionism and the unions operating in the education, training and science service branches are examined. In the fifth chapter, the views of the teachers on the unions, their expectations and their views on the relations of the unions with politics are included. According to the findings, teachers found that unions are associated with politics and are politicized, unions are effective in promotion, and the general authorized union makes positive discrimination to its members.

Keywords: Neoliberalism, Education, Teacher, Union, Politics

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde bana gerekli destek ve cesareti veren, çalışmanın her aşamasında beni sürekli teşvik eden başta değerli hocam ve tez danışmanım sayın Doç. Dr. Burcu Bulut GÜRPINAR'a, aynı şekilde yüksek lisans eğitimim boyunca çok değerli görüşlerini ve bilgisini bizimle paylaşan Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL, Doç. Dr. Ömür AYDIN ve Prof. Dr. Halit YANIKKAYA hocalarıma katkılarından dolayı şükranlarımı sunarım.

Hayatımın her döneminde maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen varlıkları ile bana güç veren Annem, Babam ve Kardeşlerime, yüksek lisans eğitimim boyunca gösterdikleri anlayış ve destekten ötürü meslektaşlarım Merve GÜNEY ve Mehmet AVCI'ya,

Sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	iii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	ivi
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	viii
1.GİRİŞ	1
2.KAPİTALİST SİSTEMİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ	4
2.1.Liberalizm	4
2.2.Feodalizmden Kapitalizme Geçiş Süreci	9
2.3.İşçi Sınıfının Ortaya Çıkışı	14
2.4.1929 Ekonomik Krizi (Büyük Buhran), Nedenleri ve Çözüm Arayışları	17
2.5.Sosyal Devlet Olgusunun Oluşumu	20
2.5.1.Sosyal Devletin İşlevleri	23
2.5.2.Refağ Devleti ve Altın Çağı (1945-1975)	25
2.6.Neoliberalizmin Kuramsal Temelleri	27
2.7.Küreselleşme ve Neoliberalizm	30
2.8. Türkiye’de Neoliberalizm (1980-2001)	33
2.8.1.Türkiye’de Neoliberal Politikaların Gelişim Süreci	33
2.8.2.24 Ocak Kararları ve Sonuçları	34
2.8.3.12 Eylül Askeri Darbesi ve Neoliberal Politikalara Toplumsal Dönüşümün Hazırlanması	36
2.8.4. Neoliberalizm ve Sendikalar	38
3. TARİHSEL SÜREÇTE SENDİKACILIK	42
3.1. Sendika Kavramı	42
3.2. Sendikal Faaliyetlerin Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan Süreç	42
3.3. Türkiye’de Sendikacılık Faaliyetleri ve Tarihsel Süreci	46
3.3.1. 1946-1960 Yılları Arasında Sendikalar	47
3.3.2. 1960-1980 Yılları Arasında Sendikalar (Türkiye’de Sendikacılığın Altın Çağı)	49

3.3.3. 1980-2000 Yılları Arasında Sendikalar	52
3.3.4. 2000-Günümüz Yılları Arasında Sendikalar	54
4. TÜRKİYE DE SENDİKAL HAREKETİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU: EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLİM HİZMETLERİNDE SENDİKACILIK	57
4.1. Türkiye’de Öğretmen Sendikacılığının Tarihsel Gelişimi	57
4.2. Memurların Sendikal Hakları	62
4.3. Mevcut Eğitim Sendikalarının Amaç, İlke ve Üye Sayıları	67
4.3.1.Eğitimciler Birliği Sendikası (Eğitim-Bir-Sen)	67
4.3.2.Türkiye Eğitim Öğretim Hizmetleri İş kolu Sendikası (Türk Eğitim-Sen)	69
4.3.3. Eğitim ve Bilim Eğitimcileri Sendikası (Eğitim-Sen)	70
4.3.4. Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası (Eğitim-İş)	72
4.3.5. Eğitim Bir-Sen, Eğitim-Sen, Eğitim-İş ve Türk Eğitim-Sen Üye Sayılarının Karşılaştırılması	74
5. TÜRKİYE’DE ÖĞRETMEN SENDİKACILIĞI ÜZERİNE UYGULAMA	77
5.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	77
5.2. Katılımcılara Ait Demoğrafik Bilgiler	77
5.3. Katılımcıların Sendikaya Ait Görüşleri	80
5.4. Sendika Üyeliği Bulunan Katılımcıların Sendikaya İlişkin Görüşleri	88
5.5. Sendika Üyeliği Bulunmayan Katılımcıların Görüşleri	91
5.6. Sendika Üyeliğinden İstifa Edenlerin Görüşleri	92
6.SONUÇ	93
KAYNAKLAR	100
ÖZGEÇMİŞ	111

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

Açıklamalar

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFL	: Amerikan İşçi Federasyonu
AFT	: Amerika Öğretmenler Federasyonu
ANAP	: Anavatan Partisi
BT	: Bilgi Teknolojileri
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DB	: Dünya Bankası
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EĞİTİM-BİR-SEN	: Eğitimciler Birliği Sendikası
EĞİTİM-İŞ	: Eğitim İşkolu Kamu Görevlileri Sendikası
EĞİTİM-SEN	: Eğitim ve Bilim Eğitimcileri Sendikası
EĞİT-SEN	: Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
ETUC	: Avrupa Sendikalar Konfederasyonu
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GEW	Almanya Öğretmenler Sendikası
HAK-İŞ	: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HÜR-DER	: Hürriyetçi Öğretmenler Derneği
IFFTU	Uluslararası Özgür Öğretmen Sendikaları Federasyonu
İLKSAN	: İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı
İLK-SEN	: Türkiye İlkokul Öğretmenler Sendikası
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü

Kısaltmalar**Açıklamalar**

IMF	Uluslararası Para Fonu
ITUC	: Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu
KAMU-SEN	: Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
KESK	: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MADEN-İŞ	: Türkiye Maden İşçileri Sendikası
MEMUR-SEN	: Memur Sendikaları Konfederasyonu
MESS	: Türk Metal Sanayicileri Sendikası
MİSK	: Milliyetçi işçi Sendikaları Konfederasyonu
NL	: Norveç Öğretmenler sendikası
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SNES	: Fransa Orta Öğretim Öğretmenleri Sendikaları
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Parti
TÖB-DER	: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TÖDMF	: Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu
TÖS	: Türk Öğretmenler Sendikası
TÜRK-EĞİTİM-SEN	: Türkiye Eğitim Öğretim Hizmetleri İş kolu Sendikası
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
UDC	: Ulusal Demokratik Cephe
ÜLKÜ-BİR	: Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenleri Derneği
WTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
WWW	: World Wide Web

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil No:</u>	<u>Sayfa</u>
4.1: Yıllara Göre Eğitim Bir-Sen Üye Sayılar	68
4.2: Yıllara Göre Türk Eğitim-Sen Üye Sayıları	70
4.3: Yıllara Göre Eğitim-Sen Üye Sayıları	72
4.4: Yıllara Göre Eğitim-İş Üye Sayıları	74
4.5: Yıllara Göre Sendikaların Üye Sayıları	75
4.6: Yıllara Göre Sendikaların Sendikalaşma Oranları	76
5.1: Katılımcılara Ait Cinsiyet İstatistikleri	78
5.2: Katılımcılara Ait Yaş Grubu İstatistikleri	78
5.3: Katılımcılara Ait Medeni Durum İstatistikleri	79
5.4: Katılımcılara Ait Statü İstatistikleri	79
5.5: Katılımcıların Mesleki Kıdemlerine Ait İstatistikler	80

TABLÖLAR DİZİNİ

<u>Tablo No:</u>	<u>Sayfa</u>
5.1: Sendika Üyelik Durumu	80
5.2: Okul idarecileri Sendika üyeliği	81
5.3: Sendikal Bağımsızlık	82
5.4: Katılımcıların Sendika kavramı hakkındaki Görüşleri	82
5.5: Eğitim iş Kolundaki Sendikalardan Beklentiler	83
5.6: Sendikaların Önceliği	83
5.7: Sendikaların Görevde Yükselme/Unvan Değişikliği Konularında Etkisi	84
5.8: Grev Hakkı	84
5.9: Genel Yetkili Sendikanın Siyaset ile İlişkisi	85
5.10: Sendikaların Geleceği	85
5.11: Sendikaların Politize Olmaları	85
5.12: Genel Yetkili Sendikanın Siyaset ile İlişkisi	86
5.13: Sendikaların Siyasetten Bağımsızlığı	86
5.14: Sendikaların Sorunları	87
5.15: Genel Yetkili Sendikanın Hükümete Yakın Olması	87
5.16: Sendikaya Üyelik Hakkındaki Görüşleri	88
5.17: Sendikaya Üye Olmama Sebebi	88
5.18: Üyeliği Bulunanan Katılımcıların Sendikaları	89
5.19: Üye Sendikanın Yetkili Sendika Olması Halinde Etkinliği	89
5.20: Üye Olunan Sendikanın Faaliyetlerinden Memnuniyet	90
5.21: Üye Sendikanın Faaliyetleri Hakkında Bilgi Vermesi	90
5.22: Sendikal Faaliyetlerde Tutarlılık	90
5.23: Sendikaya Üye Olmama Nedenleri	91
5.24: Sendikadan İstifa Etme Sebebi	92

1.GİRİŞ

Tarih boyunca emeğin ve emekçinin mücadelesi yöntem ve içerik açısından farklılık gösterse de sonuç olarak pek değişiklik görülmemiştir. Çalışmama, bu gün ki içinde yaşadığımız Dünya da devam eden sistemin temellerine inerek konunun daha net ve anlaşılır bir biçimde ele alınmasını temenni ediyorum.

18. Yüzyılda Sanayi devriminin gerçekleşmesi ile birlikte güç olgusu topraktan paraya geçmiş, bu da başat sınıf olarak burjuva sınıfını ortaya çıkarmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte yeni üretim yöntemlerinin ortaya çıkması ciddi bir iş gücüne ihtiyaç duymuş, işçi sınıfının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sanayi tesisleri arasındaki simbiyotik ilişkiden ötürü bir arada bulunma ihtiyacı bir süre sonra sanayi kentlerini ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu olaraksa toplumsal ve siyasal alanda çok ciddi değişikliklerin olması kaçınılmaz bir hâle gelmiştir.

Kapitalist sistem olarak adlandırdığımız bu dönemde tarımsal faaliyetler sonucu elde edilen ilkel sermayenin sanayileşmeyle birlikte çok hızlı büyüdüğünü görüyoruz. Tamamen kâr içgüdüleriyle hareket eden bu sistem; rekabetin artması ve küreselleşme kavramının da ortaya çıkması ile birlikte emeği günden güne değersizleştirmektedir. Kapitalizm doğası gereği sürekli kendisini yenileyen ekonomik bir sistemdir, dolayısıyla var oluşundan bu güne kadar birçok defa krize maruz kalmıştır. Ancak yaratıcı yıkım olarak adlandırdığımız konseptte göre bütün krizlerden güçlenerek çıkmıştır. Terazinin küfelerinde bir tarafta sermaye öteki tarafta emek olduğunu düşünürsek! Bu krizlerde emeği oluşturan unsurlar kaybeden tarafta olmuştur.

Sermaye karşısında gün geçtikçe ağırlaşan çalışma koşulları ve yoksulluk, emeği oluşturan unsurları birlikte hareket etmeye zorlamış; bu sebeple ilk sendikal örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Sendikaların ortaya çıkmasındaki temel amaçlar: uzun çalışma saatleri, saatlik ücretler, işçi sağlığı ve güvenliği, iş güvencesi, çalışma koşullarındaki iyileştirmeler gibi sosyal ve mali hakları kapsamıştır. Bu amaçlar çerçevesinde türlü eylem ve hareket tarzı geliştirilmiş, kısmi iyileştirmeler sağlanmıştır. Aradan geçen yüz küsur yıldan sonra sendikaların kuruluş ilkeleri göz önüne alındığında ciddi dönüşümlere girmiş ve kendi tabanının ihtiyaçlarını perdeleyerek farklı mecralarda faaliyetlere yönel(til)miştir. Bu dönüşümler içerisinde

günümüzde etkilerini direkt olarak hissettiğimiz Neoliberal politikalar çalışmamızın temel konusunu teşkil etmektedir.

İkinci dünya savaşının hemen ardından devletin müdahalesini temel alan Keynesyen ekonomi politikaları, sosyalizmde etkisiyle özellikle gelişmiş ülkelerdeki iş gücüne birçok alanda kazanımlar getirmiş ve altın çağını yaşatmıştır. Fakat kapitalist ekonomik sistemde temel hedef; emeği oluşturanların refahı değil, sermayenin kâr oranlarıdır. Bu sebepten ötürü refah dönemi uzun sürmemiş ve kapitalizmin yeni ideolojisi olan neoliberalizm sahaya sürülmüştür.

1970’li yılların başından itibaren su yüzüne çıkan petrol krizi tetikleyici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermayenin karlılık oranlarındaki düşüş eğilimi ve keynesyen politikalarındaki yapısal bozuklar (artan işsizlik, ekonomik durgunluk vb.) gelişmiş ülkeleri bir takım tedbirler almaya zorlamıştır. Bunlar temel olarak; özelleştirme uygulamaları, esnek çalışmanın yasal hale gelmesi, düşük ücret politikası, sosyal harcamaların sınırlandırılması gibi yani devletin ekonomik hayattaki hareket alanının olabildiğince daraltılması ve piyasalaştırılmasıdır. Günümüze geldiğinde ise görüldüğü gibi bu amaçlar gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Burada sorulması gereken temel soru: emeği oluşturan unsurların, iktisadi alanda alınan kararlar, sermayenin lehine ve çıkarlarına yönelik olurken, neden yeterli tepki koyamamasıdır?

Türkiye’de cumhuriyetin kurulması ile birlikte yeterli sermaye birikiminin olmayışı bir bakıma devlet destekli ekonomi programını zorunlu kılmıştır. 1960 yıllardan itibaren ise tam olmasa da kademeli bir şekilde ithal ikame temelli bir ekonomi modeli benimsenmeye başlamıştır. Aynı dönemde 1961 Anayasasının sunduğu temel hak ve özgürlükler sendikal yaşama pozitif etki etmiş, 1963 yılında çıkarılan sendikalar kanunu ile altın çağını yaşamıştır. 1980 yılına geldiğimizde ise yeni bir dönüm noktası yaşanmış 24 Ocak kararları olarak da bilinen önlemler yayınlanmıştır. Bu önlemler Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanmaya geçişinin resmi belgesi niteliğindedir. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte alınan kararlar hayata geçirilmeye başlamıştır.

24 Ocak kararları ile başlayan süreç Türkiye tarihi açısından etkilerini bu gün dahi hissettiğimiz önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönem uygulanan politikalarla, sendikal faaliyetler yasaklanmış, işverenlerin istekleri doğrultusunda

Çalışma hayatı yeniden şekillendirilmiş, emek-sermaye arasındaki mücadeleyi sermaye lehine büyük bir avantaj sağlamıştır.

Çalışmanın ana sorunsalı bu dönemden sonra emeğin mücadele yapısında ki sosyolojik ve psikolojik etkilerin stratejik bir perspektifle ele alınıp, neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi olacaktır. Günümüzde sendikal örgütlerin kuruluş ilkelerinin dışında, sanki bir siyasi partinin uzantısıymış gibi mevcut yapılarını belli ideolojiler çevresinde dizayn edip, üyelerini bu söylemlerle konsolide ettikleri görülmektedir. Özellikle bu durumun, eğitim, ğretim ve bilim hizmetleri kolunda faaliyet gösteren sendikalar arasında görünürlüğü oldukça yüksektir. Bu nedenle bu çalışmada, eğitim, ğretim ve bilim hizmetleri kolunda faaliyet gösteren sendikaların, siyaset ile ilişkileri incelenmiş, hizmet kolunda çalışan öğretmenlerin sendikalar hakkında genel görüşleri, beklentilerine yönelik olarak düşünceleri aktarılmıştır.

2.KAPİTALİST SİSTEMİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ

2.1.Liberalizm

Liberalizm, özellikle Fransız İhtilali ile öne çıkmaya başlamış ve aydınlanma dönemiyle birlikte dünya literatürüne girmiştir. Ancak liberal düşünce, yavaş yavaş kendini göstermeye başlamış ve farklı anlamlar yüklenerek uygulanmaya çalışılmıştır. Günümüzde bu doktrini benimseyen toplumlarda farklı uygulamalar mevcuttur. Örneğin, Fransa ve Birleşik Krallık, liberalizm farklı anlamlar yüklerken, Amerika Birleşik Devletleri'nde farklı uygulamalar getirilmektedir (Marshall, 1997). Aslında liberalizm fikrindeki bu farklılıklar liberalizm kavramının tanımını zorlaştırmaktadır. Liberalizm üzerine en yoğun tartışma, bu doktrinin ekonomik mi yoksa siyasi bir doktrin mi olduğudur. Ancak günümüzde liberalizm anlayışında ortaya çıkan durumun, bir yandan ekonomik ve sosyal, diğer yandan siyasi düşünceleri içeren bir yönü olduğu kabul edilmektedir (Berktaş, 2007).

Liberalizm 18. yüzyılda popüleritesini artırmış ve öncelikle gelişmiş Avrupa ülkelerinde yayılmaya başlamıştır. Bu yayılma başlangıçta Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde kendini göstermiştir. Liberalizm, yükselişinden itibaren hem siyasi hem de ekonomik alanda özgürlük olarak görülmüş ve Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı eseri, bu yaklaşımı ekonomik olarak daha da anlamlı kılmıştır (Aktan, 1995). Liberalizmin temel felsefesini birey oluşturur. Liberalizmin politik ve ekonomik felsefesinde özgürlük ve bireysellik kavramlarıyla birlikte bireyi ön planda tutan bir zihniyet ortaya çıkmaktadır (Cizrelioğulları, 2013). Liberalizm, piyasanın doğal işleyişini asgari düzeyde devlet müdahalesiyle korurken, ekonomik yapıda hak ve özgürlükleri güvence altına alan bir yaklaşımdır. Bu açıdan liberalizm bireysellik üzerine kuruludur. Bu ilkelerin her ikisi de Fransız Devrimi'nde toplumsal olaylara çözüm bulmak için ortaya çıkmıştır. Liberalizmin etkilendiği ideolojik hareketler sosyalizm ve muhafazakâr görüşlerdir (Wallerstein, 2009).

Liberalizmin temel amaçları, devleti denetim ve gözetim sistemlerinden arındırmaktır (Berktaş, 2007). Bu düşünce akımının ortaya çıktığı ilk dönemde feodal düzene karşı bir anlayış benimsenirken, devlet müdahalesinin piyasaya etkili olmaması gerektiğini savunan bir ekonomik sistem benimsenmiştir. Bu siyasal ve

ekonomik yaklaşımın temel noktası, kültür, düşünce, din ve ekonomik faaliyetlerde insana müdahale etmeyen ve bireyi özgürleştiren düşüncedir, dolayısıyla liberalizm de temel olarak bu açıdan tanımlanmaktadır (Racio, 2002). Günümüz siyasi, sosyal ve ekonomik yapısına bakıldığında liberalizmin sosyalizm ve muhafazakârlık etkisinde bir şekil aldığı ve bu ideolojik hareketlerin çıkış noktasının Fransız İhtilali olduğu görülmektedir. Her ideoloji, topluma kendi içinde farklı yaşam biçimleri sunmaktadır. Ancak süreç içerisinde bazı ideolojiler birbirine yakınlaşarak birbirlerine üstünlük kurmaya çalışmış, bazen bu ideolojik kavramlar birbirlerinin yerine kullanılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak sosyalizm, liberalizm ve muhafazakârlık mevcut siyasi yapıyı oluşturan hareketlerdir ve bu üç siyasi hareketi birini dışlayarak incelemek günümüz modern siyasi yapısını anlamayı imkânsız hale getirecektir (Göktürk, 2010).

Liberalizmin kökeni İngilizcede özgürlük anlamına gelen “liberty” kelimesinden gelse de aslında Latince bir kavram olduğu düşünülmektedir (Marshall, 1997). Öte yandan liberalizmin Fransızcada özgür ve boş anlamında kullanılan “libre” kelimesinden geldiği ve kavramın kökeninin Antik Yunan dönemine dayandığı belirtilmektedir (Aktan, 1994). Liberalizm kavramının kökeninin farklı kaynaklara ve farklı anlamlara dayanması, liberalizmin anlam zenginliğinin altını çizmektedir. Liberalizm literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak genel hatlarıyla liberalizmin bireysel hak ve özgürlükler çerçevesinde yönetimi sınırlayan bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Bu yaklaşımdan hareketle liberalizmde insanların siyasi ve ekonomik hayatlarında, beklentilerinde, tercihlerinde, din ve hayatlarında daha fazla özgürlüğe sahip olma fikri ortaya çıkmaktadır (Elma, 2002).

Liberalizmin başlangıcı hakkında kesin bilgiler olmasa da liberalizmin sistemli bir şekilde ortaya çıkışının 17. ve 18. yüzyıllara dayandığını söylemek mümkündür. Literatürde liberalizmin ekonomik yönünün Adam Smith, politik yönünün ise John Locke tarafından geliştirildiği çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir (Aktan, 1995). Savaş ve benzeri olaylar, siyaset teorilerine ve teorisyenlerine ilham veren gerçeklerdi. Dolayısıyla siyasi olayları tarihsel süreçlerden ayırmak ya da ayrı değerlendirmek doğru olmaz. Buna göre liberalizmin ortaya çıkışında ve gelişmesinde çeşitli tarihsel olaylar vardır. 1642’de başlayan ve 1651’e kadar süren İngiliz iç savaşı bu tarihsel süreçlerin ilkidir. Çünkü bu savaş, liberalizmin ve onun

çerçevesinin gerçekçilikle birlikte ortaya çıkmasına neden olan bir dönüm noktasıdır. Thomas Hobbes, İngiliz gerçekçilik iç savaşına tanık oldu ve John Locke'un gençliği de bu savaşa denk gelmiştir (Nye, 2007). Hobbes anarşide insanları bir arada tutacak bir gücün olmadığını savunurken, Locke otoritenin zayıf olduğu durumlarda insan refahını sağlayacak sosyal yeteneğe sahip olmanın mümkün olmadığını iddia etmiştir (Nye, 2007). Hobbes ve Locke'tan sonra liberalizmi etkileyen birçok filozof ortaya çıkarmıştır. Jeremy Bentham, Immanuel Kant, Adam Smith ve Richard Cobden önemli filozoflardır ve liberalizme önemli katkılarda bulunmuşlardır. Liberal düşüncenin ekonomik boyutunda Cobden ve Adam Smith önemli bir rol oynarken, Jeremy Banthan ve Immanuel Kant liberal düşüncenin politik boyutunda yer almış ve çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu filozoflardan Jeremy Bentham sadece liberal düşüncede değil, aynı zamanda bu düşüncede faydacılık hareketinde de önemli bir figürdür (Heywood, 2004). Immanuel Kant sosyal uyumun hem uluslararası sistemde hem de toplumda sağlanması gerektiğini savunmuştur. Buna göre toplum kendi içinde barışı tesis etmişse, belli şartların sağlanmasıyla uluslararası düzeyde barışı tesis etmek mümkündür. Kant'a göre kalıcı barışın iki aşaması vardır. İlk aşama yapılması gerekenler dış ilişkilerle ilgilidir. Bunlar; savaşa yol açabilecek anlaşmaların kaldırılması, ordunun kaldırılması, devletlerin birbirlerinin içişlerine müdahale etmemeleri, bağımsız bir devletin başka bir devletin egemenliğine girmemesi ve casusluk yapmaması, devletlerin devrim gibi nedenlerle barıştan sonra müdahale eder (Kant, 1795). Kant'a göre ikinci aşama, her devletin kendi sivil anayasasına sahip olması, evrensel konukseverlik ilkesi doğrultusunda evrensel vatandaşlık hukuku çerçevesinde sınırlandırılması ve her toplumun hukukunun özgür devlet üzerine inşa edilmesidir. Kant özünde felsefi barış ortamını cumhuriyetçi bir anayasaya, anayasal değerlere ve ekonomik bağımlılığa bağlamıştır (Dunne, 2011). Cobden, uluslararası ticaret ve barış arasındaki bağlantı olmasına veya ekonomik bağımlılığı öne sürmesine rağmen, Smith, Cobden'in ilham kaynağıdır. Adam Smith liberalizmin temellerini atmış ve Ulusların Zenginliği adlı kitabında devlet müdahalesinin asgari düzeyde olması gerektiğini savunmuştur. Cobden'e göre savaşlar devlet politikalarının bir ürünüdür ve ancak ticaretle önlenabilir. Çünkü ticari faaliyetler insanların birbirlerine karşı olan ön yargılarını ortadan kaldırmalarına ve birbirlerini tanımalarına neden olmaktadır (Viotti and Kauppi, 2012).

Liberalizm ve temel ilkeleri hakkında açıklanan birçok farklı görüş vardır. Bazı araştırmacılar liberalizmi açık topluma benzetmişler, temel ilkeleri sayarken kölelik yerine özgürlüğü, organik toplum yapısı yerine soyut toplumu, zorunlu görev ve işbölümü yerine insanların gönüllü birliğini vurgulayarak işbirlikçi bir düzeni savunmuşlardır. Buna göre devletin temel işlevi vatandaşların özgürlüğünü korumaktır (Popper, 1967). Bazı araştırmacılar liberalizmin dört temel ilkesini vurgulayarak sınırlı devlet, özgürlük, bireycilik ve kendiliğinden düzen görüşünü savunmuşlardır (Yayla, 1992). Ayrıca Sabine ve Thorson (1973) liberalizmin üç ilkesini tartışmıştır. Birincisi kapsamlı ve serbest anlaşmalar, ikincisi hür teşebbüs ve üçüncüsü sınırlı hükümdür. Bu ilkeler incelendiğinde birkaç ortak özelliğe sahip oldukları görülmektedir. Öncelikle bu ilkeler arasında ekonomik ve politik yaklaşımlar ön plana çıkmakta ve ilkelerin pratik ve mantıksal olarak birbiriyle bağlantılı olduğu savunulmaktadır. Bütün bunlar değerlendirildiğinde liberalizmi özgürlük, bireycilik, kendiliğinden ve doğal düzen, sınırlı bir devlet ve piyasa ekonomisi olarak tanımlamak mümkündür (Çetin, 2002).

Bireycilik: Liberalizmin temel ilkelerinden biri, insanların siyasal alanda özgür olması gerektiğini savunan bireyciliktir. Bireycilik, toplum hayatında insanı önceleyen, insan hakkını toplum hakkından üstün gören ve değerini bireyden geldiğine inanan bir yaklaşımdır. Bireycilik, kilisenin egemen olduğu Rönesans öncesi yaklaşıma bir tepki olarak ortaya çıkmış ve bireyin özgürlüğünü topluma karşı savunması gerektiği fikrini benimsemiştir (Locke, 1998).

Özgürlük: Liberalizmin en önemli parçalarından biri özgürlüktür. Özgürlük, liberalizmin ana kaynağıdır ve neredeyse tüm liberal filozoflar, özgürlüğü liberalizmin merkezine yerleştirmiştir. Friedman'a göre özgürlük, liberal düşüncenin olmazsa olmazıdır (Friedman, 1962). Liberalizmde özgürlük, negatif özgürlük olarak tanımlanır. Böyle bir durumda bireyin baskıya maruz kalmadan dış baskılara karşı hareket ettiği kabul edilir. Buna göre bireyin maruz kaldığı müdahale ölçüsünde özgür olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca insanın özgür olduğu alan ne kadar genişse birey kendini o kadar özgür hissedecektir (Yayla, 1992).

Özerklik: Özerkliğin birçok anlamı vardır ve liberalizmde en genel anlamıyla özyönetim olarak tanımlanır. Özerklik, insanların kendi kendilerini yöneterek kendi kaderlerini şekillendirmeleri fikri olarak ifade edilmektedir. Bunun iki koşulu

bulunmaktadır. Birincisi başkalarının iradesine tabi olmamak, diğeri ise aklın hâkimiyeti altına girmektir (Erdoğan, 2009). Özerklik, insanların bireysel düşünme süreçlerinin karar verme süreci çerçevesinde hareket etmektir. Özerklikle bir seçim yapılır ve bu çerçevede uygulamaya geçilir (Ekmekci, 2014). Literatürde özerkliğin üç unsurundan söz edilmektedir. Bunlardan ilki, özerk bir bireyin dış etkenlerden etkilenmeden hareket etme olanağına sahip olması, ikincisi ise bireyin davranışlarının arzular tarafından yönetilmemesi, bireyin rasyonel, seçici ve özgür olması, son olarak da bireyin davranışlarının rasyonel, seçici ve özgür olması gerektiğidir. Birey, uyulması gereken kuralları kendi standartlarına göre oluşturmali ve başkalarının isteklerine göre hareket etmemelidir. Sonuç olarak günün gereklerine göre hareket eden bireyin özerkliği söz konusu değildir ve bireyin iradesi üzerinde diğer bireylerin etkisi söz konusudur (Erdoğan, 2009).

Hoşgörü: Aslında hoşgörünün temelinde dini temeller yatmaktadır. Ancak akli özgürce kullanmanın siyasi olarak dini inançlar üretmediği kabul edilmektedir. Locke'un din ve inancı belli bir noktada birleştirememesi onu çeşitli arayışlara yöneltmiştir. Locke, farklı yaşam tarzlarına sahip bireylerin aynı toplumsal düzeni paylaşmaları için ortak bir ahlaki biçim aradığında, bu ortak biçimin hoşgörü olduğunu buldu. Bu görüş birçok liberal filozof tarafından kabul edilmiştir. Bu noktada hoşgörü, toplumu oluşturan bireylerin inanç, yaşam tercihi ve çıkar farklılıklarından kaynaklanan çatışmadan uzaklaşmaları için uygun bir yol olarak görülmektedir (Tomasi, 2001).

Çoğulculuk ve Tarafsızlık: Liberalizm, politik olarak çoğulcu bir teoriye dayanır ve toplumdaki görüş farklılıklarına rağmen insanların zorlanmadan bir arada yaşayabileceğini öne süren bir yaklaşımı benimser. Liberalizm temel olarak insan iradesinin özgür olduğunu öne sürse de, toplumsal gelişmelerin toplumsal ve ahlaki kurallar konusunda farklı sonuçlar doğurabileceğini savunmuştur. Her kültürde olduğu gibi, her toplumdaki fikir ayrılıkları, tüm büyük beyinlerin aynı düşünmediğini göstermektedir. Liberalizmin esas olarak akla güven kavramına dayanmasına rağmen, bu durum daha sonra sınırlı rasyonalizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Hiç şüphe yok ki, insanların hakikat hakkındaki düşünceleri ve hayata dair amaçları farklı olacaktır. Bu durumda, insanlar kendi hayatlarını yaşamakta özgür olmak zorunda kalacaklardır. Bu noktada devletin tarafsızlığına ihtiyaç vardır ve devlet bağımsız yaşam konusunda yapıcı olmalıdır (Yalçınkaya, 2018).

Kendiliğinden Düzen: Liberalist yaklaşımda, kendiliğinden düzen, ekonomide kendi kendine işleyen bir düzenin varlığına atıfta bulunur ve bu kendi kendine işleyen düzene müdahalenin olmaması veya sınırlı olması gerekir. Liberalizm, doktrin olarak kabul edildiği dönemlerde “geçsinler yapsınlar” anlayışıyla ortaya çıkmış olsa da zamanla liberalizmin gelişmesiyle bu anlayış değişmiştir. Bu fikri savunanlar arasında ekonomik sistemin kendi kendine işlemesi gerektiğini ve halkın müdahalesinin olmaması gerektiğini savunan Adam Smith, David Hume, Frederic Bastiat ve Herbert Spencer gibi filozoflar yer almaktadır (Aktan, 1995).

Sınırlı Devlet: Sınırlı devlet yaklaşımı, devletin hem ekonomik hem de siyasi olarak sınırlandırılması, devletin görev ve yetkilerinin sınırlandırılması ve devlet müdahalesinin asgari düzeyde tutulmasını ifade eder. Bu anlayışa göre devletin güvenlik, hukuk alanı, savunma ve adalet açısından sınırlandırılması gerektiği, kişilerin özgürlüğünü sınırlayan tüm unsurlardan kaçınılması gerektiği ve bu özgürlüğü sınırlayan en önemli unsurun devlet olduğu iddia edilmektedir. Sonuç olarak, kişilerin siyasi ve sivil özgürlüklerinin kısıtlanmaması ve ekonominin özgürce işleyebilmesi için devletin sınırlarının daraltılması gerekmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013).

Kendine hâkim olma: Kendine hâkim olma, diğer bireylere zarar vermeme ve kendi kişiliği üzerinde hak sahip olma fikrinden doğar. Her bireyin kendi mülkiyetinin sahibi olduğu düşünüldüğünde, vücudunu kullanma hakkı yalnızca kendisine aittir. Ayrıca arzu edilen her eylemde haricen mal kullanılması durumunda mülkiyetin kazanılması gerekir. Ancak Locke, harici bir mülkün mülkiyetinin bir sınırı olması gerektiğini ve meşru bir mülkiyet temeli için, ortak kullanım iyi ve yeterli durumda bırakılması gerektiğini belirtir (Barry, 1986).

2.2.Feodalizmden Kapitalizme Geçiş Süreci

Kapitalizm öncesi dönemin toplumsal yapısıyla başlamak gerekirse, ekonomik faaliyetler, ilişkiler, yönetim biçimleri ve demografik dağılım, sanayi devletlerinin düzeninden çok farklıydı. Birbirine bağımlı sosyal gruplardan oluşan bir ortamla karşı karşıyayız. Kıta Avrupası’nda güçlü, mutlakiyetçi devletlerin yokluğu insanların hayatta kalabilmek için kendi yapısal birimlerini oluşturmalarına neden olmuştur. Kapitalist dönemden önce sosyo-politik düzene Feodalizm denilmektedir.

Roma imparatorluğunun yıkılışı ile başlayıp ulusal devletlerin ortaya çıkmasına kadar geçen süreçte Avrupa da feodal yapı hüküm sürmüştür. Bu sistemde zengin toprak sahipleri (lordlar), serflere¹ toprağı işlemek koşuluyla koruma güvencesi vermişlerdir. Para, yiyecek, emek ya da askeri bağlılık ödemeleri karşılığında, derebeyler vasallarına² tımar ya da feudum (toprağı kullanmak için kalıtsal bir hak) vermiştir (Hunt, 2011). Bu birliklerin yapısından da anlaşılacağı gibi serfler hasadı ev sahibi için yapmışlardır. Dolayısıyla ürünü kendileri için biriktirme yetenekleri yoktur. Ancak serfler köle değildir sürecin içindeydiler. Aslında, tımarcılığın doğal kuralları onların böyle davranmalarına izin vermiyordu. Toprakların önemli bir kısmı efendiye aitti ve serfler ekonomik mekanizmayı kontrol etmekte yetersizdi. Bu mülkiyete ek olarak, ortaçağ Avrupası'nda kilise, toprakların diğer bölümünü kontrol ediyordu. Aynı zamanda din adamları da bu topraklardan ondalık adı verilen bir tür vergi topluyordu (Rosdolsky, 1951). Malikâneler arasındaki ticaret hacmi, serfleri bu tür faaliyetlerle yüzleşmeye teşvik edecek kadar sık değildi. Aynı zamanda, sosyal istikrarsızlık, malikâne sakinlerinin mahalle ile bağlantı kurmasına izin vermiyordu. Bu koşullar, toplumsal yapının etkileşimlere ve gelişmelere yakın kalmasına neden oluyordu. İlerleyen bölümlerde açıklanacağı gibi, uzun mesafeli ticaretin hacminin artması, pazara yönelik üretimin artması, geleneksel bağların çözülmesi ve sermaye birikimi tüm yapıyı değiştirecektir. Ancak feodalizmin sosyal, ekonomik ve hukuki özelliklerini bu aşamada açıklamak daha uygun olacaktır (Yalçınkaya, 2018).

Feodal dönemi siyasi açıdan değerlendirecek olursak piramide benzetmek yanlış olmayacaktır. Piramidin en üstünde kral, altında ise ona bağlı soylular (lordlar) vardır. Hiyerarşinin en altında ise serfler (köylüler) bulunmaktadır. Mutlak güç kralda değildir çünkü üretim araçları ve askeri elinde bulunduran lordlara bağımlıdır. Krala bağlı merkezi bir ordu olmayışı, dönemin simgesi olan şatolara sığınan lordlara gerektiğinde kral'a karşı durabilme şansı veriyordu. Bu durum lordlara bağımsız hareket etme şansı vermiş ve mutlak gücün kralın elinde toplanmasının önüne geçmiştir (Özyüksel, 1997). Çalışmamızın temel konularından birini oluşturan emeği bu dönemde serfler oluşturmaktaydı. Onların konumuna baktığımızda bir önceki dönemde köle olarak hiçbir hakka sahip değilken feodal dönemde, geçmiş dönemle kıyaslanamayacak haklara sahip olmuşlardı. Öncelikle lordların malı değillerdi, para

¹ Feodal dönemde toprağı işleyen köylü.

² Avrupa feodal sisteminde, derebeyine (feodal lord) hizmet karşılığında, kendisine toprak ve köylü (yurtluk) tahsis edilen kişi.

ile alınıp satılamazlardı ve kısmen emeklerinin karşılığını alabiliyorlardı(Özyüksel, 1997).

En önemli unsurlarından biriside lordların gücünün sınırları olarak değerlendirilebilir. Lord tarafından yönetilen uzak bir malikânede, serfler arasındaki veya serfler ile lordlar arasındaki bir çatışma, şüphesiz, toprak sahiplerine serflerden daha yakın olan mahkemeler tarafından yargılanırdı. Bu nedenle feodal dönemde köylüler üzerinde toplumsal bir baskının varlığı fark edilebilir. Ancak, serflere malikânede köle muamelesi yapılmadığını bir kez daha belirtmekte fayda var. Bütün feodal sistemin en önemli parçaları olarak kabul edildiler. Bu nedenle ev sahipleri sistemdeki tehlikeli çatışmalardan kurtulmaya çalışıyorlardı. Ayrıca, sürekli bir haksız muamele muhtemelen bir üst lord tarafından cezalandırılıyordu. Bir üst lord, vasalların yargı yetkisine yaptırım uygulama yetkisine sahipti. Sonuç olarak, serfler ile lordlar arasındaki ilişkinin, köle ile efendi arasındaki bağlardan oldukça farklı olduğu açıktır. Öte yandan, serfler ile lordlar arasındaki anlaşma, ilkel bir hukuk düzeni gibi görünse de modern hukukun temeliydi. Sonunda modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasına yol açan şey, bu yükümlülüklerin güçlendirilmesi ve soyluların geniş bir alanda uzun bir derebeylik hiyerarşisi aracılığıyla onları zorlama yeteneğiydi (Hunt, 2011). Burada belirtmekte fayda var ki, toplumsal dinamikler, Avrupa devletlerinin ekonomik yapısındaki değişimler hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Dolayısıyla söz konusu düzen, kapitalizme geçiş dönemi olarak değerlendirilmelidir.

Bu bölümdeki vurgu, feodal ekonomiyi belirtilen geçiş dönemine hazırlayan koşullardır (Aktan, 1995). Dolayısıyla bu geçiş dönemini anlamak için ticaretin hacmi, üretimin boyutu, serflerin koşulları ve malikâne sakinleri arasındaki ilişkiler analiz edilmeye çalışılmıştır. Ancak sadece iç özelliklerin aranması bazı noktalarda yanıltıcı olabilir. İçsel yorumlar yapmak önemli olmakla birlikte, feodalizmin çökmesine neden olan dış nedenler de bu anlamda daha tutarlı bir sonuca ulaşmamıza yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, belirtilen dönemin hem iç hem de dış özellikleri aynı anda incelenmelidir (Dunne, 2011). Bu nedenle feodal yapı üzerindeki çevresel etkiler ilerleyen paragraflarda anlatılacaktır. Bazı gerçekler, manoryalizmin³ iç detaylarının bir sonucu olarak görülse de, artık Batı Avrupa'nın

³ Manoryalizm, Roma'nın çökmesinden sonra büyük arazi parçaları olan Latifundium'ların imtiyazlı kişilerin elinde kalması ve ayrıcalıklı bir zümrenin oluşması ile ortaya çıkan sistem.

değişen ekonomik ortamının yansımaları olarak yorumlanmaktadır. Her şeyden önce, feodal bir biçimde üretim kavramı, ilk etapta tüketim ihtiyaçları içindi. Ticaret, serflerin faaliyetlerini doldurmuyordu. Haçlı seferleriyle birlikte Müslümanların elinde bulunan Akdeniz ticaret yolu geri alınmış ve doğunun zenginleriyle tanışılmıştır. Bu gelişme sonrasında Avrupa da ticari faaliyetlerde gözle görülür bir artış yaşanmış, tüccar sınıfı tekrardan faaliyetlerini arttırmaya başlamıştır. Ticaretin canlanması ile birlikte şehirleşme hareketleri de hızlanmış, malikânelerin içine hapsolmuş ticari faaliyetlerin daha geniş alanlara yayılmaya başlamıştır(Özyüksel, 1997). Ticaretin artması pazarların büyümesine, pazarların büyümesi şehirlerin oluşmasına, şehirlerin oluşması ise nüfusun giderek kalabalıklaşmasına sebebiyet vermiştir. Ticaret, tüketim malları üzerindeki algıyı değiştirmiştir. Tüketim işlerinin yanı sıra serfler de pazar için üretim yapmaya başladılar. Bu ekstra üretim, köle mallarına daha bağımlı hale geldikleri için vasallar veya toprak sahipleri tarafından engellenemezdi (Göktürk, 2010). Değişen tüketim çizelgeleri çerçevesinde ev sahiplerinin ihtiyaçları da artırılmıştır. İlkel, geçimlik bir ekonomiden parasallaştırılmış, ticarete dayalı bir ekonomiye geçiş başlıyordu. Ancak bu dönüşümün temeli bu hızlı değişimi sağlayacak kadar güçlü değildi. Paraya dayalı bir ekonominin kurulması nispeten uzun zaman alacaktır. Geçiş sürecinde bu dönemin ekonomik özelliklerinin yanı sıra feodalizmin toplumsal gerçekleri de önemli rol oynamıştır. Vasalların serfler üzerindeki derin baskısı kolayca gözlemlenebilir. Bu baskı Batı Avrupa'daki alternatif yaşam koşullarındaki iyileştirmelerle desteklendiğinden, geç feodal dönemde malikânelerden şehirlere bir göç dalgası meydana geldi. Bu girişimde başta sosyal ve ekonomik baskılar rol oynasa da, yeni kurulan şehirlerin büyüleyici doğası belirtilen göç dalgasını tetiklemiştir (Hunt, 2011). Bu konuda Sweezy et al., tarafından yürütülen bir tartışma, bu argümanı destekleyici niteliktedir. Son olarak, mübadele ekonomisinin merkezi ve temeli olan şehirlerin gelişmesi, kırsal bölgelerin hizmetkârlarına daha iyi ve daha özgür koşullarda yaşama imkânı sağlamıştır (Sweezy et al., 2006). Bu nedenle köylüler, şehirlerin vaat ettiği imkânlar için toprakları terk etmeye başlamışlardır. Varlıkları, para alışverişleri için ve dolayısıyla köylüden lordlara yapılan para ödemeleri için bir temel sağladı (ancak feodal dönemde hiçbir zaman tamamen yok olmadılar); ve eğer feodal sömürünün baskısı ve tarımın gerilemesi, kasabaları göçmenlerle beslemeye yardımcı olduysa, özgür olmayan bir toplumda az

çok özgür vahalar olarak kasabaların varlığı, kırsal nüfus için bir mıknatıs görevi gördü (Dobb, 1946).

Bu şehirlerdeki yaşam koşulları, maaşlar ve koşullar, malikânelere göre çok daha iyiydi. Sonuç olarak, mübadele ekonomisinin ana bileşenleri inşa edildi. Şehirlerin artan nüfusu, işçilerin pazar için üretim yapmasına olanak sağlamıştır. Ancak artan nüfusun sadece şehirlerdeki daha iyi yaşam koşullarına atfedilmemesi gerektiğini söylemek önemlidir. Böylece Malthusçu çerçevenin nüfusa ilişkin izleri tarihsel bağlamda bulunabilir. Öte yandan doğal kontroller bu anlamda önemli açıklayıcılardan biriydi. Bu nedenle, popülasyondaki dalgalanmalar bu değişkenler de vakaya dâhil edilerek okunmalıdır. Nüfus büyüme oranlarının, vebanın aşağı yukarı bir asır boyunca devam eden negatif oranları getirdiği on dördüncü yüzyılın ortalarına kadar yavaş ve oldukça eşit bir şekilde arttığı iddia edilebilir. Tahminen 15. yüzyılın son yarısında büyüme yeniden pozitif hale geldi ve 1650 ve sonraki yıllar için tahmin edilen rakamların gösterdiği gibi aynı genel trendi izleyerek oranlar o tarihten itibaren yavaş yavaş arttı (Robinson, 1959). Çağın sosyo-ekonomik ortamının özelliklerini devam ettirmek için malların aşırı üretimi, tüccarları bu malları uzak merkezlere satmaya yöneltmiştir. Böylece bir ticaret ağı oluşturulmuştur. Son olarak, mülk sahipliğinin yapısı gelişmiştir. Sonunda bu yeni biçim, zaten zarar görmüş feodal ilişkileri zayıflattı. Kapitalist üretim tarzının ilk örnekleri elbette ilkel biçimlerde 16. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandı. Feodalizmin çöküşü, bu temel sorunlardan kaynaklandı (Sweezy et al., 2006).

Ticaret kavramı ortaçağ ekonomilerinde karşımıza çıksa da, feodalizmin son dönemlerine denk gelenden oldukça farklıydı. Değişen ekim nöbeti tekniği ile Avrupa'da tarlalarda verimliliğin artması, geleneksel bağların zayıflaması ve ekonomilerin para kazanma süreci, köylüleri bir yerde zorlanmış kâr etmeye teşvik ediyordu. Serflerin ürettiği fazlalık piyasada değiş tokuş edilmeye başlandı. Bu faaliyetler köylülerin yerini değiştirmiştir. Bunlar, sermaye üzerinde doğrudan kontrolü olan daha özgür bir işçi sınıfı yaratmaya yardımcı olacak sermaye birikiminin ilk adımlarıydı. Köylülerin paraya dayalı işlemlerinin bir diğer önemli sonucu mübadeleydi. Köylüler borçlarını mal şeklinde ödemek yerine doğrudan ev sahibine nakit ödeyebilirler. Bu sistem köylülere üretim için daha yüksek bir teşvik verdi ve böylece daha fazla değişim, daha fazla pazarlamaya vb. yol açan artık pazarlamalarını artırdı (Hunt, 2011). Dolayısıyla bu kişilerin parasal ihtiyaçları

tetiklendi. Piyasa ilişkilerine daha fazla önem verdiler. Ticaret, sosyal yapının hayati bir parçası haline gelmiştir. Zenginleşen eski köylüler şehirlerde kendi ekonomik faaliyetlerine sahip olmaya başladılar. Sonraki on yıllarda, sermaye mülkiyeti çağdaş ekonomik yapının vazgeçilmez bir parçası haline gelecekti. Ancak, bölgesel ticaret hacminin Batı Avrupa'nın genel ekonomik yapısından ayrı düşünülmemesi gerektiğini belirtmek önemlidir. Bu ortam da keşifler çağından beslendi (Erdoğan, 2009). Aynı zamanda, Avrupa devletleri çoğunlukla günümüz Fransa ve İspanya topraklarında bulunan krallıklar on beşinci yüzyılın sonlarında güçlerini yeniden kazanıyor ve mutlakiyetçi tatbikatlarını güçlendiriyorlardı. Avrupa şehirlerindeki nüfus artışı, feodal bağların da kırılmasına yardımcı oluyordu. Tarım, ekonomik bir faaliyet olarak hâlâ ilk yerini koruyor olsa da, artık toplumsal ilişkilerin iskeletini oluşturmuyordu. Bir başka açıdan bakıldığında şehirler genişliyor ve bu merkezleri desteklemek devletlerin sorumluluğundaydı. Şehirlerin nüfusuna yapılan harcamaların yanı sıra devletlerin birimlerine askeri, bürokrasi vb. harcamaları da arttı. Para ekonomik işlemlerde kilit rol oynuyordu. Sonuç olarak, bu koşullar, değerli metallere Avrupa türünün hammaddesi olmaları nedeniyle ekonomik bir araç olarak daha önemli bir rol verdi. Aynı zamanda, tebaalarına ekonomik ve siyasi birliği dayatmaya çalışıyorlardı, Avrupa'nın hükümdarları, toprakların genişletilmesi ve deniz aşırı mülklerin ve ticaretin kontrolü için birbirleriyle agresif bir şekilde rekabet ediyorlardı (Cameron, 1993). Kolayca görüldüğü gibi, devletler ticaret yoluyla genişliyorlardı. Gemicilik konusunda uzman olan Portekizliler bu dönemde başrolü üstleniyorlardı (Erdoğan, 2009). Uzakdoğu arasındaki ticaretleri, deniz aşırı ticaretin modern örneğini oluşturmuştur. Daha sonra diğer Avrupa ülkeleri de bu teknikleri izlemiştir. Sonuç olarak, Batı Avrupa'daki bu gelişmelere bağlı olarak sosyal ve ekonomik yapı değişmiştir. Ayrıca zenginliğin doğası ve kaynağı yeniden ele alınmış olup, yeni bir çağ başlamak üzeredir (Hunt, 2011).

2.3.İşçi Sınıfının Ortaya Çıkışı

Sınıf, sosyolojinin en tartışmalı kavramlarından birisini oluşturur. Gerek sınıf olgusunu toplumsal yapının en önemli çözümleme birimi olarak görenler arasında gerekse sınıf ilişkilerinin çağdaş toplumların belirleyici özelliği olmaktan çıktığını düşünenler arasında sınıf kavramının tanımlanmasına veya onun öteki toplumsal birimlerden (statü, meslek ve gelir grubu gibi) farkının ortaya konulmasına ilişkin

tam bir görüş birliği yoktur. Toplum çözümlemelerinin temel birimi olarak sınıfı kullanan Marx'ın yapıtlarında bile açıkça tanımlanmış bir sınıf kavramına rastlanmaz. Son yüzyıl içinde sınıf sorunuyla ilgilenen yazarların başka, hatta çoğu kez birbiriyle çelişen tanımlar ortaya koymalarının gerisinde, işte böyle bir belirsizlik yatmaktadır (Yılmaz, 2013).

Toplum bilimleri alanında sınıf kavramının genellikle iki biçimde kullanıldığına tanık oluruz. Sınıf, ya toplumsal yapının en önemli belirleyici birimidir ya da daha kapsayıcı bir sistem olarak görülen toplumsal tabakalaşma olgusunun kategorisidir. Örneğın Marx için sınıf, toplumsal yapılanmanın temel kategorisidir; buna karşılık Weber için, toplumu farklılaştıran oluşumlardan yalnızca birisidir. Günümüz dünyasında sınıf dışı kimliklerin artan önemine ve bunlardan kaynaklanan ulusal, ırksal, etnik, dinsel, hatta cinsel çatışmaların sınıf çelişkilerinin önüne geçmesine karşın, sınıf hâlâ toplumsal yapının en temel ampirik birimlerinden birisi olmayı sürdürmektedir. Bu yüzden toplumsal ilişkilerin çözömlenmesinde sınıf olgusu en önemli anahtar durumundadır. Ayrıca üretim ilişkilerinin sınıfsal nitelikte olmayan bağımlılık ilişkileri üzerindeki etkisi, ikincilerinin birinciler üzerindeki etkisinden her zaman daha fazladır. Dolayısıyla, sınıf yapısının karakteristik özelliklerini hesaba katmayan bir toplum çözümlemesinin eksik kalması kaçınılmazdır (Öngen, 2014).

Tarihsel materyalist şema, ilkel komünal aşamadan sonraki tüm toplumsal sistemleri sınıflı toplumlar olarak sıralar. Latince “classis” kökünden türeyen sınıf sözcüğü, eski Roma'da yurttaşları servetlerine göre bölen çeşitli kategorileri tanımlar. Sınıf sözcüğü Fransızcaya (classe) 14. yüzyılda, İngilizceye ise (class) 16. yüzyılda girmiştir. 1656'da Thomas Blount adlı bir dilbilimci tarafından hazırlanan İngilizce bir sözlükte, sınıf teriminin ilk kez, “insanların çeşitli hiyerarşik derecelere göre dağılımını ya da sıralanmasını” anlatan bir kavram olarak kullanıldığı belirtilir (Thompson, 2004).

Sınıfın ekonomik anlamda (teknik bir terim olarak) kullanılması ve toplumsal iş bölümünü yansıtan bir kavram olarak genelleşmesi, Aydınlanmacılar ve Fizyokratlar eliyle gerçekleşmiştir (Meek, 1962). Ne var ki, sınıf sözcüğünün bu amaçla kullanılması uzun sürmemiştir. Çünkü Fizyokratları izleyen klasik iktisatçılar (örneğin Smith), modern toplumdaki iş bölümünü anlatmak için tabaka ya da

sıralama terimlerini kullanmayı yeğlemişler ve sınıf sözcüğüne daha çok eski Roma toplumlarındaki farklılaşmadan söz ederken başvurmuşlardır. Zamanla endüstrileşme sürecinin ve fabrikalı üretimin yaygınlaşmasıyla, özellikle geçim koşullarının aşırı ölçüde farklılaşmasıyla, sınıf sözcüğü günümüzdeki anlamına kavuşmuştur. Sözcüğün, kapitalist endüstriyel gelişmenin sonucu artan toplumsal kutuplaşmayı hem tanımlayan, hem de açıklayan bir kavram olarak kullanılması ise, ancak Marx'ın yapıtlarıyla gerçekleşmiştir (Coşkun, 2017).

Avcılık ve toplayıcılığın bir sonraki merhalesi olarak kabul edilen tarım toplumu çalışma ilişkilerinin müesseseseleşmeye yöneldiği, sosyal statü ve tabakalaşmanın belirginleştiği, teknolojinin üretimde daha etkin bir rol oynamaya başladığı toplum tipi olarak düşünülebilir. Yerleşik hayata geçişin ve şehirleşmenin ortaya çıkmaya başladığı MÖ.5.000'li yıllardan itibaren insan, enerjisini yarattığı maddi kültür unsurlarıyla daha yararlı ve etkili bir şekilde kullanmaya başladı. Gıda üretimi ve nüfusta meydana gelen artışla birlikte, tarım toplumlarında ekonomik, idarî, askeri ve dini örgütlenmeler gibi sosyal yapı unsurları da belirginleşmeye başladı. Üretim, bir önceki avcılık ve toplayıcılık yapan gruplara göre yalnızca temel ihtiyaçların giderilmesi amacıyla değil, toplumun sosyal hiyerarşisinde yer alan fertlerin, sosyal kurallarla belirlenmiş beklentileri doğrultusunda yapılmaktaydı (Kazak, 1992).

Sanayileşme adı verilen ve somut etkileri 18. yüzyıldan itibaren göze çarpan üretim biçimi tarihin hiçbir devrinde görülmediği biçimde insan davranışını örgütlü hale getirmiştir. Sanayileşme ile birlikte sosyal yapının dokusunda bir değişme meydana gelmiştir. Daha önceki toplum yapısında bir meslek, bir iş, bir statü, bir grup, bir mekân vs. içinde yer alan insan, sanayi sonrasında daha çoklu özellikler gösteren bir sosyal sığa sahip olmuştur. Ferdi hürriyet ve onun kendisine bahşettiği tercih imkânı insana toplum içinde hareketlilik serbestisi kazandırmış ve bu yeni durum da, toplumda, müessesesevî, örgütlü ya da bürokratize davranış olarak tanımlanan, toplum yapısını nitelendiren değişmelere yol açmıştır. Sosyo-ekonomik yapıda gittikçe daha fazla küçük parçalara ayrılan işbölümü, ihtisaslaşma, koordinasyon ve kontrol gibi kurallı davranışları da beraberinde getirmiştir (Mason, 2014). Caplow, sanayi öncesi ve sonrası değişmelerin çarpıcı bir şekilde sarf edilen gayret açısından değerlendirilebileceğini belirtmektedir. O'na göre, ilk olarak çok gayret isteyen işler sanayileşme sürecinde yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. İkinci

olarak mekanik enerjinin kullanımı sarf edilen gayretin azalmasına yol açmıştır. Sanayi öncesi toplumları ve sanayi toplumlarının aralarındaki farklılık elbette yalnızca gayret sarfı ve çalışma ilişkileri açısından değerlendirilemez. Çalışma ilişkilerini de kapsayan değişimler sosyal yapıda meydana gelen değişimler açısından incelenirse görülecektir ki, sanayileşme ne tamamıyla ekonomik bir olgu ve ne de bunun sosyal hayatta meydana getirdiği dolaylı değişimlerin adıdır (Güzel, 2007).

19. yüzyılda sanayileşmedeki hızlı değişimler, toplumsal alandaki değişimleri de gün yüzüne çıkarmıştır, günden güne ağırlaşan çalışma koşulları ve sosyal haklardan payını alamayan işçi sınıfı gerçeği sosyalizmde etkisiyle ilk defa bu dönemde dikkatleri üzerine çekmiştir. Kapitalist ekonomi yaklaşımı sosyalizmin “eşitlik” talepleri sonrasında kendisi yeniden tasarlamak zorunda kalmış ve “sosyal devlet” kuramını öne sürmüştür(Süleymanoğlu, 2016).

2.4.1929 Ekonomik Krizi (Büyük Buhran), Nedenleri ve Çözüm Arayışları

Kapitalizmin en kapsamlı krizlerinden biri olarak kabul edilen Büyük Buhran, Ekim 1929’da bir piyasa çöküşüyle başlamıştır. O tarihe kadar çağ serbest piyasa politikaları dönemi idi ve borsalar altın günlerini yaşıyordu. O dönemde krizin başladığı yer olan ABD, Birinci Dünya Savaşı’ndan yararlanmış ve Avrupa ülkelerine borç vermiştir. Amerika’da yaşayan insanlar için bir zenginleşme dönemi idi. İnsanlar sadece mevcut paralarını borsaya yatırmakla kalmadı, aynı zamanda kredilerle hisse senedi aldı. Yatırımcıların elindeki paylar yeni krediler için teminat olarak kullanıldı. Hisse senedi fiyatları, borsaya olan talebin artmasıyla yükseldi. Ancak bu durumu endişeyle izleyenler oldu ve Merkez Bankası da onlardan biriydi. Kredilerin üretim yerine bu tür spekülatif finans piyasalarına yönelmesini engellemek için para politikasını sıkılaştırdı ve faiz oranlarını artırdı. Ancak piyasalar hareketsiz kalırken, sıkı para politikası dünya ticaretini ve ekonomisini duraksattı.

Ekim ayında ABD’de borsaların çökmesi ile dünya tarihin en büyük ekonomik krizlerinden birine girmiştir (Richardson vd., 2013). 24 Ekim 1929’da “Kara Perşembe” olarak adlandırılan krizin başlangıcından, krizin sona erdiğine inanılan

1933 yılına kadar, Dow Jones Sanayi Endeksi değerinin yaklaşık yüzde 90'ını kaybetmişti. Borsada başlayan panikle birlikte herkes finansal varlıklarını satmaya başlamıştır. Bu süreçten etkilenenler sadece finansal varlığa sahip kişiler değildir. Kriz öncesi, “laissez-faire” yaklaşımının hâkim olduğu dönemde, bu konuda bir düzenlemeye tabi olmayan bankalar da mevduat sahiplerinin paralarıyla hisse senedi satın almıştır. Borsadaki çöküş nedeniyle önemli miktarda para kaybeden bankalar da paralarını çekmek isteyen mudilere ödeyecek para bulmakta zorlanarak likidite krizine girmiştir (Münyas, 2019).

Büyük Buhran'ın nedenleri bugün hala ekonomistler arasında tartışmalara neden olmaktadır. Olay, Ekim 1929'da meydana gelmesine rağmen, ekonomik koşulların zayıfladığını gösteren işaretler bulunmaktaydı. Yaz aylarında talebe kıyasla aşırı üretim nedeniyle endüstriyel aktivite ve üretim düşmeye başladı. Galbraith'e göre, ekonomik gerilemenin arkasında birkaç neden vardı ve ardından Büyük Buhran geldi. Birincisi, 1920'lerde gelir dağılımı bozulmaya başladı. Gelir eşitsizliği, yüksek oranda paranın küçük nüfus grubunun elinde olduğu anlamına geliyordu. Ekonominin bu bireylere ya yeni tesislere ve projelere yatırım yapması ya da paralarını lüks mallara harcaması gerekiyordu. Bu tür harcamaların borsadaki bir çöküşten çok daha kolay etkilenebileceği açıktır. Bu durum bir talep krizi yarattı. Diğer bir neden de kötü kurumsal ve bankacılık yapısıydı. 1920'li yıllarda şirketlerde yaygın yolsuzluk ve rüşvetin olması, holding ve işletme şirketlerinin karşılıklı borç ve temettü işlemlerinden kaynaklanan deflasyon sarmalı, yapılarında zafiyete neden olmuştur. Bankacılık sisteminin ise mevzuattan yoksun olması ve yerel olarak oluşturulmuş çok sayıda bağımsız birimlere sahip olması, banka başarısızlıklarının kolay yayılmasına neden olmuştur. Ayrıca artık ABD'ye borçlu olan Avrupa ülkeleri, ABD'ye olan borçlarıyla birlikte cari ticaret dengesini koruyamadıkları için ya ihracatlarını artırmaya ya da ithalatı azaltmaya çalıştılar. Son olarak, krizin başlangıcında uygulanan kötü ekonomi politikaları krizin uzamasına neden olmuştur. Deflasyonu önlemek için uygulanan vergi indirimleri, gümrük tarifeleri ve para politikalarının krizi derinleştirdiği düşünülüyordu (Galbraith, 2009).

Depresyonun sonucu yıkıcı olmuş, stokları olanların yatırımları erimişti. Hisse senedi karşılığında kredi alanlar kredilerini ödeyemedi. Değer kaybeden hisse senetleri, panik içinde bankaya koşan mudiler ve ödenmeyen krediler, finansal sistemi krizin merkezine yerleştirdi. Panik hali insanların harcama alışkanlıklarına da

yansıdı ve mal varlığını kaybedenler tüketimlerini azaltmaya başladı. Böylece kriz reel ekonomiye sıçradı.

Kriz yıllarında işsizlik, krizin başladığı 1929'da yüzde 3,2'den, 1930, 1931, 1932 ve 1933 yıllarında sırasıyla yüzde 8,7, yüzde 15,9, yüzde 23,6 ve yüzde 24,9'a yükseldi (Amadeo, 2020). İşsizliğin ve düşen ücretlerin etkisiyle tüketim o kadar azaldı ki bu yıllarda ürün fiyatları önemli ölçüde düştü, yıllar itibariyle toplam enflasyon %25 olarak ölçülüyordu (Amadeo, 2021).

Kriz yerel düzeyde kalmamış ve dünyayı etkilemiştir. 1929 ile 1933 yılları arasında dünya ticaret hacmi % 28 oranında azaldı (Federico and Tena-Junguito 2019). Kriz sırasında tüm dünyada kişi başına düşen gelirdeki çarpıcı düşüşler meydana gelmiştir. Kişi başına ortalama gelir artışı yüzde -4'e kadar düşmüştür. 1929 Büyük Buhranı elbette Türkiye'yi de etkilemiştir. Ancak ülkenin dünya ticaret hacmindeki yerinin görece önemsiz olması, ülkede gelişmiş bir piyasa yapısının olmaması ve üretimin büyük ölçüde tarıma dayalı yapısı nedeniyle bu etki daha sınırlı kalmıştır. Kriz, Türkiye'de daha çok parasal bir kriz olarak hissedilmiştir(Münyas, 2019). Dünya genelinde tarım ürünlerindeki fiyat düşüşleri ihracatı olumsuz etkilemiştir. Öte yandan, enerji fiyatlarındaki artışlar makineli tarımı bozmuş ve üretimi azaltmıştır. İthalat ve ihracat arasındaki denge bozulunca dış ticaret açığı artarak Türk lirasının değer kaybetmesine neden olmuştur. Merkez Bankası'nın henüz kurulmamış olması müdahale olanaklarını sınırlamıştır. Kriz sonrası dönemde tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de müdahaleci ve korumacı ekonomi politikaları uygulamaya konulmuş, vergiler, gümrük tarifeleri, sanayi koruma ve teşvikler uygulanarak ekonomiye ilişkin bir dizi düzenleme yapılmıştır (Münyas, 2019).

1929 krizi liberal iktisat anlayışının sonunu getirmiş, korumacı politikaların ve devletin ekonomiye müdahalesinin önünü açmıştır. İlk tepki olarak hem ABD hem de Avrupa ülkelerinde % 50'ye varan gümrük vergileri, ithalatta kotalar uygulanmıştır. Krizle birlikte zaten gerileyen uluslararası ticaret daha da çökerek kriz öncesi seviyesinin yaklaşık üçte birine düşmüştür. Bu korumacı politikalara ek olarak devletler de ekonomiye müdahale ederek destek sağlamaya başladılar.

Birleşik Krallık, özellikle inşaat sektöründeki ilerlemeyle birlikte faiz oranlarını belirli oranlarda tutmuş ve bu sayede istihdamı artırmıştır. Bunun yanı sıra

devlet çeşitli sektörlere teşvik ve korumalar sağlamış ve tarım sektörünü de desteklemiştir. Fransa ayrıca endüstrileri desteklemek için vergi indirimleri uyguladı ve zor durumdaki şirketlere yardımcı oldu. Ayrıca devlet bazı ürünlerde piyasa fiyatlarını kontrol etmeye başladı. Avrupa'daki diğer ülkelerde de durum farklı değildi, birçok ülkede korumacı politikalar geliştirildi ve ekonomi devlet eliyle kurtarılmaya çalışıldı (Berend, 2020). ABD’de de devlet müdahalesi ve korumacı politikalar uygulanmıştı. Başkan Franklin D. Roosevelt tarafından uygulamaya konulan “New Deal” ekonomi paketi, ülkeyi içinde bulunduğu derin krizden çıkarmak için bir çözüm olarak sunuldu. İlk 1933’te uygulanan üç “New Deal” programı vardı. İlk “New Deal” programı, çeşitli sektör ve endüstrileri desteklemek, finansal kurumları kurtarmak, istihdam sağlamak, çiftçilere kredi ve fon sağlamak, finans sektörü ve borsaları düzenlemek için düzenlemeler içeriyordu. İlk “New Deal” programının bir parçası olarak önemli bir husus, altın standardının terk edilmesi idi, yani para biriminin değeri belirli bir miktar altına sabitleniyordu. Çiftçiyi destekleyen, park, yol, kamu binaları, köprüler gibi kamuya açık alanların inşası yoluyla istihdam sağlanması, işçi haklarının korunması ve çalışma saatlerinin düzenlenmesi, yaşlılara sosyal güvence sağlanması gibi düzenlemelerin yer aldığı “New Deal” programlarının ikinci turu 1935 yılında uygulamaya konmuştur. Üçüncü ve son “New Deal” programı 1937’de uygulandı ve çiftçilere kredi ve eğitim sağlamak, devlet tarafından yürütölen konut projelerini finanse etmek, asgari ücret belirlemek, fazla mesai ücretini ve genç istihdam standartlarını belirlemek için bir dizi düzenleme getirdi (Amadeo, 2020).

Büyük Buhran sonrası uygulamaya konulan tüm bu ekonomi politikaları, aslında devlet müdahalesi ve korumacı politikalarla şekillenen ekonomi tarihi için yeni bir dönemin işaretleriydi. Bu politikalar, İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes tarafından öne sürölen fikirlerin bir parçasıydı. Ayrıca bu politikalar, Keynesyen ekonomik düşüncenin bir diğer önemli yönü olan kredi, destek ve ücretleri düzenleyerek talebi artırmayı da amaçlamıştır (Münyas, 2019).

2.5.Sosyal Devlet Olgusunun Oluşumu

Sosyal devlet, esas itibarıyla, devletin, kapitalizmin II. Dünya Savaşı sonrası yani 1950’li yıllar sonrasında geldiğı bir aşamadır. Bununla birlikte, her ülkenin farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yapılarının şekillendirdiğı farklı sosyal

politika rejimlerine dayalı olarak gelişmiş ve iktisat literatüründe “sosyal devlet modelleri” olarak yer alan devlet modellerinin temelleri, çok eskilere dayanmaktadır (Özdemir, 2009).

Sosyal devlet konusunda çalışırken literatürde daha çok “refah devleti (welfare state)” kavramının yer aldığı görülmektedir. İkinci kavram ile birincisi arasında bir farkın olup olmadığını belirlemek kolay değildir. Zira, kimi yazarlar sosyal devlet kavramı ile refah devleti kavramının aynı olguyu ifade eden iki kavram olduğunu iddia ederken kimileri aralarında fark olduğunu belirtmektedirler. Refah devleti kavramı ilk defa 1880’lerde Bismarc Almanyası’nda işçiler için sosyal sigorta uygulamasının getirilmesi ile kullanılmıştır (Aydın ve Çakmak, 2017).

Günümüzde “sosyal devlet” “refah devleti” veya “sosyal refah devleti” kamu yönetimi ve finansmanında en çok kullanılan deyimler olarak bilinmekte ve aynı anlam da kullanılmaktadır. Üstelik bunları başarmak, hükümetler ve politikacılar için bir arzu ve siyasi amaç olarak görülmektedir. Bu arzudan dolayı, bilimin farklı alanlarında yürütülen birçok çalışma, refah devletinin tam tanımını araştırmış ve bir topluluk içindeki doğrudan veya dolaylı yönetim rollerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Ancak refah devletinin ne olduğuna dair ortak bir tanımlama bulunmamakla birlikte kamu maliyesi literatüründe çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Ayrıca, refah devletinin tanımı, asgari refah standartlarına hizmet eden bir refah devletinden eğitim, barınma, kişisel sosyal hizmetler ve benzerleri gibi çok çeşitli hizmetlere hizmet eden bir refah devlete dönüşmektedir (Rakıcı ve Kurşun, 2016). Farklı şekillerde tanımlansa da refah devleti kavramının belli bir amacı vardır. Bu amaç, sosyal politika önlemleri olarak aynı ülkede yaşayan insanlar arasındaki sosyal refah düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırmaktır. Ayrıca refah devleti, çeşitli düzenlemeler ve uygulamalar uygulayarak olumsuz ekonomik ve sosyal koşullar içinde yaşayan bireyleri korumayı amaçlar ve bu koruma da yine sosyal politikalar aracılığıyla gerçekleştirilir (Özdemir, 2007). Dolayısıyla, toplumun sosyal barışını ve adaletini sağlamak için sosyal ve ilgili ekonomik alanlara aktif müdahaleci devleti bir zorunluluk olarak gören yaklaşımın refah devleti olarak tanımlandığı söylenebilir (Özbudun, 2014). Devlete, vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını, mali durumlarına ve zamanın gereklerine göre zamanında ve eşit bir şekilde sunabilen bir refah devleti de denilebilir. Refah devleti, vatandaşlarının refah koşulları için daha yüksek bir artış hedeflemektedir. Bu noktaya gelebilmek için refah devleti olmayı beraberinde

getiren düzenli ve uzun vadeli politikalar ve stratejik planlar benimsemektedir. Refah devletinin tam tanımı gelişmiş ülkelerde tam olarak görülürken, bu ülkelerin gelişmişliklerine ve refah anlayışlarına göre dünyanın diğer bölgelerinde refah devletlerinin farklı bir tarzı veya kısmi düzeyi görülebilmektedir. Temelde refah devleti tanımı üç farklı öğeyle karşılaşmaktadır. Birincisi piyasaya devletin müdahalesidir. Bu noktada devlet, vatandaşlarının mali ve sosyal olarak korunmasını sağlamak için bazı yükümlülükler üstlenmelidir. İkincisi ise bu müdahale için bir yöntemdir. Bu yöntem işsizlik veya sosyal koruma önlemleri olabilir. Üçüncüsü ise refah devleti standartlarının düzeyinin devlet tarafından belirlenmesi, örneğin devlet müdahalelerinin hangi düzeyinin kabul edildiği veya hangi hizmetlerin devlet tarafından karşılanması gerektiğidir (Cousins, 2005). Soysal’a (1997) göre devlet, klasik ve genel olarak, vatandaşlarının refahını düşünen ve bu projeksiyonu asgari yaşam standardı sağlayan bir görev olarak bilen bir refah devleti olarak tanımlanır. Ayrıca refah devleti, bireylere yalnızca temel özgürlükleri sağlamakla kalmayıp, yükümlülükleri olarak kabul edilen refah koşullarının hizmetlerini de sunan bir devlettir. Yukarıda bahsedildiği gibi, refah ve refah devletinin tanımı ve standartları konusunda pek çok araştırma yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri Beatrice Webb ve William Beveridge tarafından yürütülmektedir. Birlikte çalışan Webb ve Beveridge, Yoksullar Yasasına İlişkin Azınlık Raporu’nu 1909 yılında gerçekleştirmişlerdir. Bu raporda, refah devleti için devlet eyleminin gereklilikleri belirlenmiş ve mevcut yoksullara yardım sistemine yönelik kapsamlı bir öneri olmuştur (Ward, 2011). Yoksullar Yasası Üzerine Azınlık Raporundan sonra, William Beveridge 1942’de “Beveridge Raporu”nu yayınlamıştır. Bu rapor refah devletinin asgari standartlarını tanımlar ve ücretsiz tıbbi tedavi ile Ulusal Sağlık Hizmetinin kurulmasını ve ulusal bir yardım sistemi içerir. Nüfusun beklenmedik ekonomik zorluklardan korunması için sosyal güvenliği desteklemektedir. Beveridge, devletin beşikten mezara kadar vatandaşının sorumluluklarını üstlenmesini ve beş büyük kötülük olan yoksulluk, cehalet, bakımsızlık, aylaklık ve hastalıktan kurtulmasını tavsiye etmiştir (Chandler, 2002).

Refah devleti ile sosyal devlet kavramlarının aynı olguyu ifade edip etmediği konusuna tekrar dönüldüğünde, genel olarak iki terimin farklı gerekçelere dayandırılarak farklı anlamı ifade ettiklerinin kabul gördüğü görülmektedir. Nitekim (Arın), sosyal devletin refah devletine göre daha geniş sosyal hakları içerdiğini,

sosyal devlet niteliğine layık refah devletinin ancak “sosyal vatandaşlığı” mümkün kılan tipte görmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Refah devleti ile sosyal devlet kavramları arasındaki farklılık; refah devletinin, ekonomik olarak kalkınmasını tamamlamış, devletlerin gelirlerini daha sağlıklı paylaşmasını sağlamasına, sosyal devletin ise ekonomik kalkınmasını gerçekleştirememiş devletlerin hem kalkınmayı gerçekleştirmek hem de gelirin paylaşımını sağlamasına dayanmaktadır. Burada, sosyal devlet ile sosyalizm arasındaki farkı da belirtmek gerekir. Tarihsel süreçte, refah devleti programlarının savunulmasında sosyalist hareket etkili olmakla beraber, sosyal devlet, kapitalist sistem içinde geliştirilen sosyal refah programlarının uygulanması şeklinde görülür ve sanayileşmiş batı toplumların çoğunda bugün pek çok refah devleti programı sosyalist olmayan partilerce desteklenmektedir (Çımrın, 2009).

2.5.1.Sosyal Devletin İşlevleri

Sosyal devletin bir tanımını vermek kolay değildir. Bu kavram, benimsenen amaçlar esas alınarak, devlete yüklenen sorumluluklar ekseninde tanımlanabildiği gibi, amaçları gerçekleştirmek için kullanılması gereken araçlara göre de tanımlanabilir. Amaçlar ya da beklenen fonksiyonlar bakımından yapılmış pek çok değişik tanımın olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir; Sosyal refah devleti, geleneksel olup bireysel anlamda daha az bölünebilir nitelikteki; ulusal savunma, yasa koyma, para arzını kontrol etme, ekonomik düzenlemeler, ulaşımın sağlanması, haberleşme ağı, kamu arazisinin idaresi hizmetlerinin tersine, devletin birey ve ailelerin kişisel niteliklerini geliştirecekleri özellikteki, kişisel fayda yaratan kamu hizmetlerini üretmek için kamu hizmeti sunan ve buna kaynak ayırıp kamu harcaması yapan devlettir (Özbek, 2018). Bu tanımın, devleti, sadece tam kamusal mal ve hizmet üreten ve sunan değil sosyal nitelikli mal ve hizmetleri de üreten devlet olarak kabul ettiği görülmektedir. Bir başka ve daha kabul görmüş tanıma göre ise refah devleti; bireyler ve ailelere, sahip oldukları niteliklerinin piyasa değerine bakmaksızın, minimum bir geliri temin eden, bireyler ve ailelerin belli sosyal riskleri karşılamalarını kolaylaştıracak tedbirlerle güvensizliğin hacmini daraltan (hastalık, yaşlılık ve işsizlik sigortalı gibi hizmetleri temin ederek), bütün vatandaşlara, sınıf veya statü ayırımı yapmaksızın belli kararlaştırılmış sosyal hizmetleri en iyi standartlarda sunan devlet olarak tanımlanmıştır(Özbek, 2018). Bu tanımda refah

devletinin üç fonksiyonundan bahsedilmektedir; asgari bir gelir sağlamak, sosyal güvenliği sağlamak, sosyal hizmetleri sunmak. Ancak, belki şu şekildeki bir tanım sosyal devlet ile neyin kastedildiğini ifade etmek bakımından daha açık kabul edilebilir (Aydın, 2017). Sosyal devlet; sosyal görev ve sorumluluklar üstlenmiş, halkına insan şeref ve haysiyetine yaraşır maddi, medeni ve kültürel ihtiyaçları içeren asgari refah şartları sağlamayı hedef almış, sosyal adaleti sağlamak bakımından önlemler alan ve sosyal haklar bakımından eşitlik ilkesini toplumun tüm fertlerini kapsayacak şekilde uygulayan, izleyeceği ücret ve vergi politikaları ile adil gelir dağılımını gerçekleştirme görevini üstlenen, korunmaya muhtaç grup ve sınıfları gözetken, sosyal güvenlik ve istihdam politikalarına yön veren, eğitim, sağlık, mesken gibi toplumun asgari ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik politikaları uygulayan, çalışma hayatını düzenleyici tedbirler alan çağdaş devlet anlayışıdır. Yukarıda belirtilenleri de dikkate almak suretiyle ideal sosyal devlet modelinde yer alması gereken fonksiyonlar şöylece belirtilebilir (Özdemir, 2007);

- Sosyal devlet halk kesimleri arasında bir denge kurarak toplumda sosyal adaleti sağlamalıdır.
- Kısa dönemde tam istihdamı sağlamak imkânsız olduğu için işsizlik sigortasını kurumsallaştırmalıdır,
- Gelir düzeyinde meydana gelen ekonomik eşitsizlikleri giderebilmek için eğitimde fırsat eşitliği sağlamalıdır,
- Tüm ülke vatandaşlarına emeklilik ve sağlık sigortası imkânı sağlanmalıdır,
- Kentleşme ile ortaya çıkan konut ve ulaşım sorunlarını çözmeye yönelik sosyal konut ve toplu ulaşım politikası geliştirmeli ve bu doğrultuda sübvansiyonlar sağlamalıdır,
- Devlet tüm kamu hizmeti alanlarını niceliksel olduğu kadar niteliksel olarak da genişletmelidir,
- Ülkedeki bölgesel dengesizlikleri gidermelidir.

Sosyal devletin ana fonksiyonu, zamanında gerekli sosyal reformları yapmak suretiyle sosyal ihtilalleri önlemek olup, sosyal krizleri, sosyalistleştirme tedbirlerine hiçbir zaman başvurmaksızın, üretim araçlarının mülkiyetini ele geçirmeyi düşünmeksizin, ortadan kaldırmaya özen göstermektedir. Hatta sosyal devlet uygulamalarının piyasa ekonomisinin devamını sağlama gibi bir işlevi olduğunun

burada tekrar altını çizmek gerekir. Nitekim sosyal devletin mevcut statükoyu sürdürmek için alınan bir dizi tedbirlerden ibaret olduğu ekonomik eşitsizlikleri azaltmanın, ekonomik eşitsizlik içinde bulunan kitleler için bir umut ışığı olsa dahi, temel amacın mevcut düzeni sürdürmek olduğu belirtilmektedir (Gümüş, 2010).

2.5.2.Refah Devleti ve Altın Çağı (1945-1975)

İnsanlar, bulundukları ülkenin gelişmişlik düzeyi, eğitim seviyeleri; kendi ülkeleri dışından bilgiye ulaşma imkânı, elde edilen milli gelir düzeyi veya aynı ülkede yaşayan insanlar için farklı olabilen geleneksel algıları vb. gibi çeşitli nedenlere bağlı olarak durumlarından beklentilerini farklı şekilde tanımlayabilirler. Devletler, tüm insanlara aynı imkânları adaletli bir şekilde sunmakla yükümlü olduklarından, görevlerine ilişkin makul anlayışlar ve politikalar geliştirmek zorundadırlar. Gelişmiş kentlerde yaşayanlarla kırsal kesimde yaşayanların hükümetlerinden farklı beklentileri olsa da devletin bu beklentileri karşılayan ortak politikalar oluşturması gerekmektedir. Bu noktada, bu oluşum sürecinde farklı refah ve refah devleti anlayışları ortaya çıkabilmektedir (Bayraktar, 2012).

Thomas Humphrey Marshall (1950) refah devletini demokrasi, refah ve kapitalizmin özel bir bileşimi olarak tanımlamıştır. Briggs'e (1961) göre, refah devleti, piyasa ilerlemelerini etkilemek amacıyla siyaset ve yönetim yoluyla gücün kullanılması yoluyla en az üç şekilde organize edilmektedir. Birincisi, vatandaşlar ve aileler için piyasa değerinden bağımsız olarak asgari bir gelir sağlanması, ikincisi, ekonomik zorluk durumunda sosyal desteğin karşılanması, üçüncüsü, vatandaşlara herhangi bir sosyal sınıf ayrımı olmaksızın en iyi standartları ve sosyal hizmetleri sunulmasıdır (Pierson and Castles, 2006). Alfred Marshall (1890), refahın amacını, ekonomik refahı sağlamak için yapılan tüm ekonomik eylemler olarak tanımlamaktadır (Reddy and Saraswathi, 2007). Hueting'e (2011) göre refah, istihdam, gelir dağılımı, çalışma koşulları, boş zaman, üretim ve çevresel işlevlerin kullanımı ile ilgili olabilecek olası kıtlık gibi bazı faktörlere bağlıdır. Tarihsel süreçte refah devletine ulaşmak, 18. yüzyıldaki sanayi devriminin bir sonucudur. Kapitalizmle birlikte insanların çok kötü çalışma koşullarında düşük ücretlerle çalıştırıldığı bir dönem yaşandı ve bu durum kadınlar ve çocuklar arasında yaygındı. Tarih sahnesine ilk çıkan işçi sınıfı, maaşlarından başka bir geçim kaynağı ve bu kötü koşullara başkaldıracak cesareti olmadığı için zorlanmaya başladı. Yeni üretim

sistemi işçi sınıfını bir yoksulluk noktasına sürüklerken, insani duygulara sahip birçok öncü seslerini yükseltmeye ve bu duruma çözüm aramaya başlamış, ardından devletler daha iyi bir çalışma ortamı sunmak için mevzuat yoluyla çeşitli müdahalelere yönelmek zorunda kalmışlardır.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, yasal ve kurumsal gelişmelerle birlikte modern refah devletleri ortaya çıkmaya başlamış ve başta Almanya ve Birleşik Krallık olmak üzere çeşitli sanayi ülkelerinde görülmektedir. Bu dönemde, 1945-1975 yılları arasında, refah kurumsal yapıları açısından bu ülkeler tarafından bir “Altın Çağ” yaşanmıştır. Bu devletlerin amacı, vatandaşlarına en iyi yaşam standartlarını getirmek ve refah devletinin yasal ve kurumsal temellerini geliştirmektir. Refah devleti uygulamaları açısından kuşkusuz en dikkat çekici gelişmelerden biri “Sosyal Güvenlik Sistemi”nin doğuşudur. II. Dünya Savaşı’ndan sonra piyasa ekonomisinde devlete olan ihtiyaç geniş bir halk kitlesi tarafından benimsenmiş ve bu ihtiyaç nedeniyle devletin ekonomideki rolünün önemi artmıştır (Gümüş, 2018). Müdahaleci devlet yaklaşımının bir sonucu olarak refah devletinin işlevleri giderek genişlemiştir. Ayrıca sanayileşmenin getirdiği toplumsal sorunlar, daha rahat bir yaşam ve insan olmaya paralel çalışma şartlarına ulaşma hırsını yaratmıştır. İşte bu iddia, zaman içinde seri ve sürekli gelişmeler sonucunda modern refah devletlerini belirlemiştir. Refah devleti olmak isteyen ülkeler, halklarının korunması ve sosyal ve ekonomik yönden refahlarının geliştirilmesi için fırsat eşitliğine hizmet etmede kilit rol oynayan bir kavramı kabul etmişlerdir. Bu süreçte devletin dağıtım işlevi onlar için temel bir araç olarak görülmüştür (Özdemir, 2007). Refah devletlerinin fırsatları aracılığıyla öncelikli olarak hedeflenen alanlar, sağlık ve refah hizmetlerine ücretsiz erişimin en iyi olasılığıydı; belirli yaşlara kadar eğitim olanakları; asgari bir gelirin ve belirli bir sosyal güvenlik seviyesinin sağlanması. Ancak ekonomik kalkınmanın ortaya çıkardığı yeni ihtiyaç ve isteklerle birlikte refah devletinin başlangıçtaki amaçlarına yoksulluğun ortadan kaldırılması, gelir eşitsizliğinin giderilmesi, toplumsal bütünleşmenin sağlanması, toplumsal katılımın yaygınlaştırılması gibi yeni hedefler eklenmiştir (Toprak, 2015).

Günümüz dünyasında devlet gündeminde en çok tartışılan sorular, yoksulluğun nasıl en aza indirileceği ve barınma, eğitim, sağlık gibi yaşam kalitesinin nasıl artırılacağı ve bu amaçlar doğrultusunda refah sisteminin en iyi sonucu için ne tür politika müdahalelerinin üretilmesi gerektiğidir. Dolayısıyla, farklı tanımlara

rağmen, refah devletinin temel amacı, herhangi bir ekonomik dezavantaj veya savaş gibi diğer olumsuz durumlar karşısında maddi ve manevi kayıpları en aza indirmek için gerekli önlemleri almaktır. Günümüzde pek çok hükümet bu önlemlerin zamanını ve çeşitliliğini araştırmakta ve bu görev devlet olmanın temel işlevlerinden biri olarak bilinmektedir (Yıldırım ve Şahin, 2019). İnsanlara sunulacak refah hizmetlerinin düzeyinin ve çeşitliliğinin tıpkı ekonomideki sınırsız ihtiyaçlar gibi sınırsız görülebileceği ifade edilebilir. Tüm hükümetlerin bütçe kısıtlamaları olduğu bilindiğinden, bu hükümetlerin hizmet edeceği başlıca refah alanlarının netleştirilmesi önemlidir. Bu, kamunun beklentileri ile hükümetlerin sosyal hizmetlere ilişkin finansal imkânları arasındaki uyumsuzluğun giderilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu amaçla genel bir bakış olarak, tüm ülkelerde devletten beklenen temel refah görevleri sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmetleri olarak tanımlanabilir. Ancak refah hizmetlerinin kalitesi ve standartları ülkeler arasında refah anlayışlarına göre değişebilmektedir (Gül, 2015).

2.6.Neoliberalizmin Kuramsal Temelleri

Neoliberalizm, yalnızca Keynesçi müdahaleciliğe, devlet korumacılığına, sosyalizme ve ekonomik planlamaya değil, aynı zamanda refah devletine de bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Neoliberalizmin ana mantığını anlamak için Keynes'in çok önemli olan bir eleştirisi daha vardır. Bu eleştiri, "laissez-faire" fikri etrafında doğal ve kendiliğinden bir piyasa ekonomisi ile işleyen klasik liberalizmi reddetmekten ibarettir. Neoliberalizm, natüralizm karşıtlığıyla da ilgilenmekte, amaçlarına ancak başarısı için gerekli koşullar inşa edilirse ulaşılabilir (Van Horn ve Mirowski, 2010). Neoliberalizm, anti-natüralizm düşüncesiyle, esas olarak müdahale olmaksızın doğal ve kendiliğinden piyasa gelişimini içeren bir doktrin olan klasik liberalizmden ayrılmaktadır. Bu nedenle Foucault (2008) "Neoliberalizm Adam Smith değildir, laissez-faire değildir" demektedir. Bu nedenle neoliberaler, klasik liberalizmi, doğal ve kendiliğinden oluşan bir piyasayı asla ulaşamayacak bir ütopya olarak algılamaktadırlar. Friedrich Hayek de natüralizm karşıtlığını desteklemektedir. Hayek, "Serfliğe Giden Yol"da, liberalizmin temel ilkelerinde onu sabit bir inanç haline getirecek hiçbir şey olmadığını, kesin ve kesin olarak sabitlenmiş katı ve hızlı kuralların olmadığını belirtmektedir. İşlerimizi düzenlerken, toplumun kendiliğinden güçlerinden mümkün olduğunca çok yararlanmamız ve

mümkün olduğunca az zorlamaya başvurmamız gerektiğine dair temel ilke, sonsuz bir uygulama doğruluğuna sahiptir. Özellikle, rekabetin mümkün olduğu kadar faydalı olacağı bir sistemi kasten yaratmak ile kurumları olduğu gibi pasif bir şekilde kabul etmek arasında fark vardır. “Muhtemelen hiçbir şey liberal davaya, bazı liberallerin, her şeyden önce “laissez-faire” ilkesi olmak üzere, belirli kaba pratik kurallar üzerindeki ısrarı kadar zarar vermemiştir.” (Hayek, 2010). Hayek, ekonominin kendi doğasına bırakılamayacağını, rekabetin refahı için para sisteminin idare edilmesi ve tekelin önlenmesi veya kontrolü gibi birçok görevi olduğunu öne sürmektedir. Alman neoliballer de tekellerin önlenmesi için kanunların düzenlenmesini desteklediler ve onlara göre bu rekabetin yaygınlaşması için bir gerekliliktir (Ptak, 2009).

Neoliberalizm, klasik liberalizmin eleştirisi olarak da ortaya çıktığı için “neo” sıfatını içermektedir. Neoliberalizm, ne klasik liberalizmle aynı şey ne de onun yeniden yorumlanmasıdır. Klasik liberalizmin öngördüğü gibi mübadele ve tüketimin homo economicus’u yerine rekabet fikri ve bireysel girişimci yaklaşım etrafında tanımlamaktır. Diğer bir ifadeyle neoliberal toplum, üretim toplumu değil, girişim toplumdur (Foucault, 2008).

Teorik olarak neoliberalizm yeni bir şeydir ve rekabeti yayma, yeni pazarlar açma ve sosyal hayatı çerçeveleme ve düşük enflasyon oranını koruma gibi ekonomik oyunun kurallarını koyma anlamında güçlü bir devletle çalışmaktadır. Liberalizm, yerleşik yasalar da dâhil olmak üzere uluslararası ilişkileri ve kuralları teşvik ederken, neoliberalizm, temelde hükümetler tarafından oluşturulan bu tür kuralları aşmaktadır (Larner, 2003).

Teorik içeriğini ve ekonomi politikası önerilerini Klasik Okul, neoklasikler, parasalcı Chicago Okulu ve Avusturya Okulu’ndan alan neoliberalizm, özellikle Avusturya Okulu’nun Keynes eleştirisi ve serbest piyasa mekanizmasına dayanmayan bir sosyalist planlamanın imkânsızlığı eleştirisinden yararlanmış ve Hayek’in felsefi sistemi üzerine bina edilmiştir. Bu öğretilere, çok önemli sonuçlara yol açan ekonomi politikası reçeteleri ekleyerek ve uygulayarak egemenliğini pekiştirmiştir. Neoliberalizmin günümüz dünyasını büyük ölçekte egemenliği altına almasına bakarak monolitik bir iç yapıya sahip olduğunu düşünmememiz gerekir. Neoliberalizm ülkeden ülkeye, zamandan zamana, hatta aynı ülke içinde çeşitli

zamanlarda farklılıklar göstermektedir (Dumenil and Levy, 2011). En önemli temel taşı olan devlet müdahaleciliğinin ortadan kaldırılması konusunda bile zaman ve mekâna bağlı olarak değişik uygulama biçimlerine sahip olmuştur. Bu niteliklerin bazıları klasik liberalizm ve neoklasik iktisat teorisi tarafından da içerilmektedir. Neoliberalizmi klasik liberal ve neoklasik ekonomik politikalardan ayırt eden unsur ise politika önerilerinin çeşitliliği ve bu politikaları uygulamada gösterdiği kararlılık, inat ve başarıdır. Neoliberalizmin aşağıdaki temel politika uygulamalarının sadece birincisi liberalizmin eskiden beri toplumu hem ekonomik hem politik olarak özgürleştireceğini iddia ettiği önermedir. Diğer politikalar, bu temel önerinin ileri sürüldüğü zamanlarda belirginleşmediği veya üzerinde kararlılıkla durulacak bir önem taşımadığı için ön plana çıkmamıştır (Ganti, 2014).

Piyanın egemenliği: Bu önermenin altında son derece yalın bir mantık yatmaktadır. Mal ve hizmetlerin tüketiminden sağladığı faydayı azamileştirmeyi amaçlayan akılcı birey, belirli kısıtlar altında, piyanın gönderdiği sinyalleri ve bilgiyi değerlendirerek üretim, tüketim, tasarruf, çalışma alanı ve çalışma süresi konusunda tercihler yapmaktadır. Bu tercihler sonunda da altında bulunduğu kısıtların elverdiği en iyi konuma gelmektedir. Dolayısıyla, bireyin gelebileceği en iyi konuma gelmesini engelleyen her türlü engel kaldırılmalıdır. Bu önermeyi, çeşitli biçimlerde ve çeşitli adlar altında üretim, hizmetler, uluslararası ticaret, sermaye hareketleri, toplu iş sözleşmeleri, vb. konularda izlenmesi gereken ekonomi politikasının temeli olarak her yerde bulabiliriz. Önemli olan, piyasaların tüketicilere, şirketlere, devletlere gönderdiği bilginin oluşmasına yardımcı olunması ve engellenmemesidir. Birey, ancak bu takdirde önündeki seçenekleri akılcı bir biçimde değerlendirip karar vererek ulaşabileceği en iyi duruma ulaşmaktadır. Piyasanın bu rolünü yerine getirmede karşılaştığı güçlüklerin en başında devlet/hükümet tarafından konulmuş olan düzenlemeler gelmektedir. Piyasaların serbest çalışmasını engelleyen her türlü engelin kaldırılması, mal ve hizmet üretiminde kullanılan kaynakların en iyi biçimde dağıtılmasını da sağlamaktadır. Böylece, hem üretim hem tüketim olanakları olabildiğince en iyi biçimde kullanılmış olmaktadır (Thorsen and Lie, 2006).

Özelleştirme: Kamusal ekonomi politikalarının (ve bir dereceye kadar da sosyalist sistemin etkisi altında kalınmasının) ürünü olan kamu girişimleri kaynakların olabildiğince en iyi biçimde dağıtılmasını engellemektedir. Bu yüzden

piyasa kurallarına uygun olarak çalışmalarını sağlamak üzere özel girişime devredilmelidir. Piyasanın egemenliğinin tanınmasının birinci kuralı, engellenmemiş bir rekabetçiliğin ekonomide egemen kılınmasını gerektirir. Kamu girişimlerinin özelleştirilmesi rekabeti geliştirmekte ve böylece, ekonomik etkinlik artmakta, kaynak dağılımı iyileşmektedir (Cahill and Konings, 2017).

Kamu yatırımlarının ve harcamalarının kısılması: Bu önerme, devletin/hükümetin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, yani piyasanın egemen olması gerektiği önermesinin mantıki bir sonucudur. Rekabetçi piyasalarda üretilen mal ve hizmetler daha iyi bir kaynak dağılımının sonucunda ortaya çıkacakları için, devlet müdahalesi ile üretilen mal ve hizmetlerin mümkün olduğunca azaltılması gerekmektedir. Eğitim, sağlık, bayındırlık, güvenlik ve hâttâ savunma hizmetleri rekabetçi bir ortamda daha iyi, daha çok ve daha nitelikli olarak üretilebilmektedir (Holborow, 2012).

Deregülasyon (serbestleştirme, kuralsızlaştırma): Piyasaların serbestçe çalışmasını engelleyen devlet/hükümet kurallarının kaldırılması ve yerlerine yenilerinin konulmaması gerekmektedir. Çeşitli zorunluluklara bağlı olarak koyulacak kurallar ise “piyasa dostu” olmalıdır. Piyasanın egemenliği önermesinden türetildiği izlenimini verse de deregülasyon, esas olarak, özelleştirmenin hayata geçirilmesi ve kamu girişimciliğinin sınırlandırılmasıyla ilgilidir. Deregülasyon rekabet düzeyini, ekonomik etkinliği ve üretkenliği artırmaktadır (Springer vd., 2016).

Neoliberalizmin yukarıda sayılan özellikleri en belirgin biçimde 1979-1990 yılları arasındaki Thatcher hükümetlerinin ekonomik politikalarında görülmektedir. Bu özelliklere Reagan Amerika’sında uygulanan, gelirler ve menkul sermaye iradları üzerindeki artan oranlı vergi dilimlerinin azaltılmasını eklersek neoliberalizmin tamama yakın bir görünümünü elde edebiliriz (Harvey, 2010).

2.7.Küreselleşme ve Neoliberalizm

1970’lerde ve 1980’lerde dünya, özellikle Milton Friedman ve Chicago Okulu liberalizminin düşünceleri etrafında Amerikan neoliberalizminin yükselişine tanık oldu. Özellikle Friedman, düşüncelerini özgürlük kavramı etrafında inşa etmektedir. Ona göre sosyalist bir toplum, bireysel özgürlüğü güvence altına almak anlamında

demokratik de olamamaktadır. Ekonomik düzenlemeler, özgür bir toplumun teşvik edilmesinde ikili bir rol oynamaktadır. Bir yandan, ekonomik düzenlemedeki özgürlüğün kendisi, geniş anlamda anlaşılan özgürlüğün bir bileşenidir, dolayısıyla ekonomik özgürlük kendi içinde bir amaçtır. İkinci olarak, ekonomik özgürlük aynı zamanda siyasi özgürlüğün elde edilmesi için vazgeçilmez bir araçtır. (Friedman, 1962). Friedman ayrıca, halkın özgürlüğünün ve rekabetçi piyasanın koruyucusu olarak hükümetin rolünü teorize etmektedir. Son olarak Friedman, hükümetin ekonomik bireysel özgürlük sağlaması gerektiğine ve doğrudan hükümet müdahalelerinin zorlama anlamına geldiğine inanmaktadır(Friedman, 1962).

1970’lerin sonunda ve 1980’lerin başında İngiltere’de Margaret Thatcher ve ABD’de Ronald Reagan iktidara gelmişler ve “alternatif yok” sloganıyla neoliberal politikalar izlemeye başlamışlardır. Neoliberal politikalar, esas olarak 1980’lerde bilgi teknolojisi ve iletişim devrimleriyle kendini göstermeye başlayan küreselleşme süreciyle desteklenmiştir. David Harvey (2010), neoliberalizmin çağdaş tanımını, “Neoliberalizm, her şeyden önce, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaret ile karakterize edilen kurumsal bir çerçeve içinde bireysel girişimcilik özgürlüklerini ve becerilerini özgürleştirerek insan refahının en iyi şekilde geliştirilebileceğini öne süren bir politik ekonomik pratikler teorisidir” şeklinde yapmaktadır. Devletin rolü, bu tür uygulamalara uygun kurumsal bir çerçeve oluşturmak ve korumaktır. Devlet, örneğin, paranın kalitesini ve bütünlüğünü garanti etmek zorundadır. Aynı zamanda, özel mülkiyet haklarını güvence altına almak ve gerektiğinde zorla piyasaların düzgün işleyişini garanti etmek için gerekli olan askeri, savunma, polis ve yasal yapıları ve işlevleri oluşturmalıdır. Çağdaş neoliberalizm için en önemli şeyin, rekabete dayalı bir serbest girişim toplumunun iyiliği için devletin rolünü yeniden tanımlamak olduğu açıktır. Devlet, paranın bütünlüğünü ve kalitesini garanti altına almalı ve rekabetçi piyasanın sürekli işleyişi için yeni güvenlik mekanizmaları (askeri ve polis) oluşturmali ve özel mülkiyet haklarını garanti etmelidir. Gerçekten de, piyasalar yoksa, devlet onları yaratmak için savaşa gidebilir. Çağdaş neoliberalizmin bir başka sorunu da, devleti, kuralsızlaştırma ve özelleştirme eğilimleri anlamına gelen birçok sosyal politika alanından çekmektir. Yine de devletin bir diğer rolü, neoliberalleşme sürecini piyasaların iyiliği için şekillendirmek için hukukun üstünlüğü kavramını hâkim kılmaktır (Harvey, 2010).

Neoliberalizm, deregölasyon, liberalizasyon ve özelleştirme olarak adlandırılabilir bir dizi politika olarak kendini göstermektedir (Steger ve Roy, 2010). Kanunlar ve düzenlemeler da bu formüle göre düzenlenmiştir. Üretici güçlerin rekabet için çok önemli olması nedeniyle, küreselleşmenin yükselişiyle birlikte neoliberalizm tüm dünyaya hakim olmuştur. Rekabetin artmasıyla birlikte ucuz işgücü önemli hale gelmiş ve bu durum işgücü maliyetlerinin çok düşük olduğu kalabalık ölkeler ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çin ve Hindistan'ın ekonomik güçler olarak yükselişi bu durumun temel örneklerinden biridir. Komünist Çin'in neoliberal politikalara eklenmesi neoliberalizm için bir dönüm noktasıdır. Bundan sonra, çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) aşırı zenginleşmesine ve özellikle Batı'da finans piyasaları, hizmet sektörleri ve konut piyasaları gibi diğer piyasa türlerinin yükselişine tanık olduk. Böylece, küreselleşme neoliberal politik ekonomide itici bir güç haline gelmiştir. Günümüzde küreselleşme, neoliberal siyasetin dünyayı dolaşırken ana aracıdır. Teknoloji çok hızlı gelişiyor, medya da özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra devrim niteliğinde bir hızla gelişmiştir. İletişim araçlarının bu muazzam gelişimi, neoliberal sermayelerin dikkatini Bilgi Teknolojilerine (BT) yatırım yapmaya çekmiştir. BT, hem teknoloji pazarında hem de kapitalist rekabette çok önemli hale gelmiştir. Dünyanın her yerinden araştırmacılar bulgularını e-posta ve World Wide Web (www) ile paylaşabilmektedir (Brown, 2006).

Neoliberal küreselleşme, iyi yönetim ve küresel yönetim bağlamında kurumsal çerçevelerle de çalışmaktadır. Uluslararası para fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), daha fazla insanı hükümet mantığına dâhil etmek için dünyada yönetim kavramını teşvik etmeye çalışmaktadır. Yönetişim, neoliberal hükümetlerin baskın söylemi haline gelmiş ve yönetim savunucuları, küresel meseleler sivil toplum ve küresel kurumlar olmadan çözülemeyeceğini dile getirmektedirler (Rosenau, 2006; Held and McGrew, 2002). Ancak Negri ve Hardt, küreselleşmenin, rekabetçi pazarlar için güvenlik mekanizmaları oluşturmaya amaçlayan neoliberal biyopolitikayı dünyaya yaymak için sistematik bir yaklaşım olduğunu söylemektedir (Hardt and Negri, 2001). STK'lar birçok ÇUŞ ile çalışmaya başlamış ve George Soros, Rockefeller Ailesi gibi büyük patronların katkılarıyla özgürlük söylemi tüm dünyaya yayılmıştır. Öte yandan neoliberalizm derin bir atomizasyon yaratmakta ve Pierre Bourdieu, saf

piyasa mantığının egemenliği için tüm toplumsal kolektiviteleri yok etmeyi amaçlayan sistematik bir yaklaşım olduğunu iddia etmektedir (Bourdieu, 1998).

2.8. Türkiye’de Neoliberalizm (1980-2001)

Bu başlık altında, Türkiye’de neoliberalizmin gelişimi, 1980 Askeri Darbesi sonunda izlenen politikalar, 24 Ocak Kararları ve Sendikalar alt başlıklar halinde incelenmiştir.

2.8.1. Türkiye’de Neoliberal Politikaların Gelişim Süreci

Türkiye, 1980 yılında neoliberal politikaların uygulanmaya başlandığı tarihe kadar ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ülkeydi. Küresel kapitalizmin altın çağı olan II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türkiye’nin ekonomik yapısı giderek tarıma dayalı üretimden sanayi üretimine geçmiştir. Ancak, sanayi üretimi ağırlıklı olarak iç tüketime yönelikti.

1950’den itibaren, çoğunluğu toprak sahipleri tarafından kurulan bir siyasi parti olan Demokrat Parti’nin seçilmesiyle birlikte tarım ve sanayide teknolojik gelişmeler hız kazanmıştır. 1940-1962 yılları arasında traktör sayısı 1.066’dan 43.747’ye yükselmiştir (Göle, 2012). Sınıfların toplumsal bileşimindeki değişimler de buna bağlı olarak hızlandı. Topraksız köylülerin ve çiftçilerin iş bulmak için şehirlere göçü, proleterleşmenin ilk aşamasıydı. Karpat, “bu dönemde tanıtılan yaklaşık 40.000 traktör tarafından yaklaşık bir milyon çiftçinin işinden olduğunu” tahmin etmektedir (Marguiles ve Yıldızoglu, 1984). Küçük aile üretimi azalmış ve özellikle ücretsiz aile işçisi olan kadınlar arasında işsizlik artmıştır.

Eşitsiz gelişmenin bir sonucu olarak, birçok şehirde nüfus hızla artarken, diğer birçok şehirde önemli ölçüde azalmıştır. İthal ikamesi stratejisi, artan gelir eşitsizliklerine ve sermayenin çoğunlukla İstanbul’da sanayi burjuvazisinin elinde toplanmasına yol açmıştır. Ekonomi, küresel ekonomik dalgalanmalara karşı daha savunmasız hale gelmiştir. 1927’de nüfusun sadece % 24’ü şehirlerde yaşamaktaydı (Murat, 2007). 1980’de bu oran % 44’tür. 1985 nüfus sayımında şehirlerde yaşayan nüfus ilk kez kırsal nüfusu geçmiş, 2012 yılında ise %77,3’e ulaşmıştır (Aydınlı ve Çiftçi, 2015). Hazır’a göre kentleşme, tarım pahasına hizmetlerin yaygınlaşmasıyla gelişmiş, orta kesimlerin ezici bir çoğunlukla beyaz yakalı işçiler ve profesyoneller

tarafından işgal edilmesiyle gelişmiştir (Hazır, 2014). 1950'ler ve 1960'lar boyunca işçi sınıfı giderek büyük fabrikalarda yoğunlaşmıştır. 1950'yi takip eden 20 yılda, imalathanelerin sayısı iki katından fazla artmıştır. Sanayileşme başlıca üç coğrafi bölgede gerçekleşmiştir. Bunlar, Marmara bölgesinde İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Bursa; Ege kıyısında İzmir; ve Akdeniz kıyısında Mersin, Adana, İskenderun hattıdır (Marguiles ve Yıldızoğlu, 1984). Yerli üretken sermaye gruplarından bazıları, özel bankaların mülkiyeti aracılığıyla ticari ve para-sermayeyi kontrol etmeye başlamıştır. Bu sermaye grupları 1960'lardan itibaren "holding şirketleri" haline gelmiştir (Ercan ve Oğuz, 2015). Bu holdinglerin tamamına yakını İstanbul'dadır ve 1971'de Türk Sanayici ve İşadamları Derneği'ni (TÜSİAD) kurmuşlardır.

Türkiye'de neoliberal politikaların uygulamaya konulması, askeri rejimin uyguladığı 24 Ocak Kararnameleri ile başlamıştır. Türk ekonomisi ve sanayisi bundan sonra hızla gelişmiştir. Türkiye bu dönemde küresel ekonomiye entegre olmuştur. 1996 yılında Avrupa Gümrük Birliği'ne katılmış, 1999 yılında 20'ler Grubu'nun (G20) kurucu üyesi olmuş, 2001 ekonomik krizinden sonra IMF politikalarını sıkı bir şekilde uygulamış ve 2005 yılında Avrupa Birliği ile katılım müzakereleri başlamıştır. Türkiye'nin neoliberal ekonomik büyümesi, kentleşme sürecinin hızlanmasıdır. Türkiye'nin en büyük ve en gelişmiş şehri olan İstanbul, 1980'den bu yana önemli değişiklikler geçirmiştir. Küresel bir finans şehri ve artan sanayi üretimi sonucunda Türkiye'nin ticaret ve hizmet merkezi haline gelmiştir. Artan üniversite mezunları, bankalar, plazalar, alışveriş merkezleri, teknolojik endüstriler ve TV kanalları beyaz yakalı işlerin genişlemesine yol açmıştır. Beyaz yakalı çalışanların altın yılları olan 1990'lar yapısal sorunlarla son bulmuştur. Küresel finansal kriz ve durgunluk sonucunda, yüksek eğitilmiş işgücünün yaşadığı hayal kırıklıkları ve eski neslin yeni güvencesizlik nedeniyle yaşadığı hayal kırıklıkları katlanarak artmıştır.

2.8.2.24 Ocak Kararları ve Sonuçları

1970'lerin ikinci yarısında ithal ikameci refah ekonomisi ve sosyal devlet azalmaya başlamış ve bu düşüşü sokak kavgaları ve terör takip etmiştir. Sokaklarda, manüfaktürlerde ve şirketlerde yükselen terör ve kavgalar işverenleri korkutmuş ve işverenler, işçiler üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başlamışlardır. Sermaye tarafı o dönemde dünyayla bütünleşmiş, daha disiplinli yeni bir ekonomi politikasının

getirilmesi gerektiğine inanıyorlardı. 1979'da Süleyman Demirel yeniden iktidara geldi ve Turgut Özal başdanışmanı oldu. 1979 sonunda Özal, IMF ve Dünya Bankası ile yaptığı görüşmelerin ardından Süleyman Demirel'e gizli bir rapor önerdi. Rapor, "24 Ocak kararları" olarak adlandırıldı ve ekonomi için bir istikrar programı içeriyordu (Boratav, 2005). 1979'da Süleyman Demirel'e başbakanlık başdanışmanı olarak teklifte bulunan Özal, esas olarak ekonomi alanında tek otorite olmak istiyordu. Demirel, Özal, IMF ve Dünya Bankası arasında yoğun görüşmeler ve pazarlıkların ardından ekonomik yapıyı değiştirme programı oluşturuldu.

Program, Adalet Partisi hükümeti tarafından 24 Ocak 1980'de ilan edildi. Program, öncelikle Türk Lirası'nın ABD doları karşısında değer kaybetmesini hedefliyor ve ikincisi, temel ihtiyaç ve mallarda çok sayıda fiyat artışı içeriyordu (Çölaşan, 1983). Öte yandan, program İthalat İkame Sanayini ortadan kaldırmayı amaçlamakta olup, temel ekonomik politika ihracata yönelik sanayileşme olmuştur. Fiyat kontrolleri kaldırılacaktı. Kamu harcamalarının azaltılması, vergi politikasının reforme edilmesi, yabancı yatırımların çekilmesi, faiz oranları üzerindeki kontrollerin kaldırılması ve kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi; programın diğer ana politikalarıydı (Ulugay, 1984). Bu kararların hazırlanmasında dış baskılar ve iç baskılar vardı. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), IMF ve Dünya Bankası'ndan dış baskılar geldi. Bu baskıların temel nedeni, Türkiye'nin çok büyük dış borcunun olması ve bu borcu ödeyememesiydi. Programın ana fikri, tüm üretim sektörlerini dış ticarete ve yatırıma açmak ve Türk parasının Amerikan Doları karşısında yapısal olarak ayarlanmasıydı. Öte yandan, enerji üretimi öncelikli olacak ve devlet bütçedeki tasarrufları destekleyecektir. Türkiye deregülasyon sürecini garanti altına almış, enflasyon oranını sabit tutmuş, mali harcamaları azaltmış, döviz esnekliğini artırmış, enflasyonu artırmış ve borç yönetimine özen göstermiştir. Diğer bir ifadeyle bu uluslararası kuruluşlar yeni kredi vermek için Türkiye'de yeni bir ekonomi politikası oluşturmak istediler. Türkiye'de daha liberal ve dışa açık bir ekonomiye ihtiyaçları vardı (Kazgan, 1985). Öte yandan 24 Ocak Kararlarının hazırlanmasına yönelik iç baskılar da çok önemliydi. 1960'larda ve 1970'lerde Türkiye'de yeni kapitalist gruplar ve yatırım holdingleri ortaya çıktı. Tarihsel olarak Koç Holding, Sabancı Holding, Eczacıbaşı Holding ve Türkiye İş Bankası Türkiye'nin önde gelen kapitalist şirketleriydi. Ancak, Türkiye ve Ortadoğu'da konut ve inşaat piyasasının yükselişinden sonra, 1970'lerin sonunda

Enka, Doğuş, Tekfen ve Kutlutaş Holding de yeni zenginler ve önemli gruplar olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’de büyük şirketlerin yükselişi, dış ticaretin ve dövizin yükselmesini de beraberinde getirmiştir. 1970’lerde Türkiye’de döviz bulundurmak kanunen yasaktı. Türkiye, korumacı bir ekonominin gereği olarak döviz dolaşımını yasaklamış ve bu politika polis tarafından sıkı bir şekilde uygulanmıştı. Program, ülkede döviz kullanımının kuralılaşdırılmasını amaçlıyordu. Korkut Boratav’a göre, kararlar sadece bir istikrar programı için değil, aynı zamanda uluslararası kapitalist grupların çıkarları için Dünya Bankası tarafından desteklenen bir yapısal düzenlemeyi de destekliyor ve esas olarak yerli sermayenin emekçilere karşı teşvik edilmesini amaçlıyordu (Boratav, 2005a). Nitekim Türkiye’de uluslararası programlara IMF ve DB programlarına yönelik yoğun toplumsal muhalefet nedeniyle bu program askeri darbeye kadar uygulanamadı. 1980 askeri darbesinin ardından silahlı kuvvetler, Turgut Özal’ı ekonomi bakanı olarak atadı ve Özal, DB ve IMF ile yaptığı müzakereler sonucunda oluşturduğu 24 Ocak kararlarını hemen uygulamaya başladı. Kararlar, 1980’den 1988’e kadar Türkiye’nin temel ekonomik politikasıydı (Demir, 2005).

2.8.3.12 Eylül Askeri Darbesi ve Neoliberal Politikalara Toplumsal Dönüşümün Hazırlanması

Turgut Özal, Demirel hükümeti döneminde Başbakanlık Müsteşarıydı ve daha önce de ifade edildiği gibi 1980’deki 24 Ocak Tedbirlerinin mimarıydı. 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar hem Demirel’in hem de Özal’ın ekonomiyi buna göre yeniden yapılandırma fikirleri, işçiler, ücretliler için dezavantajlı kararlar getiren radikal reformlara direnecek kadar güçlü oldukları için önlemler uygulanamadı. Yasal ortam, hükümetlere karşı güçlü eylemlerde bulunmalarına izin verdi. Dolayısıyla 24 Ocak Tedbirleri ile ilgili tartıştığım noktalar, işçilerin bu güçlü muhalefeti nedeniyle kolay kolay hayata geçirilemedi. Bu nedenle, 12 Eylül 1980’de askeri darbeye gerçekleştirilen rejim değişikliği, reformların uygulanması için önemli hale geldi. Sıkıyönetim kanunları ve sendikalaşma, grevler ve diğer tür gösteriler üzerindeki kısıtlamalar, cunta rejimi tarafından anında getirildi, çünkü Türkiye’ye 1980 askeri müdahalesini doğuran kriz, ekonomik çöküş, sivil şiddet ve bu tür son derece sembolik olanlara açık meydan okumalar dâhil olmak üzere çok yönlüydü. Ancak ordunun gözünde, tüm bu yönler sistemin büyük bir

başarısızlığında birleşti (Tachau and Heper, 1983). Türkiye’deki rejim değişikliği, Türkiye’yi içe dönük bir inançtan neoliberal ortodoksiye çevirme kararlılığındadır. Darbeden kısa bir süre sonra Özal’ın ekonominin resmi yöneticisi olması ve programın yürütülmesine nezaret etmesi basit bir tesadüf olamaz. Korkut Boratav’a göre, askeri rejim üç buçuk yıl boyunca kapitalist sınıfın talepleri doğrultusunda ama işçilerin çıkarlarına aykırı olarak ekonomik politikalar geliştirmeyi gerçekleştirdi. Müdahalenin ilk gününde Orgeneral Kenan Evren’in ilk adresinden yüksek reel ücret şikayetleri duymak oldukça ilginçti (Boratav, 1995).

Yeni model, bölüşüm ilişkileri açısından, kapitalistler ve işçiler arasındaki temel çelişkiyi birincisi lehine kontrol etmeye çalıştı çünkü hem Özal hem de cunta rejimi, önceki rejimin başarısızlığının ikincisinin taleplerine olan duyarlılığından kaynaklandığına inanıyordu. 1987 yılına kadar uygulanan programın sonuçları farklı ekonomik göstergelere göre farklılık göstermiştir. Programın ilk beş yıllık planı milli geliri, ihracatı artırmayı ve enflasyon oranını düşürmeyi başarsa da; dış ve iç borçlar, ithalatla birlikte sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır (Boratav, 1995). Yeni modelin bölüştürücü ve bölüşümsel sonuçlarını gözlemlemek çok daha kolaydı. Daha da önemlisi, Anavatan Partisi’nin ilk altı yıllık dönemindeki reel ücretler 1986’da 1967 seviyelerine düşmüştür. Öte yandan ticaret kapitalistlerinin kâr marjları, değişmemiş hatta artma eğiliminde olmuştur (Yeldan, 2002). 1980 askeri darbesi sonrası yaşanan dönüşüme ilişkin siyasi değerlendirmemizden çıkarılabilecek bir diğer sonuç, Türkiye’de 1970’li yıllarda yaşanan siyasi çalkantıların, hükümetler ve diğer hükümetler ve diğer hükümetler nedeniyle Türkiye ekonomisindeki göstergelerin bozulmasında önemli etkileri olduğu rahatlıkla söylenebilir. O zamanların siyasi aktörleri, diğer muhalif partilere göre oylarını artırmakla yakından ilgileniyorlardı. Bu nedenle, ekonomik gerilemeler veya çöküşler ciddiye alınmadı. Popülist koalisyon hükümetleri ekonomik konulardaki sorumluluklarını unuttular. Başka bir deyişle, ekonomik sorunlar kasıtlı olarak siyasi çıkarlara tabi kılındı. Daha da önemlisi, ortaya çıkan ekonomik gerilimler için makul çözümler öngörülmediği için krizin çok daha derin etkileri oldu. 24 Ocak önlemleri, tüm bu siyasi mücadelelerden arınmış bir ortamı ve güçlü işçi muhalefetini gerektiriyordu. 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 1982 Anayasası beraberinde getirdiği yasama, yürütme ve yargı organları üzerindeki etkileri bu açıdan değerlendirildiğinde, önümüzdeki on yılların siyasi ve ekonomik durumuna etkileri daha iyi kavranabilir.

2.8.4. Neoliberalizm ve Sendikalar

Sendikacılığın tarihi “Sanayi Devrimi”ne kadar uzanırken, 1945-1975 yıllarında Fordist birikim rejiminin hegemonyası ile sendikalar çağdaş toplumların sosyal ve ekonomik yaşamında belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Sendikalar, işçi partileri ve refah devleti uygulamaları bu çerçevede endüstri ilişkilerini düzenleyen başlıca kurumlar olmuştur (Kalaycıoğlu vd., 2008). Ancak 1980’lerde Fordist uzlaşmanın sona ermesiyle birlikte işçi hareketi ve genel olarak sendikalar, çağdaş toplumların sosyal ve ekonomik yaşamındaki etkilerini yitirmiştir. Yukarıda bahsettiğim gibi neoliberal politikalar, emekçi sınıfların kazanımlarına yönelik bir saldırdır. Bu noktada neoliberal politikaların en önemli saldırısının işçi sınıfının örgütsel gücüne yönelik olduğu söylenebilir. Neoliberal politikaların deyim yerindeyse en önemli amacı sendikalı işçi sayısını azaltmaktır. Ancak sendikaların ekonomik, sosyal ve siyasal hayattaki azalan etkilerini sadece neoliberal politikaların etkileriyle açıklamak meseleyi fazla basitleştirmek olacaktır. Subjektif sebeplerin de olduğu unutulmamalıdır. Toplumsal hayatın neoliberal toplumsal dönüşümleri en önemli belirleyici olsa da sendikaların bu değişimlere karşı yeni stratejiler geliştirmedeki yetersizliklerinden de bahsetmek gerekiyor. Sendika üyeliğinin azalmasının arkasında birkaç nesnel neden bulunmaktadır. 1980’li yıllardan itibaren ekonomik yeniden yapılanma sürecinde istihdam ilişkisi değişmiştir. Esnek istihdam, atipik çalışma biçimlerinin artmasına, taşeron işçi sayısının artmasına neden olmuştur (Willis, 2001; Munck, 2003; Levesque and Murray, 2010).

1980’lerden itibaren emek piyasasının kuralsızlaştırılması, ücretlilere güvencesizliğin dayatılması, sendikal örgütlenmenin nesnel koşullarını ortadan kaldırmıştır (Selamoğlu, 2004). Küresel rekabete bağlı olarak işsizlik oranlarının yükselmesi de sendikaların ekonomik, sosyal ve siyasi hayattaki etkisini azaltan önemli bir faktördür. Örneğin Buğra ve Keyder (2003) araştırması, Türkiye’de işçilerin sendikaya üye olma konusundaki en önemli tereddütlerinin işsizlik korkusu olduğunu göstermektedir. Özugurlu’nun (2005) Denizli’de yaptığı araştırma, işçilerin tereddütlerinde haklı olduklarını doğrulamaktadır. Çünkü fabrikalarında sendika kurmaya çalışan işçilerin çoğu işten atıldı. Ancak, Türkiye’de işverenlerin işçilerin sendikalaşmasına yönelik düşmanca tavırlarına karşı yeterince hukuki sınırlama bulunmamaktadır. Bu nedenlerden dolayı sendikaların üyelerini elinde tutması ve yeni üyeler alması çok zor hale gelmiştir (Yıldırım ve Uçkan, 2010). Bunların yanı

sıra “toplum kalite yönetimi”, “insan kaynakları yönetimi” gibi uygulamalar da sendikaların gerilemesinde etkili olmuştur. İnsan kaynakları yönetimi, çalışanlar ve işverenlerin “ortaklığına” dayanmaktadır. Ortaklık vurgusu, işveren ve çalışanların ortak çıkarları olduğunu varsayar (Işık, 2009). Kelly’nin (2002) savunduğu gibi, “eski düşman endüstriyel ilişkiler, yoğun dünya rekabetinin mevcut çağında yıkıcı ve alakasız olarak kınandı.” Bu ideolojik yapı, sendikaları, işverenler ve çalışanlar arasında çatışmalı ilişkilere yol açması nedeniyle gereksiz görmektedir. Ancak, sendika üyeliğinin azalmasına ilişkin bu nesnel nedenler, sendikaların çağdaş toplumların ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamlarının anayasasından çekilmesi konusunda yeterli açıklamalar yapmamaktadır. Konunun sübjektif boyutu göz ardı edilmemelidir. Düşüşün öznel nedeni, çoğunlukla vasıflı, beyaz ve erkek işçiler üzerinde yoğunlaşan belirli örgütlenme yapılarının tercih edilmesinden kaynaklanmaktadır (Dufour and Hege, 2010). Sendikaların merkezi “dayanışma tahayyülü” geleneksel olarak bir grup işçinin (nitelikli, beyaz, erkek, tam zamanlı, kol işçileri) çıkarlarına ayrıcalık tanımıştır ve vasıfsız, etnik azınlık üyeleri, kadınlar, atipik ve hizmet çalışanları gibi diğer grupları dışlamıştır (Hyman, 1992). Sendikanın yönelimi, değişen ekonomik ve sosyal yapıyı analiz etmediklerini göstermektedir. Hizmet sektörünün artan önemi ve atipik istihdam ilişkilerinin yaygınlaşması sendikaları bu işçileri örgütlemeye zorlamıştır. Sendikalar, örgütlenmemiş işçilerin örgütlenmesine daha fazla önem vermelidir. Çünkü bu örgütsüz işçileri örgütlemeyi başaramazlarsa mevcut üye sayısında da düşüşe neden olacaktır. Burada belirtilmelidir ki, işçi sınıfı kavramları asla salt sosyolojik bir tanım değildir. Farklılaşmalar, bölünmeler ve bölünmüşlük, en başından beri sendikal gelişimin her yerde var olan özellikleri olmuştur. Bu nedenle dayanışma, işçiler arasında sabit veya doğal bir durum değildir. İşçiler ve örgütleri arasında göreceli birlik için kampanya ve mücadele her zaman gereklidir (Hyman, 1992). Bu tür grupların sendikalardan uzaklaşması, kimlik oluşturma sürecinde lider grupların kapasitelerinin zayıflamasından kaynaklanmaktadır (Dufour and Hege, 2010). Yenilenmeyi başarmak için sendikaların heterojen kimlikler arasında dayanışmacı değerleri güçlendirmesi gerekiyor. Bu grupların geçmişte olduğu kadar potansiyeli vardır ve sendikalı olup olmayacakları, değerler ve kimliklerdeki temel değişimden ziyade sendika liderlerinin performansına bağlıdır (Petz, 2010).

Yukarıda belirtildiği gibi, 1980'lerden bu yana ülkelerin büyük çoğunluğunda sendika üyelikleri azalmıştır (Dufour and Hege, 2010). OECD ülkelerinde 1984 yılında ortalama sendikalaşma oranı %30,2 iken, 2010 yılında rakamlar %17,6'ya düşmektedir. Ancak Türkiye'de sendikalaşma oranı OECD ülkeleri ortalamasının çok altındadır. OECD (2013) verilerine göre Türkiye'de sendikalaşma oranı 2010 yılında %5,9'dur. Bu OECD ülkeleri arasındaki en düşük orandır. En çarpıcı sonuç, OECD ortalama sendikalaşma oranları ile karşılaştırıldığında, Türkiye'deki sendikalaşma oranlarındaki keskin düşüştür. 1990-2010 yılları arasında OECD ortalaması %8,5 azalırken, Türkiye'de bu düşüş aynı yıllarda %13,3 olmuştur. Bu, Türkiye'deki ortalama düşüşün OECD ortalama düşüşünden çok daha şiddetli olduğunu göstermektedir. Türkiye'de 1988 yılında %22,2 olan sendikalaşma oranı 2011 yılında %5,4'e düşmektedir. Toplu sözleşmelerden yararlanan işçi sayısındaki azalmaya rağmen toplam işçi sayısı 7 milyondan 14 milyona yükselmiştir. Sonuç olarak Türkiye'de sendikal yoğunluk yaklaşık yirmi yılda %16,8 azalmıştır.

Türkiye'de özel sektörde sendikalaşma oranları kamu sektöründen çok daha düşüktür. Kamu sektörü çalışanları, halen toplu sözleşme kapsamındaki işçilerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Yıllar içinde özel sektörde çalışan sayısı artsa da toplu sözleşme kapsamına giren işçi sayısı azalmaktadır. 1995 yılında özel sektörde çalışan sayısı 5.584.000 iken 2010 yılında bu sayı 10.748.388'e yükselmektedir. Aynı dönemde toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısı 437.788'den 380.218'e düşmektedir. 1995'ten 2010'a sendikalaşma oranı da %7,8'den %3,52'e gerilemiştir (Sosyal-İş). Bu rakamlar Türkiye'de özel sektörde sendikalaşmanın çok zor olduğunu göstermektedir.

Sendikal hareket, yukarıda belirtilen nesnel ve öznel nedenlerle tüm dünyada gerilemiştir. Ancak 12 Eylül askeri darbesinin Türkiye'deki işçi hareketi üzerindeki yıkıcı etkisini de unutmamak gerekir. 1983 yılında çıkarılan Birlik Yasası sendikal faaliyetleri zayıflatmıştır. Siyasi grev, genel grev, dayanışma grevi, iş bırakma, oturma grevi gibi pek çok toplu eylem kanunla yasaklanmıştır (Nichols and Sugar, 2005). Unutulmamalıdır ki her sendika aynı yaptırımlarla karşılaşmamıştır. Türk-İş açıkça askeri darbeyi desteklemiş ve darbeden sonra Genel Sekreteri Sosyal Güvenlik Bakanlığı olarak atanmıştır. Türk-İş askeri darbeden birkaç ay sonra faaliyetlerine başlamıştır. Hak-İş, 1983 yılında Misk, 1984 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ancak Disk 1991 yılına kadar kapalı kalmıştır (Koç, 1994; Nichols and

Sugur, 2005). Tüm bu baskı ve yıldırımlara rağmen, özellikle 1980'li yılların sonlarına doğru “Bahar Eylemleri” olarak tarihe geçen reel ücretlerin düşmesine karşı işçiler hoşnutsuzluklarını gösterdiler (Akkaya, 2002). Kısıtlamalar nedeniyle işçiler, toplu olarak işyeri doktoruna gitmek, saçlarını kestirmek, sakallarını uzatmak gibi pasif direniş yöntemleriyle hoşnutsuzluklarını göstermişlerdir (Nichols and Suğur, 2005). Bahar Eylemleri “reel ücret”teki düşüşü durdurdu ama daha da önemlisi askeri darbeden sonra kamu çalışanları arasında “meşru kitle eylemi” geleneğinin başlangıcı oldu (Koç, 2010).

Birelma (2013), işçi hareketinin kolektif eylemlerini beş grupta toplamaktadır. Birinci grupta gerek kamuda gerekse özel sektörde sendikalı işçi ve memurlar tarafından düzenlenen grev, iş bırakma, toplantı vb. toplu eylemler yer almaktadır. İkinci grup eylemler, işçilerin işletmelerinin satışına karşı özelleştirme karşıtı mücadelelerinden oluşmaktadır. Bu eylemler çoğunlukla yerel ölçekte sınırlandırılmıştır. Üçüncü tür eylemler, sendikasız işçiler tarafından, çalışanlarının haksız uygulamalarına karşı gerçekleştirilir. İşçilerin çoğu bu eylemlerin sonunda işten atılıyor. Eylemlerin dördüncü grubu, sözleşmeli işçi eylemleridir. Ve son olarak, işçilerin sendikalı oldukları için yaptıkları bazı eylemler vardır.

3. TARİHSEL SÜREÇTE SENDİKACILIK

3.1. Sendika Kavramı

Sendikacılık kavramı ilk olarak İngiltere’de sanayi devrimi nedeniyle ortaya çıkan ücret ödeme düzenlemeleri sonucunda ortaya çıkmıştır (Işıklı, 2003: 17). 19. yüzyıldan sonra işçi hareketinin artan etkisi ile sendikacılık güç kazanmıştır. Güçlenen hareket, işverenlerin motivasyonunun artmasına neden olan ekonomik ve politik konulara girmeye başlamış ve devletler, sendikaları kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Öz (2010), işçi hareketini “İşçilerin emek için daha iyi ekonomik koşullar elde etmek, daha iyi yaşam ve çalışma koşullarına ulaşmak için yürüttükleri ekonomik mücadele, kolektif mücadele biçimine dönüşerek günümüze kadar gelen süreç” şeklinde tanımlamıştır. Bu süreçlerden yola çıkarak örgütlenme ve dayanışma ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan sendikaları da diğer tüm örgütlerde olduğu gibi en genel hatlarıyla şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Sendikalar, işçilerin ekonomik, yasal ve sosyal haklarını talep etmek, kazanmak, korumak ve daha da geliştirmek amacıyla işçiler tarafından oluşturulan bir örgütlenme modelidir ve işçilerin kendileri tarafından oluşturulmaktadır” (Öz, 2010: 15).

Sendikalar, Marksist gelenek tarafından, komünist devrim tarafından sona erecek olan proletarya mücadelesinin örgütlenme araçları olarak tanımlanmaktadır. Sendikalar, günümüzde işçi haklarını ve çalışma koşullarını korumak ve geliştirmek amacıyla kapitalist toplumlarda çoğunlukla bu tanımdan uzaklaşmış ve varlığını sürdürmüştür. Ancak zaman zaman sendikaların ekonomi, siyaset ve toplum alanlarında eyleme geçmeye çalıştıkları “işçi sınıfı mücadelesini” teşvik ederek siyasi bir karakter kazanmışlardır (Mahiroğulları, 2003).

3.2. Sendikal Faaliyetlerin Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan Süreç

Sendikal faaliyetlerin ortaya çıkması sanayi devrimi sürecinde yaşanan gelişmeler ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu dönemde özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki işçi hareketleri, sendikalaşmanın ortaya çıkmasında etken olmuştur. Amerika’daki iş uyuşmazlıklarının tarihi, büyük ölçüde Devrim

döneminden önce gelmektedir. Örneğin 1636'da Maine kıyılarındaki bir adada bir balıkçı grevi olmuştur. 1677'de New York'ta greve gittikleri için on iki “carmen” para cezasına çarptırılmıştır. Bununla birlikte, sömürge dönemindeki işçi ayaklanmalarının çoğu geçici ve münferittir ve nadiren müzakere amacıyla kalıcı işçi gruplarının oluşumuyla sonuçlanmıştır (Arnesen, 2006).

19. yüzyılın başlarında, devrimden sonra çok az şey değişmiştir. Çoğu zanaatkar için kariyer yolu hala bir usta altında çıraklık ve ardından bağımsız üretime geçmeyi içermektedir. Bununla birlikte, Sanayi Devrimi boyunca, bu model özellikle büyük metropol alanlarında hızla değişmiştir. Örneğin, 1790'da Boston'da, şehirdeki 1.300 zanaatkârın büyük çoğunluğu kendilerini “usta işçi” olarak tanımlıyordu. 1815'e gelindiğinde, bağımsız üretim araçlarına sahip olmayan kalfalar, çoğunluk olarak bu “ustaları” yerinden etmişti. O zamana kadar New York ve Philadelphia'da kalfalar da ustalardan sayıca fazlaydı (Milkman, 2013). Bu kayma, büyük ölçekli transatlantik ve kırdan kente göçün bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Kıyı şehirlerine göç, daha büyük bir potansiyel emekçi nüfusu yaratmış ve bu da sermaye kontrolörlerinin daha büyük ölçekte emek-yoğun işletmelere yatırım yapmasına izin vermiştir. Zanaat işçileri, bu değişikliklerin onları daha önce deneyimlemedikleri bir dereceye kadar birbirleriyle rekabete soktuğunu, bunun da fırsatlarını sınırladığını ve o zamandan önce var olmayan önemli aşağı doğru hareketlilik riskleri yarattığını keşfetmiştir. Bu koşullar Amerika'da ilk emek davalarına yol açmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında, Pennsylvania, Maryland, New York, Louisiana, Massachusetts ve Virginia gibi altı eyalette gerçekleşen, olaylarda, yirmi üç iddianame ve kovuşturma gerçekleştirilmiştir (Dubofsky, 1994). Bu davalardaki temel soru, her zaman, işçilerin bir arada toplu pazarlık güçlerini fayda elde etmek için kullanmalarına izin verilip verilmeyeceğiydi – artan ücretler, azaltılmış saatler veya iyileştirilmiş koşullar - bunlar bireysel olarak elde etme yeteneklerinin ötesindeydi. Davalar ezici bir çoğunlukla mahkûmiyetle sonuçlandı. Bununla birlikte, çoğu durumda davacıların arzusu, sert cezalar vermek değil, lehte emsal oluşturmaktı (Dubofsky and McCartin, 2017).

Kaydedilen en eski grev 1768'de New Yorklu kalfa terzilerinin ücret indirimini protesto etmesiyle gerçekleşti. 1794'te Philadelphia'da Federal Journeymen Cordwainers'ın (ayakkabıcılar) oluşumu, Amerikan işçileri arasında sendikal örgütlenmenin başlangıcına işaret etmektedir. O andan itibaren, yerel zanaat

sendikaları şehirlerde çoğalmış, çalışmaları için “fiyat” listeleri yayınlayarak, zanaatlarını seyretilmiş ve ucuz emeğe karşı savunmuşlardır. Böylece, iş bilincine sahip bir yönelim hızla ortaya çıkmış ve ardından Amerikan sendikacılığını karakterize eden kilit yapısal unsurları izlemiştir (Tilly and Wood, 2015).

İlk olarak, 1827’de Philadelphia’daki Mekanik Ticaret Dernekleri Birliği’nin kurulmasıyla, merkezi işçi örgütleri, zanaat sendikalarını tek bir şehirde birleştirmeye başlamış ve ardından, 1852’de Uluslararası Tipografi Birliği’nin kurulmasıyla, ulusal sendikalar yerel sendikaları bir araya getirmeye başlamıştır. Bu yıllarda fabrika sistemi gelişiyor olsa da, sanayi işçileri erken sendika gelişiminde çok az rol oynamışlardır. Sanayi kapitalizminin dönüşen ekonomik değişiklikleri, emeğin vizyonuna ters düşmüş, sonuç olarak, işçi liderlerinin gördüğü gibi, “zenginler ve fakirler olmak üzere iki farklı sınıf” ortaya çıkmıştır. 1830’ların işçi partilerinden başlayarak, eşit hakların savunucuları, 19. yüzyıla yayılan bir dizi reform çabası başlatmıştır (Goldfield, 1989). En dikkate değer olanı, 1866’da kurulan Ulusal İşçi Sendikası ve 1880’lerin ortalarında doruk noktasına ulaşan Emek Şövalyeleri’dir. İşçi reformu söylemine rağmen, Emek Şövalyeleri, acil durumlarını iyileştirmeyi umarak çok sayıda işçiyi kendine çekmiştir. Şövalyeler grevleri sürdürüp endüstriyel hatlar boyunca örgütlenirken, tehdit altındaki ulusal sendikalar, grubun kendisini sözde emek reformu amaçlarıyla sınırlamasını talep etmiştir. Aralık 1886’da Emek Şövalyeleri, Ulusal İşçi Sendikası ile birlikte Amerikan İşçi Federasyonu’nu (AFL) oluşturmak için bir araya gelmiştir (Dubofsky and McCartin, 2017). Yeni federasyon, Amerikan işçilerinin mücadelelerinde emek reformunun daha fazla rolünü reddettiği için geçmişten bir kopuşa işaret ediyordu. Sendikal üstünlük iddiası kısmen yadsınamaz bir gerçeklikten kaynaklanıyordu. Sanayileşme olgunlaştıkça, emek reformu anlamını yitirmiştir (Friedman, 1988). Marksizm, AFL kurucularından Samuel Gompers ve sosyalist arkadaşlarına, sendikacılığın işçi sınıfını devrime hazırlamak için vazgeçilmez bir araç olduğunu öğretmiştir. Bu nedenle işçi sınıfı, yalnızca örgütlenme ve iş bilincine sahip hedeflere odaklanma yoluyla, Gompers’in tabiriyle kendi endüstriyel kurtuluşunu güvence altına alacak silahlarla donatılabilir. Bu sınıf formülasyonu zorunlu olarak sendikacılığı tüm işçi sınıfının hareketi olarak tanımlıyordu. AFL, resmi bir politika olarak beceri, ırk, din, milliyet veya cinsiyetten bağımsız olarak tüm işçileri temsil ettiğini iddia etti. Ama AFL’yi yaratan ulusal sendikalar aslında yalnızca vasıflı esnaflardan oluşuyordu (Montgomery, 1980).

Britanya'daki sendikalar ise 1824'e kadar sıklıkla yoğun baskılara maruz kalmışlardır. Özellikle Londra gibi şehirlerde bu baskılar oldukça yaygındı. Sendikalar, 1824'te, artan sayıda fabrika işçisinin daha iyi ücretler ve çalışma koşulları elde etme çabalarında bu derneklere katılmasıyla yasallaştı. İşyeri militanlığı da kendini "Luddizm" olarak göstermişti ve 60.000 işçinin kısa sürede genel greve gittiği 1820 İskoçya Ayaklanması gibi mücadelelerde öne çıkmıştı. 1830'dan itibaren, başta Robert Owen'ın Büyük Ulusal Konsolide Ticaret Birliği olmak üzere ulusal genel sendikalar kurmaya yönelik girişimlerde bulunuldu. 1834'te bu kurumsallaşma, Owencilerden devrimcilere kadar bir dizi sosyalistin ilgisini çekti (Curthoys, 2004). Bu örgüt, Tolpuddle Şehitleri davasından sonraki protestolarda rol oynadı, ancak kısa sürede etkisini yitirdi. Galler'deki sendikal hareketin önemli bir gelişmesi, Mayıs 1831'de güçlü Crawshay ailesi tarafından istihdam edilen kömür ve çelik işçilerinin Merthyr Tydfil sokaklarına çıkarak reform çağrısında bulunarak, ücretlerinin düşürülmesini ve genel işsizliği protesto ettikleri Merthyr Rising'di. Protesto yavaş yavaş yakındaki sanayi kasabalarına ve köylerine yayıldı ve mayıs ayının sonunda tüm bölge isyandaydı ve dünyada ilk kez, o zamandan beri sendikal hareket tarafından uluslararası düzeyde benimsenen devrimin kırmızı bayrağı dalgalandı (Thompson, 2004). 1830'ların ve 1840'ların sonlarında, sendikacılık siyasi faaliyetin gölgesinde kaldı. Amaçları çoğu sosyalist tarafından desteklenen, ancak hiçbirisi öncü rol oynamamış gibi görünen "Çartizm" özellikle bu dönemde önemliydi. Çartizm, Britanya'da 1836'da ortaya çıkan ve 1838 ile 1848 arasında en aktif olan siyasi reform için bir işçi sınıfı hareketiydi. Adını 1838 Halk Bildirgesi'nden alan Çartizm ulusal bir protesto hareketiydi. Kuzey İngiltere, East Midlands, Staffordshire Potteries, Black Country ve South Wales Valleys'deki yerlerde destekler arttı. Milyonlarca emekçinin imzaladığı dilekçelerin Parlamento'ya sunulduğu 1839, 1842 ve 1848'de harekete destek en yüksek düzeydeydi (Goodway, 2002). Buna karşın dilekçeler her seferinde reddedildi. Uygulanan strateji, bu dilekçelerin ve beraberindeki kitle toplantılarının gösterdiği desteğin ölçeğini kullanarak politikacılara, oy hakkı tanınmaları için baskı yapmaktı (Royle and Lockyer, 2014). Çartizm, bu nedenle, özellikle Kasım 1839'daki Newport Rising'de, ayaklanma faaliyetlerine karışan bazı kişiler olmasına rağmen, amaçlarını güvence altına almak için anayasal yöntemlere dayanıyordu. Hükümet taleplerin hiçbirine boyun eğmedi ve oy hakkı beklemek zorunda kaldı. Çartizm, bazı sendikalar, özellikle Londra'daki terziler, kunduracılar, marangozlar ve duvarcılar

arasında popülerdi. Bunun nedenlerinden biri, özellikle terziilik ve ayakkabı yapımında, vasıfsız işçi akınından duyulan korkuydu. Manchester ve Glasgow'da mühendisler, Çartist faaliyetlere derinden dâhil oldular. Pek çok sendika, İngiltere ve Galler'de 15, İskoçya'da 8 eyalete yayılan 1842 genel grevinde etkindi (Goodway, 2002). Sonuç olarak Çartistizm, sendika liderliğine ilham veren teknikleri ve siyasi becerileri öğretti. 1850'lerden 1950'lere kadar tekstil ve mühendislikte sendika faaliyeti büyük ölçüde vasıflı işçilerin elindeydi. Vasıfsızların aksine ücret ve statü farklılıklarını desteklediler. Makine üretimi üzerindeki kontrole odaklandılar ve yerel işgücü piyasasındaki firmalar arasındaki rekabetten yardım aldılar (Haywood, 2018). 1848 Çartist hareketinin parçalanmasından sonra, bir işçi koalisyonu oluşturmak için çaba harcandı. Kuzey-Doğu'daki Madenciler ve Denizciler Birleşik Derneği, iç anlaşmazlıklar nedeniyle çökmeden önce 1851-1854 arasında faaliyet gösterdi. Liderler, uzun vadeli bir amaç olarak işçi sınıfı dayanışmasını aradılar ve böylece 1854 İşçi Parlamentosu tarafından desteklenen ortaklık stratejilerini öngördüler. 1850'lerden itibaren, daha iyi kaynaklara sahip, ancak genellikle daha az radikal olan daha kalıcı sendikalar kuruldu. Londra Ticaret Konseyi 1860'ta kuruldu ve 1868'de Sendikalar Kongresi'nin kurulmasını teşvik etti. Birleşik Karalık'taki sendikaların yasal statüsü, 1867'de Kraliyet Sendikalar Komisyonu tarafından belirlendi ve sendikalar, 1871'de Sendikalar Yasası'nın kabul edilmesiyle yasallaştırıldı (Thompson, 2004). Böylelikle hem ABD'de hem Birleşik Krallık'ta yıllardır süregelen mücadeleler neticesinde işçi sınıfı, hakkını yasal yollarla arayabilecek bir platforma kavuşmuş, sendikacılık faaliyetlerinin ve sendikal bilincin yayılmasını da sağlamıştır (Web 3, 2022).

3.3. Türkiye'de Sendikacılık Faaliyetleri ve Tarihsel Süreci

Bu başlık altında Türkiye'deki sendikal faaliyetlerin tarihi süreç içerisindeki seyri dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Öncelikle 1946-60 yılları arasındaki dönem incelenmiş, daha sonra Türkiye'de sendikacılık tarihinin altın çağı denilebilecek 1960-1980 yılları arasındaki sendikacılık incelenmiştir. Sonraki başlık, 80 Askeri Darbesi sonrasında sendikal faaliyetlerde yaşanan sıkıntıları aktarmakta, son olarak ise, 2000'li yıllarda Türkiye'deki sendikacılık hareketi aktarılmaktadır.

3.3.1. 1946-1960 Yılları Arasında Sendikalar

1946 yılında CHP'nin tek muhalefet partisi olan DP'nin kurulmasıyla Türkiye çok partili döneme girmiştir. Dolayısıyla CHP ve DP'nin “büyüyen işçi sınıfının oylarını kimin alacağı konusunda kendilerini sürekli bir mücadele içinde bulduğu” bu dönemdi (Blind, 2007). Ancak, doğrudan çok partili döneme geçmeden önce, Türk sendikacılığının çok partili dönemin şafağında çığır açan bir gelişmeye, “1946 Sendikacılığına” tanık olduğunu hatırlamak gerekir. Çok partili dönemin ilk aylarında Türk sendikacılığının erken Cumhuriyet yıllarında yaşanan gelişmelerin tam tersi bir yöne gitme süreci gerçekleşmiştir. Uzun bir sınırlama döneminden sonra, 1946'da sendikalar gelişmeye başlamıştır. Türkiye'nin emek tarihini inceleyen birçok bilim adamına göre, 1946 yılı, Türk sendikacılık tarihinde ayrı bir yere sahiptir (Güngör, 1994). Fakat örgütlü işçi hareketine yönelik uzun bir kısır döngü, yalnızca altı aylık da olsa, bu yıl sona ermiştir. Türk sendika tarihinin evrimindeki bu özel kavşakta, sendikalar endüstriyel ilişkilerin meşru aktörleri olarak kabul edilmiştir (Blind, 2009). Devletin sınıfsız toplum görünümüyle sık sık boğuşan sendikalar, 3518 sayılı Kanunla getirilen sınıf çizgisinde örgütlenme yasağının kaldırılmasından sonra hemen hemen her büyük şehirde örgütlenmeye başladı (Çelik, 2010: 87).

“1946 Sendikacılığını farklı kılan şey, o yıl içinde birçok sendikanın kurulmasının, Türkiye'deki geleneksel sendikacılık kalıplarında devletin vesayet müdahalelerinden nispeten bağımsız bir rol oynayarak bir kırılmanın sinyalini vermesidir (Çelik, 2010: 86-87). Ancak, 1947 yılında CHP tarafından çıkarılan Kanun, İşveren ve İşçi Sendikaları ve Sendika Federasyonları Kanunu, sendikal hareketliliği sona erdirmiş ve sendikaların faaliyet göstermesine yeni engeller koyarak, zaten sıkı olan çalışma kısıtlamalarını artırmıştır (Türk-İş, 1976). Bu yasanın temel özelliği, sendikaları siyasetten uzaklaştırmak ve o dönemde egemen olan milliyetçilik ve devletçilik fikirlerine uygun hareket etmeye zorlamaktır (Güngör, 1994). 1947 Sendika Yasası'nın sendikal faaliyetlere uygulamaya çalıştığı sınırlamalar, “ulusal çıkarlara aykırı hareket eden, grev yapan veya örgütlü lokavt yapan sendikalar, yargı önüne çıkarılarak üç ay ile bir yıl arasında kapatılabilir” şeklindedir (Blind, 2007: 291). Hemen ardından siyasi rekabet, CHP ve DP'ye bağlı iki sendikanın kuruluşunun kanıtı olarak endüstriyel manzaraya yansımıştır. Ancak DP'nin 1950'de yapılan genel seçimlerdeki seçim zaferinden önce, CHP ile DP

arasındaki siyasi rekabetin bir sonucu olarak sanayi sorunları su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda, ikisi arasındaki işçi sınıfı oyları için yaşanan siyasi rekabet, seçim zaferini oluşturan en önemli faktörlerden biri olarak anlaşılmaya başlanmıştır (Blind, 2009; Mello, 2013). Siyasi rekabetin kapsamı ve içeriği, 1930’lar ve 1940’lar boyunca uzun bir dizi yasaklara konu olan grev hakkı meselesine bağlı görünüyordu. Ancak CHP ve DP’nin benimsediği stratejiler çelişkiliydi, çünkü CHP çatışmasız bir organik toplum için grev hakkına karşı tavır alırken, DP işçilerin taleplerini bünyesine katarak grev hakkına sahip çıktı. DP, 1950’de yapılan genel seçimlerden önce grevi, parti programının önemli bir parçası haline getirdi (Sakallıoğlu, 1992; Buğra, 2008). Ancak, olgunlaşmamış örgütlü emeğin varlığı ve sendikaların zayıflığı bağlamında, grev hakkı ancak söylem düzeyinde ivme kazandı. DP iktidara geldikten sonra grev hakkı konusundaki vaatlerinden vazgeçmiş ve iktidarda kaldığı on yıl boyunca greve izin vermemiştir (Blind, 2007). Buğra’ya (2013) göre DP’nin grev hakkı tanıyarak işçi sınıfını destekleyen bir strateji izlememesinin nedeni, köylülüğün Türk toplumunda yaygın olmasıdır. Bu bağlamda Türkiye Başbakanı ve DP Parti Genel Başkanı Adnan Menderes’in sözleri dikkat çekicidir. Menderes, “ülkemizde sosyal adaletin diğer ülkelerde olduğu gibi işçilerden çok köylülük meselesi olduğunu” vurgulamıştır (Buğra, 2008: 165). Dolayısıyla, DP’nin emeğe yönelik isteksizliğinin, endüstriyel arenaya yönelik oldukça pragmatik ve kontrol odaklı yaklaşımına yansması şaşırtıcı değildir. 1950’den 1954’e kadar süren ilk DP döneminde Türkiye, 31 Temmuz 1952’de ülkenin ilk sendika konfederasyonu olan Türkiye Sendikaları Konfederasyonu’nun (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İş) kuruluşuna tanık olmuştur. Türk-İş’in kuruluş zeminini hazırlayan Truman Doktrini ve Marshall Yardımı’nın doğrudan bir sonucu olarak sıklıkla vurgulanmıştır (Koç, 2003). Bu nedenle Türk-İş, Amerikan sendikacılığının mantığına uygun olarak “siyaset üstü” bir doktrin benimsemiştir. Sakallıoğlu (1992) yerinde bir şekilde “mübadelenin korporatist mantığıyla ve ‘parti siyasetinin üzerinde’ kalma vaadi karşılığında Türk-İş muazzam faydalar elde etti ve örgütsel üstünlüğünü artırdı” demektedir.

1954’te 18 federasyon ve ona bağlı 150.000 işçi vardır (Blind, 2009). 1967 yılına gelindiğinde Türk-İş’e bağlı sendikalı işçi sayısı 850.000 ile 1,5 milyon arasındadır. Ancak DP’nin Türk-İş’i ayrıcalıklı kılma girişimleri, konfederasyonun mali ve siyasi olarak DP’ye bağımlı hale gelmesi nedeniyle Türk-İş’in örgütsel

özerkliğinin azalmasına neden olmuştur. Çok partili sisteme geçiş, 1960'ta askeri müdahaleyle sona eren DP'nin tek parti iktidarı, ülkenin siyasi ve ekonomik liberalleşmesine yönelik başlangıçtaki eğilime rağmen, sendikalar için pek faydalı olmamıştır. Ancak, DP'nin ülkeyi yönetirken artan otoriter tonu, Türkiye'de sendikacılığın evriminde büyük değişiklikler getirmek üzeredir (Güngör, 1994).

3.3.2. 1960-1980 Yılları Arasında Sendikalar (Türkiye'de Sendikacılığın Altın Çağı)

1960 askeri darbesi, DP hükümetini demokratik olmayan bir şekilde sona erdirmiştir. Ancak liberalleşmiş bir anayasa ile Türkiye'nin liberalleştirilmiş yönetiminin yolunu açmıştır. Darbe sonrası altı işçi temsilcisinin yer aldığı kurucu meclis, 9 Temmuz 1961'de kabul edilen bir anayasa taslağı hazırladı (Mahiroğulları, 2005). Yeni anayasa, Türk devletini sosyal bir devlet olarak tanımlayarak, Türk halkının özgürlük ve haklarının korunmasını garanti altına almıştır. Örgütlenme, grev ve toplu sözleşme hakkı hükümleri de işçi örgütlenmelerini teşvik etmiştir (Yazıcı, 2003). Sendikaların siyasi faaliyetlerine yönelik mutlak yasak, 1961 Anayasası'nın tartışılması sırasında, sendikaların siyasi faaliyetlerinin mutlak olarak yasaklanmasının, özgür sendikacılığı engellediği ve gelişimini tehdit ettiği ifade edildiğinden, gevşetilmiştir (Tuncay, 1981). Darbe sonrası uygulanan ekonomik politikalar, toplumsal ve siyasal ortamı da şekillendirmiştir. DP döneminden farklı olarak, ekonomi politikaları, sanayileşmeyi doğuran, modernleşme ve kentleşme ile toplumsal bir değişime neden olan sosyal devlet anlayışı doğrultusunda planlı bir temele oturtulmuştur (Koray, 1994). Sonuç olarak, ekonomik ve sosyal dönüşümle birlikte işçilerin sayısal olarak büyümesi ve liberal siyasi atmosfer işçi örgütlenmelerini kolaylaştırmıştır. Karpat'ın (1973) belirttiği gibi, “emeğe tanınan anayasal haklar, işçilerin sorunlarına sempati duyan entelektüel çıkarlar, 1961 seçimlerinden sonraki özgürlük rejimi ve 1961'den 1965'e kadar zayıf koalisyon hükümetleri, emek faaliyetleri için elverişli koşullar” yaratmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda bazı sendikacılar tarafından Meclis'te işçi haklarını savunacak bir siyasi parti kurma fikri 1961'de uygulamaya konabildi. İlk işçi partisinin adı Türkiye İşçi Partisi (TİP) oldu. TİP, net ve yeterli bir teşkilatlanma planına sahip olmamakla eleştirilince, Nadir Nadi, Yaşar Kemal, Mehmet Ali Aybar gibi aydınları parti yönetimine çekmeye ve davet etmeye karar verdi. Bunun sonucunda 1962 yılında M.

Ali Aybar, TİP başkanlığına seçilmiştir. TİP'in parti kodu ilk yılında sosyalizme ilişkin herhangi bir söylem içermese de ideolojisi M. Ali Aybar tarafından sosyalist çizgide açıkça şekillendirilmiştir (Mahiroğulları, 2005). TİP'in sendikacılar tarafından kurulması ve onun sosyalist çizgisi, işçi sınıfının sosyalist bir biçimde siyasallaşmasına yardımcı olan ideolojik sendikacılığı getirerek sendikacılığa yeni bir boyut kazandırdı. 1960'ların ortalarında sol/sosyalist gençlik hareketinin başlattığı 68 ruhu, ayrıca işçi sınıfının siyasallaşmasını ve sendikacılığı destekledi (Şafak, 2013). TİP öncülüğünde Türkiye'de tek elden ve sosyalist bir sınıf mücadelesi hedeflendi. Bu noktada TİP'in bazı üyeleri, yukarıdaki Partilerin Siyaseti aksiyomunu hazırlayan ve "yurtsever sendikacılığı" benimseyen TÜRK-İŞ ile çatıştı (Özuğurlu, 1994: 181). TÜRK-İŞ, konfederasyondaki bazı TİP üyelerini komünist olmakla suçladı ve sendikalizm (sınıf sendikacılığı) olarak adlandırılan ve tüm işçiler için liberal ve sosyalist fikirlerin bir karışımının pragmatik olarak benimsenmesini ve kullanılmasını savunan yeni sendikacılık anlayışlarını reddetti (Kör, 2007: 294-295). TİP üyelerinin TÜRK-İŞ'ten bu ideolojik çatışmaları ve izolasyonları, TİP üyelerini 1967'de yeni bir konfederasyon olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurmaya teşvik etti (Blind, 2007). DİSK, TİP doğrultusunda uzlaşmacı sendikacılıktan çok sosyalist sınıf mücadelesini hedeflemiş ve bunun için çalışmıştır. Bu nedenle sendikacılık ve sosyalist sol 1960'larda bir araya geldi ve bu her ikisini de güçlendirdi. Mello'nun (2007) özetlediği gibi, bu birliktelik işçilerin sınıf bilincini artırdı. İşçi hareketi aktivistleri 1960'ların başlarını hareket aktivizmini ilerletmek için bir fırsat olarak yorumladılar. Birlikte ele alındığında, 1960'ların başındaki emek aktivizminin bu yönleri, emek aktivistlerinin Türk işçi sınıfının daha önce bağlantısı olmayan unsurlarını birbirine bağlamak ve sosyalist fikirlere dayalı işçi sınıfı dayanışmasının yeni sınırlarını oluşturmak için çabalarını nasıl genişlettiğini göstermektedir (Mello, 2007). 1960'larda sendikacılığın yükselişi ve gelişimi, 1970'lerde sendikacılığın en etkin ve hızlı şekilde uygulanmasına yol açmıştır. Bu gelişmenin önemli aktörlerinden biri de hiç şüphesiz DİSK'tir (Şafak, 2013). Örneğin kuruluşunun ardından bir DİSK temsilcisi tarafından "Konfederasyonumuzun ülke yönetiminde işçi sınıfını güçlendirmesi, köleliği yenecek, her yönden eşitlik ve kardeşlik hedefiyle bir düzen kuracak ve bu düzenin kurulmasını garanti altına alacaktır. İşçi sınıfı ülkenin sorunlarının [çözümünde] etkili bir rol oynayacaktır" şeklinde dile getirilmiştir (Mello, 2007). O dönemde, 1970 yılındaki 15-16 Eylül (İşçi) Direnişi, Türkiye tarihine en büyük siyasi genel

grevlerden biri olarak geçmiştir. 1970 yılında AP (Adalet Partisi) hükümeti, sendika seçme özgürlüğünü kısıtlamayı ve DİSK'e zarar vermeyi amaçlayan 1963 Sendikalar Yasası'nı değiştiren bir yasa tasarısını kabul etti. DİSK öncülüğünde özellikle İstanbul, Kocaeli ve Ankara'da kitlesel işçi gösterileri düzenlendi. Bazı TÜRK-İŞ mensuplarının da katıldığı yürüyüşte direniş DİSK ve sendikacılığın ötesine geçti. Sol, bu direnişten ders aldı ve sendikacı/sosyalist kuramlaştırma, sınıf mücadelesinin işçi sınıfı tarafından yönetilmesi gerektiği fikrine dayandırıldı (Şafak, 2013). Bu olaylar doğrultusunda, TİP'in yasanın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvurunun ardından, federasyon kurulması için daha yüksek barajlara ilişkin yasa iptal edildi. Yasanın iptalinden sonra sendikacılıkta sol ideolojilerin yükselişi hızlı bir aşama aldı. 1974 yılında Maden İşçileri Sendikası (MADEN-İŞ) sosyalist bir kadro ile yeni bir yol açmıştır. Benzer şekilde, DİSK, 1975 yılında İbrahim Güzelce'yi genel sekreter olarak, TKP Politbüro üyesi Aydın Meriç'i de genel sekreter yardımcılığına seçmiştir (Şafak, 2013). 1975-1977 yılları arasında TKP, revizyonist çizgisiyle DİSK'e ve MADEN-İŞ'e egemen olmuştur. TKP'nin egemenliğinde DİSK, önemli kitlesel ve siyasi emek gösterilerine öncülük etti. 1975'te demokratik hak ve özgürlükler için büyük bir kampanya düzenledi. DİSK, 37 kişinin hayatını kaybettiği 1 Mayıs 1977 (kanlı 1 Mayıs) mitinginden sorumlu olmakla suçlansa da; bir ay sonra MADEN-İŞ, MESS'e (Türk Metal Sanayicileri Sendikası) karşı "Büyük Grev" düzenledi (Şafak, 2013). Büyük Grev, 63 işyerinde 20 bine yakın işçinin katılımıyla altı ay sürdü. Ancak, DİSK ve üye sendikaların yönetim kadrosundaki siyasi ve ideolojik ayrışmanın devam etmesi, bazı sendikacıların tasfiyesine yol açmıştır (Mahiroğulları, 2005). Bir yandan, soldaki bölünme, sendikacılık için çeşitlilik, yaratıcılık ve verimlilik sağlamıştır. Öte yandan, aralarındaki rekabet özellikle TKP ile TİP arasındaki rekabet sol siyasete ve sendikal hareketlere zarar vererek parçalanmaya yol açmaktadır. Daha büyük ve güçlü bir örgütlenmeyi hedefleyen DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, 1977'de TKP'nin siyasi belgesi olan "Ulusal Demokratik Cephe" (UDC) için bir çağrı yaptı. "Ulusal Cephe hükümetteki sağ koalisyona kapitalistin en gerici ve faşist cephesidir. Ulusal Cephe'yi önlemek için parlamentodaki veya ulusal bağımsızlığı, demokrasiyi, barışı ve sosyal kalkınmayı destekleyen kuruluşlardaki kişilerin UDC'de toplanması acil bir görev olarak belirtilmiştir. DİSK ve diğer bazı örgütlerde TKP tarafını cezbeden itiraz, farklı kesimler arasında güç mücadelesine neden olmuştur. Sonuç olarak, DİSK'te sosyalist dönemi büyük ölçüde zayıflatan UDC'nin çağrısının ardından

DİSK'in genel başkanlığına CHP yanlısı olarak bilinen Abdullah Baştürk seçildi. Sendikacılıktaki ideolojik dalgalanmalara rağmen, 1970'lerde ağırlıklı olarak sosyalist sendikacıların öncülüğünde sınıf ve kitle sendikacılığı hayata geçti. Marksist sendika tanımına paralel olarak bu kavram, sendikaların sadece işçi sınıfını barındırmasını ve işçi sınıfının ekonomik, siyasi ve ideolojik mücadelesinde yer almasını sağlamıştır. Sınıf ve kitle sendikacılığını benimseyen DİSK, bir yandan siyasi görüşü, dünya görüşü, dini, dili, ırkı ne olursa olsun tüm işçilerin kitle örgütlenmesinin parçası olabileceğini iddia etti; diğer yandan sendikaların sosyalizm ışığında mücadele etmesi gerektiğini gösterdi (Şafak, 2013: 131).

Bu doğrultuda 1970'li yıllarda farklı konfederasyonlardan sendikaların eylem işbirliklerini içeren kitle grevleri toplu pazarlık sürecinde örgütlenmiş ve büyük grevler gerçekleştirilmiştir. Bu eylemler, ülke genelinde siyasi, ekonomik ve sosyal olarak etkili olan, çok büyük bir işçi nüfusuna sahip bir iş kolunun önemli bir bölümünü veya tamamını kapsıyordu.

3.3.3. 1980-2000 Yılları Arasında Sendikalar

12 Eylül 1980'de ordu, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde üçüncü kez hükümetin kontrolünü ele geçirdi. Darbeyi açıkça destekleyen TÜRK-İŞ dışında tüm siyasi partileri ve işçi sendikaları konfederasyonlarını kapattı. 1984 yılına kadar tüm sendika faaliyetleri ertelendi. Ancak konfederasyonlar ve sendikalar farklı sürelerle kapalı kaldı. Örneğin HAK-İŞ'in faaliyet yasağı darbeden birkaç ay sonra kaldırılmış, DİSK ise 1991 yılına kadar kapalı kalmıştır (Akkaya, 2002). Ayrıca sendikacılığın yasal kayıpları daha ağır olmuştur. Koray (1994: 194-201) bunları şu şekilde özetlemektedir:

- Sendika kurma ve üyelik: Sadece hizmet akdi olan kişiler işverene haber vermek şartıyla sendikaya üye olabilirler.
- Sendika faaliyetleri: Sendikaların hiçbir zaman siyasi amaç güdemeyeceğini belirterek, sendikaların siyasi faaliyetleri önemli ölçüde sınırlıydı; siyasi faaliyetlerde bulunmak ve siyasi partilerle ilişki ve işbirliği içinde olmak yasaktı.

- Toplu pazarlık yetkisi: Toplu pazarlık yetkisini kazanmak için sendikaların bir işyerinde çalışanların yüzde 10'unu temsil etmesi zorunluluğu getirildi.

- Grev yasağı ve geciktirme: Hak grevi, siyasi grev, genel grev ve dayanışma grevi yasaklandı.

Bakanlar Kurulu'na genel sağlık ve milli güvenlik hallerinde grevleri erteleme hakkı tanınmıştır. Bu nedenle, iktidardaki ordu ve 1983 ANAP (Anavatan Partisi) hükümeti, hükümete karşı büyük bir muhalefete yol açabilecek sınıf temelli bir birlik tehdidi nedeniyle sendikacılığı siyasi etkilerini sınırlandırarak siyasetten arındırmayı amaçladı. Üstelik neoliberal ekonomi politikaları, sendikacılığın ve işçi sınıfının siyasetten arındırılmasını da etkiledi. Hükümet sosyal devlet anlayışını sürdürmedi, sendikalarla uzlaştırmacı siyaset izlemedi. Aksine, ihracata yatırım yapma eğiliminde olan kapitaliste ucuz işgücü sağlamak için ücretleri düşürdü. Devleti küçültmek için, çoğunlukla sendikaların talepleri dikkate alınmadan özelleştirme hızlandırıldı (Akkaya, 2002). 1990'lara gelindiğinde, iç piyasayı canlandırma ihtiyacı ve artan iç baskılar nedeniyle hükümet ücretleri artırdı. Ancak ücretlerdeki artış, özel sektörde işten çıkarmalara, sendikasızlaşmaya, esnek çalışma biçimlerine ve ağırlıklı olarak belediyelerde yaygınlaşan taşeronlaşmaya yol açtı. ANAP'ın Özal öncülüğünde yürüttüğü sendika karşıtı propaganda kampanyası, ekonomi politikaları doğrultusunda kamuoyunun gözünde emeğin imajını lekeledi (Blind, 2007). Dolayısıyla, özellikle 1970'lerde sendikacılıkta militanlığın ve sosyalist ideolojinin yaygınlaşması, darbe öncesi kaosu bir nedeni olarak kasıtlı olarak gösterildi. MESS'in eski başkanı Özal, işçileri çeken sendikaların hatalarını kullanarak bu algıyı oluşturdu. Bu "kaos", darbe ve ANAP hükümeti tarafından bir nebze "dışlanmış" olsa da, bazı önemli gösterileri, özellikle de ünlü "1989 Bahar Grevleri"ni engellemedi. O dönemde TÜRK-İŞ ile ANAP hükümeti arasındaki çekişme de görülüyordu. TÜRK-İŞ, ilk kez Partiler üstü siyaset aksiyomunu terk ederek, seçimler öncesi işçi sınıfı gösterileri ve ANAP karşıtı kampanyalarla hükümete açıktan tepki gösterdi (Mahiroğulları, 2005). İşçi sınıfının ağır ekonomik koşullardan muzdarip olduğu aşağıdan gelen baskı, TÜRK-İŞ'i protesto etmeye zorladı. Bahar Grevleri ile işçi sınıfı, militan ve sosyalist duygularıyla varlığını hissettirdi. Grevlere ilişkin yasal yasaklar nedeniyle "toplantı ve boykotlar düzenlemek, yemek yemeyi reddetmek, yalınayak yürümek, barikat kurmak, basın bültenleri dağıtmak gibi grev

dışı protesto hareketleri yaygınlaştı” (Blind, 2007: 297). Memur sendikalarının kurulmasına yardımcı olacak grevlere, kamu işletmelerinde önemli sayıda işçi de katıldı. Grevlerin ortak özelliği, işçilerin sendikaların dışına çıkması ama TÜRK-İŞ’in onları sahiplenmesiydi. TÜRK-İŞ, ANAP hükümetiyle daha yakın ilişkilere sahip olmasa da işçileri savunmada etkisiz olmakla eleştirildi. 1989’da TÜRK-İŞ’ten 19 sendika “TÜRK-İŞ yönetimi, üye sendikaları ve işçileri temsil etmeyen bir sendikacılığı mücadele etmeden desteklemektedir. Bu nedenle parlamenter demokrasiyi desteklemeli, direniş hakkını kullanarak işçi sınıfının ekmek ve demokrasi mücadelesine sahip çıkmalıdır” şeklinde bildiri yayınlamıştır (Petrol-İş, 1989: 338-340). TÜRK-İŞ’te muhalif sendikaların varlığına rağmen eleştirilere karşı güçlü bir duruş sergilememiştir. Türk-İş, zaman zaman hükümetlerle ihtilafa düşmüş olsa da “sarı sendika” ile suçlanmaktan kurtulamadı (Mahiroğulları, 2005: 409). DİSK’in yasaklanması sırasında üyeleri TÜRK-İŞ başta olmak üzere diğer birlik ve konfederasyonlara üye olmak zorunda kaldı. DİSK üyelerinin sayısal olarak azalması onu olumsuz etkilemiştir. 1991’de yeniden açılmasının ardından DİSK’in sosyalist kadrosu zayıfladı. Dolayısıyla 1960’larda ve 1970’lerde kapitalist ve hükümetle işbirliğini tercih eden uzlaşmacı sendikacılığı tercih ederek sınıf sendikacılığı kimliğini kaybetmiştir (Fuat, 2008).

3.3.4. 2000-Günümüz Yılları Arasında Sendikalar

2003 yılından beri iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti tarafından sosyal hayat, sendikalaşma, mevzuat uygulamaları, düzenlemeler, toplu sözleşme kapsamının sınırlı olması ve siyasi ve toplumsal hayata etkileri ile 1980’lerin gerisinde kalmıştır (Çelik, 2012). Çalışma Bakanlığı 2013 yılı sendikalaşma oranlarını yüzde 8,8 olarak açıklarken, OECD yüzde 5,9 olarak belirtmiştir. OECD ülkeleri zaman içinde bir düşüş yaşasa da Türkiye bunlar arasında en düşük sendikalaşma oranlarına sahip ülkedir. AK Parti hükümetinin sendikal hayata dair uygulamalarına ilişkin bir rapor, bunlardan bazılarını göstermektedir (Bakır ve Akdoğan, 2009);

- Sendikalı işçileri kovmak, diğerlerini sendikaların otoritesini zayıflatmak için işe almak,
- Sendikacılığın işverene ihanet olarak algılanmasını teşvik etmek,

- Sendikalı işçileri kışkırtmak. Örgütlenmeyi önlemek için farklı siyasi ideolojiler, dini inançlar ve etnik kökenler,
- Kayıt dışı ekonomi ve taşeronlaştırma yoluyla sendikacılığın ortadan kaldırılması
- İşçileri hükümet yanlısı sendikalara üye olmaya zorlamak
- Fiziksel ve psikolojik grev kırma uygulamaları
- Sendikalı işçilerin kara listelerini hazırlamak ve sendikalı olmalarına engel olmak.

Hükümet karşıtı sendikalar bu uygulamalardan kuşkusuz olumsuz etkilenmektedir. KESK (Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu) yüzde 8 üye kaybederken, hükümet yanlısı olarak bilinen Memur-Sen (Memur Sendikaları Konfederasyonu) üyelerini yüzde on beşe çıkarmıştır (Çelik, 2012).

Ocak 2013'te Bakanlık, genellikle güvenilir olarak kabul edilen çevrimiçi bir sisteme dayalı yeni sendika üyelik verilerini yılda iki kez açıklamaya başlamıştır. Ocak 2013 ile Temmuz 2018 arasındaki beş buçuk yılda sendikalı işçi sayısı 1 milyondan 1,8 milyona yükselmiştir. Bu dönemde sendikalı işçilerin kayıtlı işçiler içindeki payı yüzde 9,2'den yüzde 12,8'e yükselmiştir. Kayıt dışı istihdam edilen Türk vatandaşları da dâhil olmak üzere tüm işçiler içinde sendikalı işçilerin payı olan işçilerin gerçek sendikalaşma oranı aynı dönemde yüzde 7,8'den yüzde 10,9'a yükselmiştir. Dile getirilen beş buçuk yıllık zaman içerisinde yaşanan sendikalaşma oranındaki yükseliş önemli bir gelişmedir. Kamu sektörü taşeron işçileri, bu yeni eklenen 800.000 sendikalı işçinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. 2013'ten bu yana yeni eklenen 800.000 sendika işçisi, son yıllarda sendika ortamında önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Sonuç olarak, üç ana konfederasyonun sendikalı işçiler arasındaki payları 2013 yılından bu yana önemli ölçüde değişmiştir. Hak-İş yüzde 16,6'dan yüzde 36,3'e yükselirken, Türk-İş ve DİSK'in oranları sırasıyla yüzde 70,8'den yüzde 53,2'ye ve yüzde 10'dan yüzde 8,9'a gerilemiştir. Diğer küçük konfederasyonların ve bağımsız sendikaların payı bu dönemde yüzde 2,6'dan 1,6'ya düşmüştür. Temmuz 2018'de Türk-İş, Hak-İş ve DİSK'in sırasıyla 958.618, 654.722 ve 160.568 üyesi bulunmaktadır. 2022 yılı ocak ayı raporuna göre 15.294.362 işçiden 2.189.645 işçi sendikalıdır. Bu oran genel olarak %14,32'dir. Türk-İş'in üye sayısı 1.213.439, Hak-İş'in üye sayısı 727.178, Disk'in üye sayısı ise 212.593'tür. Memur sendikacılığı ile ilgili verilere bakıldığında 2021 Temmuz raporuna göre, toplam

2.658.555 memurdan 1.718.984'ü sendikalıdır. Sendikalaşma oranı memur sendikacılığında %64,66'dır. Memur-Sen'in üye sayısı 1.004.152 iken, Türkiye Kamu-Sen'in üye sayısı 430.183'tür. Son olarak Kesk'in üye sayısı ise 132.225'tir (Web 1, 2021).

Sendikasızlaşma süreçlerine ve sarı sendikacılığın güçlenmesine rağmen 2000'li yıllarda önemli işçi gösterileri ve grevler yaşanmıştır. 2009 yılında başlayan özelleştirmeye karşı örgütlenen Tekel Direnişi örneğin kendi birliği olan Tekgıda-İş'in ötesine geçerek TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ, MEMUR-SEN ve KESK gibi birçok konfederasyon tarafından desteklenmiştir. Devletin özelleştirme ve emek karşıtı uygulamalarına karşı ortak bir zemin oluşturulmuştur. Aynı şekilde sivil havacılık çalışanlarının grev hakkı yasağına da Türk Hava Yolları çalışanlarının direnişi gerçekleştirilmiştir. Hava-İş öncülüğünde 568 gün sürmüş olan Türkiye Sivil Havacılık İşçileri Sendikası birçok sendika tarafından desteklenmiştir (Birelma, 2018).

4. TÜRKİYE DE SENDİKAL HAREKETİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU: EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLİM HİZMETLERİNDE SENDİKACILIK

4.1. Türkiye’de Öğretmen Sendikacılığının Tarihsel Gelişimi

Kuruluşlarının nedenleri ne kadar farklı olursa olsun, Türkiye’de öğretmen sendikalarının ortaya çıkışı da sanayi devrimini takip eden yıllarda Batı ile eş zamanlı olarak başlamaktadır. En eski örgütlerin tarihi 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar gitmektedir. Başlangıçta sendikalar şeklinde kurulmamış olsalar da, sendikalar olarak işlev görecektir. Bu dönemde öğretmen derneklerinin çoğu ülkenin başkenti olan İstanbul’da toplanmıştır. İlk öğretmen derneği olan Encümen-i Muallimin (Muallimler Meclisi), İkinci Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra 1908 yılında kurulmuştur(Altunkaya, 1998). Örgütün yönetimi ağırlıklı olarak eğitim bakanlığındaki bürokratlardan oluşmaktadır. Merkez ofisi İstanbul’da olmasına rağmen, derneğin başka şehirlerde de şubeleri vardır. Muhafaza-i Hukuk-u Muallimin adlı başka bir öğretmen derneği daha sonra Cemiyet-i Muallimin (Öğretmenler Cemiyeti) adı altında Muallim Meclisi ile birleşerek bir başka öğretmen derneği kurulmuştur. Harekât Ordusu’nun 1909’da İstanbul’a yürüyüp dernek başkanını tutuklaması üzerine Muallim Cemiyeti dağılmıştır(Altunkaya, 1998).

Bu dönemde insanların sendika kurmasının önünde hiçbir anayasal engel yoktu. 1876’da Kanun-i Esasi ve 1909’da Cemiyetler Yasası, kişilerin birlik kurma haklarını güvence altına almış; ancak baskıcı hükümetlerin uygulamaları sendikalaşmayı zorlaştırmıştı. Neşr-i Maarif ve Teavün-ü Muallimin Cemiyeti (Öğretmen İşbirliği ve Eğitimi Geliştirme Derneği) ve Konferans Cemiyeti bu dönemde kurulan kuruluşlardır(Battal, 2004). İttihat ve Terakki ülkede gücünü kaybetmeye başladıktan sonra Muallim Cemiyeti, Tedrisat-ı İptidaiye Muallimleri Cemiyeti ve Darül Muallimin ve Darül gibi yeni öğretmen dernekleri kuruldu. Müallimat Mezunları Cemiyeti 1918-1922 yılları arasında varlığını sürdürmüştür. Bu dernekler arasında Muallim Koleji Mezunları Cemiyeti, bazı kadın öğretmenleri yönetiminde bulunduran ilk öğretmen derneği olması bakımından önemlidir (Battal,

2004). Bu dernekler İstanbul merkezli olmakla birlikte, başkent dışında kurulan başka öğretmen sendikaları da vardır. Bursa’da Terakki-i Maarif ve İttihat-ı Muallimin, cemiyeti Muallim Yurdu (Öğretmen Cemiyeti) adıyla, Edirne’de Mahvel-i Muallimin (Öğretmen Cemaati) cemiyetleri bulunmaktaydı (Kaynak, 1978).

Savaş yıllarında (1920-1923) ülkede iki hükümet vardı, biri İstanbul’da işgalci güçlerin kontrolünde çalışmakta, diğeri Ankara’da işgale karşı ülkenin bağımsızlığı için savaşıyordu. Bu dönemde Ankara Hükümeti, yeni birliklerin kurulmasını teşvik etmiştir. Bu dönem içerisinde sırasıyla 1920 ve 1921’de Muallim ve Muallimler Cemiyeti ve Türkiye Muallime ve Muallim Cemiyetleri Birliği kurulmuştur(Battal, 2004). Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında 1921 ve 1924’te iki yeni anayasa kabul edilmiş, ancak anayasalarda, halkların sendikalaşma hakkını düzenleyen hiçbir hüküm bulunmamıştı. 1926’da Medeni Kanun ve Memurlar Kanunu (Memurin Kanunu) çıkana kadar, sendikaları düzenleyen eski kanunlar bulunmaktaydı. Bu yasaların hiçbirinde öğretmenlere grev hakkı tanınmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında en etkili öğretmen örgütü, adını 1925’te Türkiye Muallimler Birliği olarak değiştiren Türkiye Muallimler Konfederasyonu’ydu. 1925’ten sonra İstanbul’daki bazı küçük öğretmen birlikleri Türkçe Öğretmenleri Birliği’ne katıldı. Birliğin, Anadolu’nun bazı illerinde şubeleri vardı. Birlik, öğretmen haklarını savunmada ve hükümetle işbirliği içinde çalışan reform hareketlerine katkıda bulunmada çok etkili olmuştu. 1925 Şeyh Said İsyanı’ndan sonra ülkedeki siyasi durum, Türk Muallimler Birliği’nin ayakta kalmasını zorlaştırmış ve 1931’de kapatılmak zorunda kalmıştır. İstanbul Muallimler Birliği ayakta kalan tek birlik olmuştur (Öcal, 1998).

1938’de çıkarılan Cemiyetler Kanunu, kamu çalışanlarının sendikalaşma girişimlerini yasaklamış ve 1946’ya kadar sendikalaşmaya izin verilmemiştir. Öğretmenlerin sendika kurmaları yasak olmasına rağmen, 1932’de iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) kurduğu Halkevleri’ne üye olmaları teşvik edilmiştir. Halkevlerinin düzenlediği etkinliklere çok sayıda öğretmen katılmış, Halkevleri Türkiye’nin hemen her ilinde faydalı çalışmalar yürütmüştür. Halkevlerinin yanı sıra, Köy Öğretmenleri Sağlık ve İhtimai Yardım Sandığı (Köy Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı) ve İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı (İLKSAN) gibi tek partili siyasal sistem altında kurulan bu

kurumlar, yardım kuruluğu gibi olmalarına rağmen, sendikalar gibi çalışmaktaydılar (Altunkaya, 1998).

1946 yılında Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle kamu çalışanlarının “kar amacı gütmeyen kuruluşlar” kurmalarına izin verilmiştir. Bu değişiklikten sonra, ülkenin çeşitli illerinde çoğu yerel öğretmen dernekleri kurulmuştur(Baysal, 2006). Bu küçük yerel dernekler, Türkiye'nin 1949'da İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ve 1951'de herkese sendikalaşma hakkı veren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamasından da cesaret almışlardır. 1946'dan sonra ortaya çıkan sendikalardan bazıları şöyle sıralanabilir (Baysal, 2006);

- Ankara Öğretmenleri Yardımlaşma Derneği
- Köy Öğretmen Dernekleri
- Göller Yöresi Köy Öğretmenleri Derneği
- Ege Bölgesi Öğretmenler Derneği
- Teknik Öğretmenler Derneği
- Türkiye Emekli Öğretmenler Derneği
- Milliyetçi Öğretmenler Birliği
- Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (Türkiye Ulusal Öğretmenler Dernekleri Federasyonu veya TÖDMF)
- Türkiye Öğretmenler Sendikası
- Milliyetçi Öğretmenler Sendikası
- Türkiye İlkokul Öğretmenleri Sendikası

1946 ve 1965 arasında öğretmen dernekleri, memurların “sendika” adı altında örgütlenmelerine izin vermeyen Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuştur. Bu nedenle öğretmenler ancak 1965 yılında çıkarılan Devlet Personeli Sendikaları Kanunu'ndan sonra “sendika” adı altında örgütlenmiştir. Türkiye Ulusal Öğretmen Dernekleri Federasyonu (TÖDMF), 1965 öncesi öğretmen örgütlerinin en büyüğü ve en etkilisiydi. 1968'de dağılmadan önce 450 şubesi ve 70.000 üyesi vardı(Koç, 2003). 1963'te Ankara'da TÖDMF üyelerinin katılımıyla öğretmen maaşlarında önemli bir artışa neden olan miting ve 1965'te yeni bir sendikalar yasasının kabul edilmesi, TÖDMF'nin sendika olarak yasal bile olmadığı bir dönemde ne kadar etkili olduğunun bir göstergesidir. 1965 yılında Kamu Memurları Sendikası Yasası'nın kabul edilmesinden sonra kurulan en büyük üç ulusal sendika, Türk Öğretmenler

Sendikası (TÖS), Türkiye İlkokul Öğretmenler Sendikası (İlk-Sen) ve Milliyetçi Öğretmenler Sendikası'dır. Bu sendikalara ek olarak 1965'ten sonra 100'den fazla sendika ortaya çıkmış, ancak çoğu yerel düzeyde ve çok az üye ile mücadele etmişlerdir. Altunkaya (1998), bu dönemde sendikaların 56'sının ilköğretim öğretmenleri tarafından kurulduğunu, bunun nedeninin statü, hak ve çalışma koşulları bakımından diğer öğretmenlerden daha düşük olmaları olabileceğini belirtmektedir (Koç, 2003).

1965 Devlet Memurları Sendikaları Yasası'ndan sonra kurulan ilk sendika TÖS'tür. TÖS, 1970'lerde çok güçlü bir hale gelmiştir. 1971'de yeni anayasa ve askeri darbe nedeniyle kapatılmak zorunda kaldığında 70.000'den fazla üyesi vardı. TÖS, üyelerinin haklarını savunmak için açıkça hareket eden, Türkiye'de kanunla tanınan ilk gerçek öğretmenler birliği olarak kabul edilebilir. TÖS'ün en büyük rakibi Milliyetçi Öğretmenler Sendikası oldu. Türkiye'nin birçok şehrinde şubeleri vardı ve faşist bir örgüt olmakla suçlanırken, TÖS'ü komünist örgüt olmakla suçlayarak tüm politika ve eylemlerine karşıydı. Milliyetçi Öğretmenler Sendikası, TÖS'ün düzenlediği ve Türkiye İlkokul Öğretmenler Sendikası'nın (İlk-Sen) desteklediği greve de karşı çıktı. Bu sendikalar 1971 askeri darbesiyle sona ermiş ve yeni anayasa ile Türkiye'de yeni bir sendikacılık dönemi başlamıştır (Battal, 2004).

1971'de yapılan anayasa değişikliği ile memurların birlik içinde bir araya gelmeleri yasaklanmış; ancak haklarını temsil etmek için "kar amacı gütmeyen kuruluşlar" kurmalarına izin verilmiştir. 1980 yılına gelindiğinde çoğu küçük ölçekli 2000'e yakın kuruluş bulunmaktadır. Bu dönemde kurulan bazı önemli kuruluşlar şu şekilde sıralanabilir (Evren vd., 1995);

- Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER)
- Tüm İlköğretim Müfettişleri Derneği (TİM-DER)
- Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenleri Derneği (Ülkü-Bir)
- Hürriyetçi Öğretmenler Yardımlaşma ve Dayanışma Birliği (HÜR-ÖĞRETBİR)
- Hürriyetçi Öğretmenler Derneği (HÜR-DER)
- Mefkûreci Öğretmenler Derneği (MEF-DER)
- Teknik Öğretmenler Derneği (TÖD)

Bu kuruluşlardan en önemlisi TÖBDER olmuştur. TÖBDER, tüm varlıklarını devralan TÖS'ün halefiydi. 1980 yılına gelindiğinde, yaklaşık 650 şubesi ve yaklaşık 160.000 üyesi vardı. Diğer eski sol sosyalist öğretmen derneklerinin çoğu gibi, TÖBDER de sol hükümetler de dâhil olmak üzere, hükümetlerle hiçbir zaman iyi ilişkiler içinde olmamıştı. TÖBDER, 1975, 1976, 1977 ve 1979 yıllarında Türkiye'nin çeşitli illerinde hükümet üzerinde herhangi bir baskı oluşturmadığı görülen çeşitli gösteriler yaptı. TÖBDER'in bazı üyeleri hükümet tarafından kanuna aykırı hareket etmek suçlamasıyla cezalandırıldı. TÖBDER, 1980 askeri darbesinden sonra kapatılana kadar TÖBDER adlı bir gazete ve Yeni Toplum adlı bir dergi de çıkardı(Battal, 2004). Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenleri Derneği (Ülkü-Bir) 78.000 üyesi ve 330 şubesi ile bu dönemin bir diğer önemli öğretmen örgütüydü. Ülkü-Bir gazetesi ve Milli Eğitim adında üç ayda bir çıkan bir dergi çıkardı. MEF-DER, HÜR-ÖĞRETBİR, HÜR-DER ve TİM-DER gibi diğer öğretmen örgütlerinin de kendi dergileri vardı. MEF-DER ve HÜR-ÖĞRETBİR'in 10.000'den fazla üyesi varken, HÜR-DER ve TİM-DER'in sırasıyla 6.000 ve yaklaşık 1700 üyesi vardı. 1980 askeri darbesinden sonra tüm bu örgütler kapatıldı ve tüm mal varlıklarına el konuldu. Öğretmenlerin oluşturduğu bu teşkilatların tümüne sendika denmese de, hepsi 1971'den önce birlik olarak ve sendikaların halefleri olarak hareket ediyorlardı (Battal, 2004).

1982 Anayasasında memurların sendikalaşma haklarını düzenleyen herhangi bir yasa yer almıyordu. Bununla birlikte, 1983 yılında çıkarılan Dernekler Kanunu, öğretmenlerin hükümet tarafından belirlenenler dışında örgütler kurmasını ve herhangi bir örgüte üye olmasını yasaklamıştır. Bu, Türkiye'nin sırasıyla 1949 ve 1954'te imzaladığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne ve Avrupa İnsan Hakları Anlaşmalarına uygun değildi. Bu durumda öğretmenler sendika kurmaya cesaret edememişler ancak Eğitim-İş adında bir şirket kurarak sendikaların kurulmasının önünü açmaya başlamışlardır. Eğitim-İş, eski TÖB-DER yöneticileri ve üyeleri tarafından kurulmuştur. Sendika kurma amacına hizmet etmek için "Abece" adlı bir dergi çıkarmışlardır. Abece, bir bakıma amacına hizmet etmekte başarılı olmuş ve 1987 yılında Eğit-Der'in kurulmasına öncülük etmiştir. Eğit-Der'in 1990 yılına kadar 80 şubesi, 5.000 üyesi ve 20.000 fahri üyesi vardı(Öcal, 1998). Eğit-Der'in üye sayısından fazla fahri üyeye sahip olmasının nedeni Eğit-Der'in öğretmen üye alınmasına izin verilen kuruluşlardan olmamasıydı (Öcal, 1998). 1990 yılında Eğit-

Der yönetimi ve üyeleri Eğitim İşkolu Kamu Görevlileri Sendikası'nın (Eğitim-İş) kurulduğunu ilan etti. Örgütten sendikaya geçiş kolay olmadı. Eğitim-İş'in Ankara Valiliği'ne yaptığı başvuru reddedildi ve Eğitim-İş hakkında bir dizi suçlamalarda bulunuldu. Davaların bir kısmı, Eğitim-İş'in 1990 yılında yine eski TÖB-DER üyeleri tarafından Eğitim-İş'in kurucularını protesto etmek amacıyla Eğitim-İş'ten hemen sonra kurulan Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğit-Sen) ile birleşmesine kadar sürdü. Eğitim-İş ile Eğit-Sen arasındaki temel fark, Eğit-Sen'in anadilde eğitimin yanı sıra açıkça grev ve toplu sözleşme hakkı talep eden hükümet politikalarına karşı daha saldırgan olmasıydı. Hükümet yetkilileriyle üyelerinin hakları için müzakere etmek yerine, politikaları halka açık gösteriler yoluyla hükümet üzerinde baskı kurmaktı. Evren vd.'nin (1995) belirttiği gibi, mottoları "haklar kazanılır, verilmez" idi. Eğit-Sen ve Eğitim-İş'in faaliyetleri ile Demokratik Eğitimciler Sendikası (DES), Eğitimciler Birliği Sendikası (Eğitim-Bir) ve Türk Eğitim-Sen gibi diğer sendikaların eylemleriyle birlikte, eğitim sisteminde değişikliğe gidildi. 1995 tarihli Devlet Memurları Yasası, memurların sendika ve konfederasyon kurmasına izin vermektedir. 1995'ten önce Eğitim-Sen ve Eğitim-İş'in Uluslararası Özgür Öğretmen Sendikaları Federasyonu (IFFTU) gibi bazı uluslararası sendikalara üye olması ve Almanya Öğretmenler Sendikası (GEW), Norveç Öğretmenler sendikası (NL), İsveç işçi Federasyonu (SFL), Fransa Orta Öğretim Öğretmenleri Sendikaları (SNES) ve Amerika Öğretmenler Federasyonu (AFT) gibi bazı yabancı sendikalarla işbirliği yapması sendikalar açısından kazanım olarak dile getirilmiştir. (Eğitim-İş'in kurucusu ve ilk başkanı) Altunkaya'ya (1998) göre yabancı sendikalarla bu işbirliği Türk sendikacılığı için değerli bir deneyim olmuştur.

4.2. Memurların Sendikal Hakları

Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerin gelişmesinin en önemli aşaması 1961 Anayasası'nın kabul edilmesidir. Anayasanın yürürlüğe girmesiyle ülke liberal bir demokrasi dönemine girmiştir. 1961 Anayasası'nın 46. maddesi sendikal hakkı temel haklar çerçevesinde "Sosyal ve Mali Haklar" başlığı altında açıklamış ve "tüm çalışanların sendikalaşmasını" düzenlemiştir (Narmanlıoğlu, 2001: 50). Grev ve lokavt 1961 Anayasası ile güvence altına alınmış ve 275 sayılı bir kanunla yasallık kazanmıştır (Mahiroğulları, 2000: 97). Kamu görevlileri de dâhil olmak üzere tüm

çalışanlara tanınan sendikal hakkın bir diğer düzenlemesi de 624 sayılı Devlet Memurları Sendikaları Kanunu'dur. Ancak 1961 Anayasası'na göre grev, toplantı ve gösteri yürüyüşü yasaklanmıştır (Aktay, 1993: 3-4). 14 Temmuz 1965 tarihli ve 65724 sayılı Devlet Memurları Kanunu memurlara sendikal haklar vermekte, ancak 624 sayılı kanun gibi grev hakkını yasaklamaktadır (Özer, 2000: 134). Anayasa ve özel kanunda belirtilen hükümlere göre, birlikler ve üst kuruluşlar kurulabilir ve üye olarak kaydedilebilir. Grev hakkı tanımayan kanun koyucu, 26. maddenin ikinci fıkrası ile işyerlerinde hizmete engel teşkil edecek şekilde hareket etmelerini de yasaklamıştır (Taşçı, 1996: 96-97). Memurların kamu düzenini sağlamak için greve katılmaları veya greve teşebbüs etmeleri, grevleri desteklemeleri ve teşvik etmeleri yasaklanmıştır. Ayrıca kanunun 27. maddesine göre işçiler tarafından düzenlenen bir greve katılmaları veya desteklemeleri de yasaklanmıştır. Bununla birlikte memurların birlikte görevden ayrılamaması kamu hizmetlerini de engellemektedir. Bu nedenle kamu hizmetinde başarısızlık suç teşkil edebilir (Gülmez, 2002: 84).

Ancak, 12 Mayıs 1982 tarihinde 2670 sayılı kanunla 26. madde değiştirilmiştir. Yürürlükteki son şekli şöyledir: "Kamu görevlilerinin, görevlerinden kasten ayrılarak kamu hizmetlerini aksatacak bir fiilde bulunmaları yasaktır." 12 Mart Muhtırası'nın ardından birçok sendikanın amacı dışında faaliyet gösterdiği iddia edilerek örgütlenme hakları kısıtlandı (Çevikbaş, 2010: 23). 1971 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile memurların örgütlenme hakları kaldırılmış ve mevcut sendikalar kapatılmıştır (Kutal, 2002: 135-136). Kamu dernekleri çok kısa bir süre faaliyette bulunmuş ve 1980 yılında 12 Eylül askeri darbesi ile bu derneklerin faaliyetlerine son verilmiştir. Memurların mücadelesi sonuçsuz kalmıştır (Çevikbaş, 2010: 23).

1982 Anayasası 7 Kasım 1982'de yürürlüğe girmiştir. Bu Anayasa açıkça işçilere sendikal haklar vermekle birlikte, memurların haklarını düzenleyen veya yasaklayan herhangi bir hüküm içermemektedir. Anayasa'daki bu yasal boşluk nedeniyle doktrinde memurların sendikal haklarına ilişkin belirsizliğe sebebiyet vermiştir.(Gülmez, 1996). Örneğin, "grev ve lokavt" hakkı 1982 Anayasası'nın 54. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, "İşçilerin toplu iş sözleşmesi sürecinde uyuşmazlık çıkması halinde grev hakkı vardır, bu hakkın kullanımına ilişkin usul ve koşullar ve işverenin lokavta başvurması, her iki işlemin kapsamı ve tabi oldukları istisnalar kanunla düzenlenir." Bu maddeden de anlaşılacağı üzere işçilere hak verilirken memurlardan bahsedilmemektedir. Bu da yasal bir boşluğa neden

olmaktadır. Ayrıca bu dönemin özelliklerinden biri de 1990 yılından itibaren memurların sendika kurmaya ve üye olmaya başlamalarıdır. Bu dönemde memurlar sendikal haklar yaratmak için mücadele etmeye başlamışlardır (Uçkan, 2014: 12). Oluşturulan halk sendikaları düzenledikleri mitinglerle faaliyetlerine devam ettiler. Memurların ilk kanuni toplantısı 26 Ocak 1992’de yapılmış ve Devlet Memurları Sendikaları Platformu 16-22 Haziran 1992’de Ankara’da grev ve toplu sözleşme hakkı elde etmek için bir yürüyüş düzenlemiştir (Koç ve Koç, 2009: 232-241).

TBMM, 7 Kasım 1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın Gerekçe ve Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’u 23 Temmuz 1995 tarihinde 4121 sayılı başka bir kanunla kabul etti. Anayasa değişikliği 1995 yılında 1982 Anayasasında iki değişikliğe neden oldu. Sendikal haklara ilişkin değişikliklerden biri de genel politika yasağını ve idari denetimi düzenleyen “sendika faaliyeti” başlıklı 52. maddenin kaldırılmasıdır. İkinci değişiklik, Anayasa’nın “Toplu İş Sözleşmesi Hakkı”nı düzenleyen 53’üncü maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları arasına yeni bir fıkra eklenmesinin gerçekleştirilmesidir. Bu fıkra, hem memurların sendikal haklarını hem de sendikalar ile idare arasındaki toplu toplantıyı düzenleyen bir kanun çıkarmayı amaçlamaktadır (Gülmez, 2002: 174). Ancak ek fıkra ile kamu birliklerine toplu sözleşme yetkisi verilmemiş, toplu görüşme yetkisi verilmiştir. Ek fıkra ile kamu sendikalarına toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı verilmemiştir. Maddeye göre, söz konusu memurlar kendi aralarında birlik ve üst kuruluşlar kurabilirler. Bu düzenleme birçok tartışmaya da neden olmuştur. Toplu görüşme sonunda anlaşma sağlanıp sağlanmadığına dair hazırlanacak bir raporun Bakanlar Kurulu’na sunulması konusunda ciddi bir kısıtlama oluşturan memurlara sendikal hakların verilip verilmediği bu yönetmelikle anlaşılmamaktadır(Kutal, 2002: 136).

3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla Anayasa’nın 51’inci maddesinde “İşçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin haklarının kapsamı, istisna ve sınırları, aldıkları hizmete uygun olarak düzenlenir” ibaresi yer almaktadır. Maddenin başındaki “işçi” ibaresi “çalışan” olarak değiştirilmiştir ve Anayasa’da belirtilen sendikal hak tüm memurlara aittir (Tuncay, 2007: 163). 25 Haziran 2001 tarih ve 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun amacı birinci maddede şöyle açıklanmaktadır: “Bu Kanunun amacı, kamunun ekonomik ve sosyal yararlarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla oluşturulan sendika ve

konfederasyonların kuruluş, organ, yetki ve faaliyetleri ve toplu iş sözleşmesi yapılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.” Kanunun 2. maddesine göre kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan tüm memurlar, sendika kurma ve serbestçe üye olarak kayıt olma hakkına sahiptir. 6. maddeye göre önceden izin alınmadan birlikler ve konfederasyonlar kurulabilir. Bu kanuna göre memurların toplu görüşme ve toplu sözleşme hakları vardır (2013’te yapılan anayasa değişikliği ile); ama grev hakkı yoktur. Ayrıca, kanunun 15. maddesi, kimlerin sendika kuramayacaklarını veya üye olarak kayıt yaptıramayacaklarını düzenlemektedir. 4688 sayılı Kanun, memurların sendikal haklarının kapsam ve içeriğini, daha önce kurulmuş ve kurulacak sendikaların faaliyet sınırlarını belirlemiştir. Bu itibarla memurların bir hak kazanmadığı ancak kamu birliklerinin denetiminin amaçlandığı söylenebilir (Bülbül, 2009: 34).

2010 tarihli anayasa değişikliği nedeniyle 2010 tarihli ve 4688 sayılı kanunda memurlara tanınan toplu sözleşme haklarında değişiklik yapılmıştır. Ancak değişiklik getiren taslağın toplu görüşme, toplu sözleşme ve hakem heyeti gibi kritik maddelerde anlaşma sağlanamadan görüşmeler 4 Eylül 2011 tarihinde sona erdi. Kanun toplantısı sırasında, Memur-Sen Genel Sekreteri ve Sağlık Sen Başkanı Metin Memiş, ILO’nun taraf devletlerinin örgütlenme ve toplu sözleşme yapma hakkını geniş ölçüde sağlamakla yükümlü olduklarına dikkat çekip, kamu sendikalarının da işçi sendikası gibi kendi iş kollarında toplu sözleşme yapma hakkına sahip olacaklarını belirterek, bu konunun ihtilaf konusu yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Öte yandan, KESK ve Birleşik Kamu-İş Konfederasyonu, hakemler adına hakem heyeti tarafından karar verilen ve grev içermeyen toplu iş sözleşmesi hilesini memurların kabul etmeyeceğini belirterek, özellikle grevsiz toplu sözleşme şeklinde bir sendikacılığın söz konusu olmayacağını vurgulamıştır. Yine de söz konusu kanun bu uyuşmazlıklar kapsamında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair 6289 Sayılı Kanun kapsamında toplu iş sözleşmesine ilişkin esaslar yer almakta olup, uygulama esasları da belirtilmiştir.

5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 12 Eylül 2010 tarihinde halkoylaması ile kabul edilmiştir. Değişiklikleri içeren kanunun genel zemini, anayasada yapılacak değişikliklere odaklanmıştır. Anayasa’da yapılan değişikliklerden ilki, bir kişinin aynı anda birden

fazla sendikaya ve çeşitli işkollarına kaydolmasını sağlayan Anayasa'nın "sendika kurma hakkı" başlıklı 51. maddesinin son fıkrasının kaldırılmasıdır. Bu değişikliğin gerekçesi, mevcut düzenlemenin 87 sayılı ILO sözleşmesine aykırı olduğunun ileri sürülmesidir (Ünal, 2012: 141). Böylece dördüncü fıkra, çelişkiyi ortadan kaldırmak için yürürlükten kaldırılmıştır. 1982 Anayasası'nın 2010 yılında yaptığı değişikliklerle getirdiği önemli bir yenilik de kamu görevlilerine ve diğer kamuda çalışanlara toplu sözleşme hakkının tanınmasıdır. 1995 Anayasa değişikliği ile 53. maddeye ek bir fıkra ile memurlara toplu görüşme hakkı tanınmıştır. Aynı maddenin yan başlığı yeni bir düzenleme ile "Toplu İş Sözleşmesi ve Toplu Sözleşme Hakkı" olarak değiştirilmiş ve içeriği, memurlar ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı tanınacak şekilde düzenlenmiştir. Olumlu bir adım olan toplu sözleşme hakkı, ancak grev hakkını içermez ve bu, yetersiz adım olarak da tanımlanabilecek sözleşmenin gerçek işlevine ulaşmasını sağlayamaz (Hakyemez, 2010: 392). Ayrıca 53. maddenin dördüncü fıkrasının kaldırılmasının gerekçesi, ILO'nun 98 sayılı sözleşmesinin 4. maddesinde öngörülen "Özgür ve gönüllü toplu sözleşme" ilkesine uymamasıdır. Sendikal haklar açısından değişiklik yapılan bir diğer madde ise "Grev ve Lokavt Hakkı" başlığını taşıyan 54. maddedir. Siyasi grev ve lokavt, dayanışma grevi ve lokavt, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, iş yavaşlatma, verim düşürme ve diğer isyanlara ilişkin yasakları içeren üçüncü ve yedinci fıkralar yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece grev ve lokavt hakkının sendikal haklar ile birlikte kullanılması yönünde ilerici bir adım atılmıştır (5982 sayılı kanunun yedinci maddesinin gerekçesi). Bu değişikliklere ek olarak Devlet Personel Kanunu'nun "Toplu Eylem Yasağı" başlıklı 26. maddesine göre, memurların kurumlarıyla resmi veya gayri resmi işleri nedeniyle başvuruda bulunmaları yasaklanmıştır. Ayrıca amirlerinin veya kurumlarının idari işlem ve işleri nedeniyle toplu olarak sözlü başvuru veya şikâyetle bulunamazlar. Bu düzenleme 2 Şubat 2011 tarih ve 6111 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Sonuç olarak bakıldığında, kamu görevlilerinin toplu sözleşme ve grev hakları Türkiye'nin de kabul ettiği insan hakları sözleşmelerinde yer aldığından, bu hakların kullanılmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerektiği dile getirilebilir (Gülmez, 2010).

Çalışma yaşamının kilit unsurlarından biri olan memurların örgütlenmesinin de temel insan haklarından biri olduğu ve bu hakkın toplumsal yapıyı düzenleyen anayasalarda tanınması gerektiği söylenebilir. Türkiye'de ve dünyada örgütlenme

hakkının gelişim seyri, her toplumun sosyal ve politik faktörlerine göre farklılık göstermiştir. İşçi örgütleri dünya genelinde farklı zamanlarda yer almakla birlikte, memur örgütlerinden önce gelişme göstermişlerdir. Özetle, Türkiye’de memurların sendikal haklarının tarihsel sürecine bakıldığında, memurların sendikal haklarının kullanımına geç başlandığı ve zamanla sınırlamaların da kaldırıldığı söylenebilir. Ancak toplu sözleşmeyle ilgili olumlu gelişmelere rağmen hem uluslararası sözleşmelere aykırı bir durum olan hem de insan hakları ihlali olan grev hakkının tanınmadığı görülmektedir.

4.3. Mevcut Eğitim Sendikalarının Amaç, İlke ve Üye Sayıları

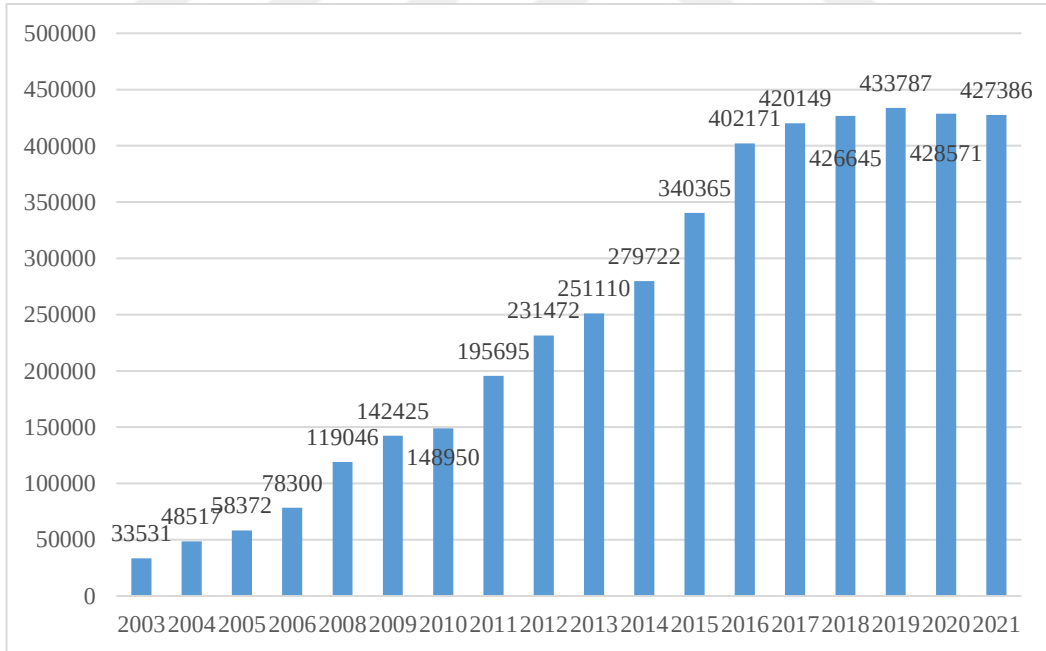
Bu başlık altında, Türkiye’de öğretmen sendikalarından en yüksek üye sayısına sahip dört sendikanın amaç, ilke ve üye sayıları açıklanmıştır.

4.3.1.Eğitimciler Birliği Sendikası (Eğitim-Bir-Sen)

Memur-Sen Konfederasyonu’na bağlı olan Eğitim Bir-Sen, 1992 yılında Mehmet Akif İnan ve bir grup öğretmen tarafından kurulmuştur. 1971’den sonra kurulan MEF-DER’in bir bakıma halefidir.4688 sayılı kanun ile birlikte 2001 yılında memur sendikacılığı yasal bir statü kazanmış olup, sendika bu tarihten itibaren yasal faaliyetlerine ve üyeliklere başlamıştır. Memur Sendikaları Konfederasyonu’na bağlıdır. Aylık bir gazete ve üç ayda bir Eğitime Bakış adlı bir dergi çıkarmaktadır. 2002 yılından itibaren üye kabul işlemlerine başlayan Eğitim Bir-Sen’in ilkeleri arasında, şunlar sayılmıştır: *“Birey hakkının en temel insan hakkı olduğunu bilmek ve korumak; İnsan haklarına yönelik her türlü şiddet, baskı, zulüm ve haksızlığa karşı çıkmak; Her düşüncüyü, özgür iradeyi, fikir inanç ve ifade özgürlüğünü en temel insan hakkı bilmek ve savunmak; Sendikal mücadelede her zaman sorumluluk bilinci içinde, yapıcı, uzlaşmacı ve ilkeli olmak; Eğitimde fırsat eşitliğini, olmazsa olmaz kural bilmek ve sistemimize hâkim kılmaya çalışmak; Özgür iradeye dayalı hür ve ilkeli sendikacılık prensiplerini benimsemek ve savunmak; Siyasi partilerimizin tümüne aynı uzaklıkta ve aynı mesafede olmak.”* Gibi ilkeler mevcuttur (ebs.org).

Sendikanın temel amacı ise *“...temel insan hakları ilkelerine dayanan, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, millet iradesine de milletin seçtiği*

idareye de saygı gösterilen, katılımcı demokrasinin yerleştiği, özgür birey ve sivil toplum örgütlerine gerçek anlamda var olma ve düşünce üretip teklifler sunma hak ve imkânlarının hayata geçirildiği, kimsenin ötekileştirilmediği, farklılıkların zenginlik olarak kabul edildiği, ücretlerde ve gelir dağılımında adaletin sağlandığı, sendikal hakların evrensel ilkelere ve uluslararası sözleşmelere dayalı olarak tam anlamıyla hayata geçirildiği, çalışanların insan olmanın onurunu her yönüyle yaşayabildiği, saygın iş ekseninde çalışma hayatında var olmalarının sağlandığı, demokratik sosyal hukuk devleti olmanın gereği olarak her vatandaşın devlet imkânlarından eşit şekilde yararlandığı, düşünce ve kanaat özgürlüğü ile din ve vicdan hürriyetinin gerçek anlamda teminat altına alındığı, başta çalışma hayatı olmak üzere kadınlara, gençlere ve engellilere yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarının hayata geçirildiği, kadınların sivil toplumda ve yönetim kademelerinde daha fazla temsil hakkına sahip olduğu, medeniyet köklerimizde var olan değerleri idrak etmiş daha özgür, çevreye ve doğaya duyarlı, daha müreffeh ve daha mutlu insanların yaşadığı, daha güçlü, daha zengin Türkiye idealine ulaşmaya katkı sunma...”dır (ebs.org).

Şekil 4.1: Yıllara Göre Eğitim Bir-Sen Üye Sayıları

Eğitim Bir-Sen’in üye sayılarına bakıldığında, 2003 yılı itibariyle 33 bin üyeye sahip olduğu görülmektedir. Bu sayı 2009 yılına gelindiğinde 142 bin civarındadır. Sendika bu üye sayısı ile 2009 yılında genel yetkili sendika olmuştur. 2012 yılında 231 bin üye sayısına ulaşmış, 2013 yılına gelindiğinde ise 251 bin üye sayısı ile

Türkiye'nin en büyük sendikası konumuna gelmiştir. 2013 yılından sonra üye sayılarında çok ciddi artışlar gözlenmektedir. 2014 yılında üye sayısı 279 bin, 2015 yılında 340 bin, 2016 yılında 402 bin, 2017 yılında 420 bin, 2018 yılında 426 bin, 2019 yılında 433 bin üyeye sahiptir. Sendikanın kendi tarihi içerisinde 2019 yılındaki üye sayısı zirve olduğu rakamdır. Bu yıldan itibaren sendika üye sayısı az bir miktarda da olsa düşüşe geçmiştir. 2020 yılı itibariyle üye sayısı 428 bin, 2021 yılı itibariyle ise 427 bindir.

4.3.2. Türkiye Eğitim Öğretim Hizmetleri İş kolu Sendikası (Türk Eğitim-Sen)

Türk Eğitim-Sen, 1992 yılında kurulmuştur. Ancak sendikanın kuruluş çalışmaları 1988 yılına kadar gitmektedir. 1988 yılında Türkiye Kamu Çalışanları Vakfı bünyesinde faaliyet göstermiştir. Memur sendikacılığının yasal olarak başlangıç tarihi olan 2001 yılından itibaren ise, yasal faaliyetlerine devam etmiştir. Sendika, Türkiye Kamu-Sen'e (Türkiye Kamu Çalışanları Konfederasyonu) bağlıdır. Aylık bir gazete ve Eğitimin Sesi adlı bir dergi çıkarmaktadır. Ülkü-Bir'in ve Milliyetçi Muallimler Birliği'nin halefi sayılabilir.

Sendikanın tüzüğünde amaçları şu şekilde ifade edilmiştir (tes.org)

Sendika;

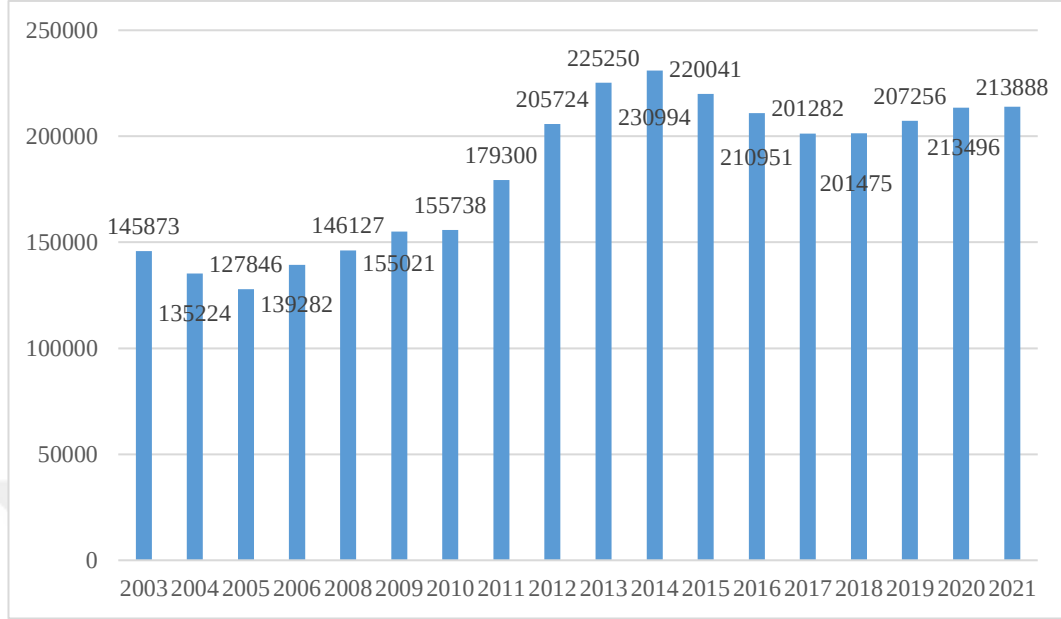
a) Anayasada ifadesini bulan, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne, millî ve manevî değerlere, insan haklarına, demokratik ve laik cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalarak, demokrasinin korunup bütün kurum ve kurallarıyla yerleşmesi ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılması yolunda çaba göstermeyi,

b) Toplum ve iş barışını tesis ederek devlet-millet kaynaşmasına ve sosyal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunmayı,

c) Hür sendikacılık anlayışı içerisinde, üyelerinin ekonomik, sosyal, kültürel ve meslekî hak ve menfaatlerini korumayı ve geliştirmeyi,

ç) Türk Millî Eğitim Sisteminin temel ilke ve hedeflerinin, 21'inci Yüzyılın ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde gerçekleşmesi için; uygulamada ortaya çıkan eksiklik, aksaklık ve yanlışlıkları tespit ederek, gelişen eğitim teknolojisi ışığında

düzeltilmesi, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yönünde yol göstermeyi, görüş ve önerilerde bulunmayı, amaç edinmiştir.

Şekil 4.2: Yıllara Göre Türk Eğitim-Sen Üye Sayıları

Yukarıdaki grafik, sendikanın 2003 yılından itibaren resmi üye sayılarını göstermektedir. Eğitim Bir-Sen örneğinde olduğu gibi, burada, üye sayılarında yukarıya doğru bir eğilim gözükmemektedir. Türk Eğitim Sen'in 2003 yılı itibariyle üye sayısı 145 bindir. 2014 yılına kadar sendikanın üye sayısı bir yıl artmış, diğer yıl eksilmiştir. 2004 yılındaki üye sayısı 135 bin, 2005 yılındaki üye sayısı 127 bin, 2006 yılında ise 139 bin olmuştur. Sendikanın üye sayısı 2014 yılına gelindiğinde 230 bin ile seçili tarihler arasında en fazla üyeye sahip olduğu yıl olarak gözükmemektedir. 2015 yılında sendikanın üye sayısı 220 bine düşmüş, 2016 yılında ise 2010 bine gerilemiştir. 2021 yılı itibariyle ise sendikanın üye sayısı 213 bindir. Sendika bu üye sayısı ile eğitim, öğretim ve bilim hizmetlerinde en fazla üyeye sahip ikinci sendika konumundadır.

4.3.3. Eğitim ve Bilim Eğitimcileri Sendikası (Eğitim-Sen)

1988 yılında "Eğitimciler Derneği" (EĞİT-DER) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde eğitim emekçileri 28 Mayıs 1990 yılında Eğitim İşkolu Kamu Görevlileri Sendikası'nı (EĞİTİM-İŞ) ve 13 Kasım 1990'da ise Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası'nı (EĞİT-SEN) kurmuşlardır. Daha sonra 1995 yılında Eğitim-İş ve Eğit-Sen sendikaları birleşerek Eğitim-Sen'i oluşturmuşlardır. Eğitim-Sen

asında TÖS ile başlayan köklü bir sendikacılık geleneğinin devamıdır. Eğitim-Sen'in Türkiye genelinde 100'e yakın şubesi ve 400 küçük ofisi bulunmaktadır. Eğitim-Sen, Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu, Uluslararası Eğitim ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'na üyedir. Türkiye'de Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) üyesidir. Eğitim-Sen, Eğitim-Sen adlı aylık bir gazete ve Eğitim, Bilim ve Toplum adlı üç aylık bir dergi çıkarmaktadır. Sendika, eğitim, öğretim ve bilim hizmetlerinde faaliyette bulunmakta ve üye sayısı itibarıyla en fazla üyeye sahip üçüncü sendika konumundadır.

Sendikanın amaçları tüzüğünde belirtilmiş olup, aşağıdaki gibidir (eğitimsen.org);

Eğitim-Sen; tüm maddi ve insani değerlerin yaratıcısının emek olduğundan hareketle;

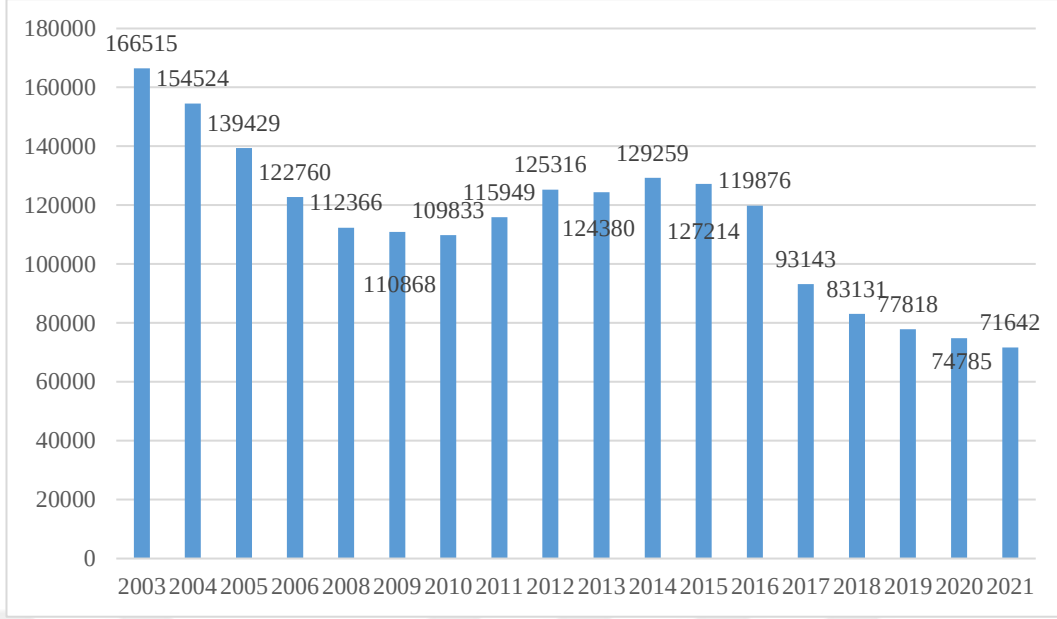
a) Evrensel değerleri gözetken ve yerel farklılıkları zenginlik olarak kabul eden bir emek örgütü olarak savaşı ve sömürsüz bir dünya hedefiyle ülkemizde ve dünyada her türlü baskıcı yönetime karşı demokrasi ve dayanışma kültürünü savunur.

b) İnsan hakları ve temel özgürlüklerin bütünlüğü içinde, din, dil, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, siyasal düşünce farkı gözetmeksizin bütün üyelerinin ekonomik, demokratik, akademik, sosyal, kültürel, hukuksal, siyasal, mesleki özlük hak ve çıkarlarını koruyup geliştirmeyi, üyelerine insanca bir yaşam düzeyi sağlamayı savunur.

c) Toplumun bütün bireylerinin, temel insan hakları ve özgürlükleri doğrultusunda, herkesin kendi anadilinde, cins ayrımcı olmayan, eşit demokratik, laik, bilimsel, parasız ve kamusal nitelikli eğitim görmesini savunur.

d) Grevli ve toplu iş sözleşmeli sendikal hakların kullanılması ve çalışma koşullarını düzenleyen hükümlerin uluslararası normlara uyumunun sağlanması için mücadeleyi yürütür.

e) Eğitim-Sen, uluslararası sözleşmelerde yer alan çocukların hakları ve eğitimi ile ilgili temel hakların ve özgürlüklerin takipçisi ve savunucusudur. Olumsuz koşullardaki çocukların eğitimi için çalışmalar yapar.

Şekil 4.3: Yıllara Göre Eğitim-Sen Üye Sayıları

Sendikanın üye sayılarına bakıldığında 2003 yılından itibaren genel olarak bir düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. 2003 yılında 166 bin üyeye sahipken 2021 yılı itibarıyla 71 bin üyeye sahip olarak, 2003 üye sayısının yarısından da az bir üyeye sahip olduğu görülmektedir. 2010 yılından itibaren 2014 yılına kadar görece bir artış olsa da 2014 yılından itibaren sürekli bir düşüş eğilimi içerisinde. Sendika 2003, 2004 ve 2005 yıllarında eğitim, öğretim ve bilim hizmetlerinde en fazla üyeye sahip olan sendikadır.

4.3.4. Eğitim ve Bilim İş görenleri Sendikası (Eğitim-İş)

Eğitim-İş sendikası, 17 Ekim 2005 tarihinde kurulmuş olup, kuruluş amacını “Türkiye Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını, egemenliğini, ulus ve ülke bütünlüğünü, laik düzeni, demokratik ve ulusal eğitim değerlerini korumak ve sonsuza kadar yaşatmak” şeklinde dile getirmiştir(egitimis.org). Bununla birlikte sendikanın kuruluş gerekçelerinden bir diğeri ise, “...yetkin olmayan kadroların eline terk edilen gerici eğitim siyasetinin yarattığı yıkımı en aza indirmek, eğitim çalışanlarını içine düştükleri karamsarlıktan çıkarmak...” şeklinde ifade edilmiştir (egitimis.org). Ayrıca sendika tüzüğünde, tam bağımsızlıktan yana bir sendika olduklarını ve anti-empyralist çizgide bulunduklarını, ırkçılık, bölücülük ve gericiliğe karşı olduklarını, emeği en yüce değer olarak kabul ettiklerini, Cumhuriyet devrimlerini ve kurucu değerleri benimsediklerini, Atatürk ilke ve devrimleri ile Türkiye Cumhuriyeti’nin

laiklik ilkesi üzerinde yükseldiğinin bilincinde olduklarını belirtmişlerdir (Eğitim-İş Tüzük, m.4). 2021 yılı itibariyle tüm illerde örgütlenmiş olan Eğitim-İş sendikası, Birleşik Kamu-İş Konfederasyonuna bağlıdır. Sendikanın tüzüğünde amaçları şu şekilde belirtilmiştir (Eğitim-İş Tüzük, m.3);

Eğitim-İş;

a) Başta üyeleri olmak üzere tüm emekçilerin ortak ekonomik, sosyal, özlük, mesleki, sendikal hak ve çıkarlarını koruyup geliştirerek onlara daha onurlu ve saygın bir yaşam düzeyi sağlamak için mücadele eder.

b) Ülkede yaşayan herkesin çağdaş, bilimsel, laik, demokratik, eşit, parasız ve nitelikli eğitim hakkı olduğunu savunur, bu hakkın yaşama geçirilmesi için mücadele eder.

c) Üyelerinin üstün sorumluluk duygusuna ve eğitimin gücüne dayanarak; Atatürk'ün önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, egemenliğini, ulus ve ülke bütünlüğünü, laik düzenini, demokratikleşme ve ulusal eğitim hedefini geliştirerek korumak ve sonsuza kadar yaşatmak için elinden gelen her türlü çabayı gösterir.

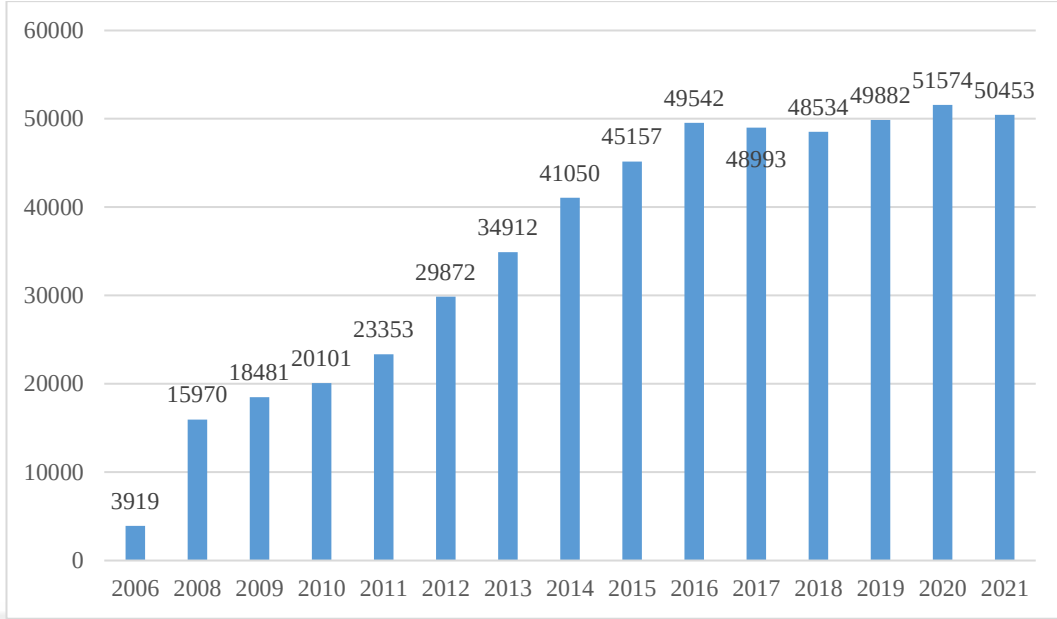
ç) Üyelerinin daha yeterli, saygın, onurlu birer meslek elemanı olmaları için işverenin, üniversitelerin ve diğer ilgili kuruluşların olanaklarından yararlanır

d) Çalışma koşullarını düzenleyen hükümlerin uluslararası ölçütlere uyumunun sağlanması, hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi, grevli ve toplu iş sözleşmeli sendikal hakların tanınması için mücadele eder.

e) Emegin toplumsal yaşamdaki önemini kavramış, sorumluluklarının bilincinde olan üye topluluğu oluşturmak için mücadele eder.

f) Hizmet kolunda ulusal ve uluslararası düzeyde birlik, dayanışma ve yardımlaşmanın sağlanması için mücadele eder.

g) Eğitim yoluyla dostluğun, dayanışmanın, hoşgörünün, insan haklarına ve demokrasiye saygının geliştirilip güçlendirilmesi için mücadele eder.

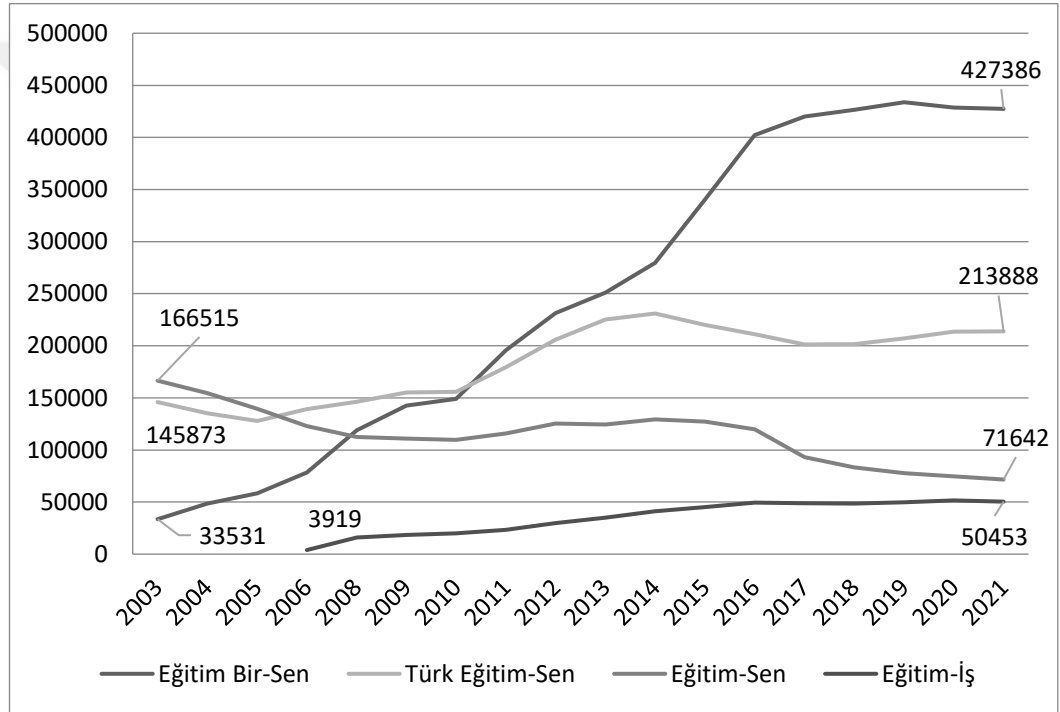
Şekil 1.4: Yıllara Göre Eğitim-İş Üye Sayıları

Eğitim-İş sendikasının yıllar itibariyle üye sayılarına bakıldığında, ilk kurulduğu 2005 yılından itibaren artış olduğu görülmektedir. 2006 yılı itibariyle 3919 üyeye sahip olan sendikanın, bir sonraki yıl üye sayısını 15970'e çıkardığı görülmektedir. 2016 yılına kadar sürekli artan üye sayısının, bu yıldan itibaren artış hızı durağanlaşmıştır. 2016 yılında 49542 üyeye sahip olan Eğitim-İş sendikası, 2017 yılında 48993 üyeye sahiptir. Kurulduğu yıldan itibaren en fazla üye sayısı 51574 üye ile 2020 yılıdır. Son olarak 2021 yılı itibariyle Eğitim-İş sendikasının üye sayısı 50453'tür.

4.3.5. Eğitim Bir-Sen, Eğitim-Sen, Eğitim-İş ve Türk Eğitim-Sen Üye Sayılarının Karşılaştırılması

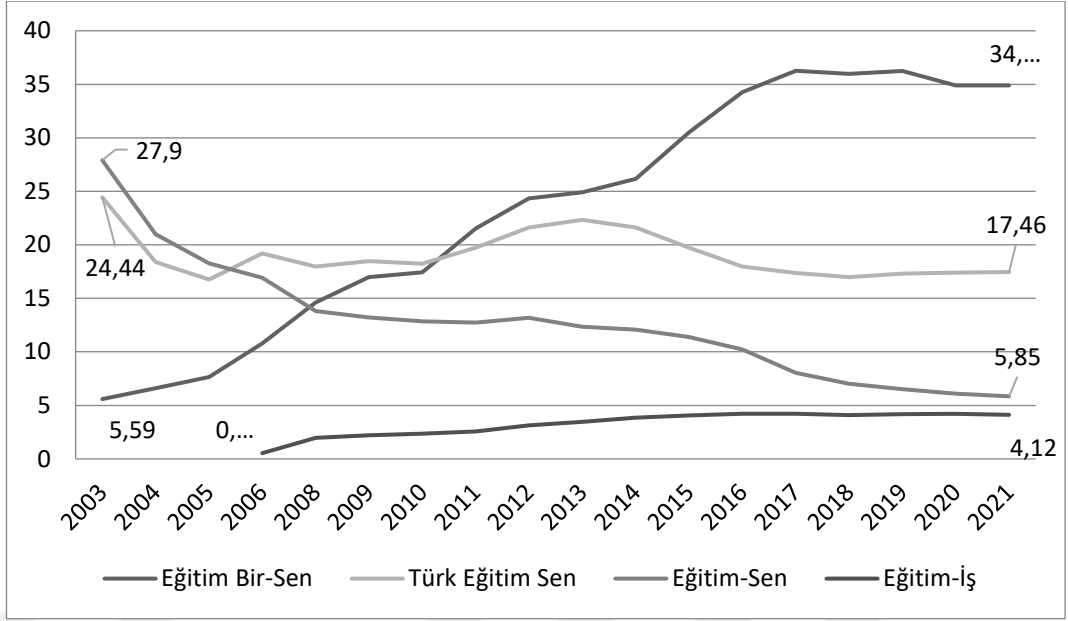
Öğretmen sendikalarının siyasi yaklaşımlarına göre bölünmesi, genel politikalara ve eğitim reformlarına yönelik tutumlarında belirleyici bir faktördür. Sağ ve sol yaklaşımlar şeklinde bir bölünme var gibi görünse de sağ sendikaların gelişimini son dönemde büyük bir yayılma gösteren “reform sendikacılığı” bağlamında değerlendirebiliriz. İşveren ve sendikalar arasında “ortak çıkarlar” ve “sosyal uyum” çerçevesinde uzlaşmaya dayalı “reform sendikacılığı” son yıllarda hızla yükseliştir (Stevenson, 2007). Bu sendikalar hükümet politikalarını destekler ve “reformların” uygulanmasına aktif olarak katılırlar. Bu durum için Türkiye'deki en iyi örnek Eğitim Bir-Sen sendikası ve uyguladığı politikalarıdır. Mevcut hükümet

politikalarına muhalifliği ile bilinen Eğitim-Sen ise, neoliberal görüşlere karşı bir ideolojiyi benimsediğini dile getirmektedir (eğitimsen.org). Türk Eğitim-Sen ise, milliyetçi ve mukaddesatçı bir gelenekten gelen sendika oluşumudur (tes.org). 2005 yılında kurulan, tam bağımsız ve anti-emperyalist düşünce içerisinde olduğunu belirten ve Cumhuriyetin kurucu değerlerine bağlılığını ifade eden (egitimis.org) Eğitim-İş sendikası da son yıllarda aktif sendikacılık uygulamaları ile üye sayısını arttırmıştır. Eğitim, öğretim ve bilim hizmetlerinde faaliyet gösteren ve farklı ideolojiye sahip sendikaların, dönemler içerisinde uygulanan eğitim politikalarına vermiş oldukları tepkiler de farklıdır. Bu bağlamda sadece üye sayılarının karşılaştırılması dahi açıklayıcı olacaktır.

Şekil 4.5: Yıllara Göre Sendikaların Üye Sayıları

Yıllar itibariyle dört sendikanın da üye sayılarına bakıldığında, ciddi oranda ayrışmanın olduğu görülmektedir. 2003 yılında yetkili sendika olan Eğitim-Sen'in üye sayısı 166 bin civarındadır. Aynı yıl Türk Eğitim-Sen'in üye sayısı 145 bin, Eğitim Bir-Sen'in ise sadece 33 bindir. Eğitim Bir-Sen'in üye sayısı 2003'ten itibaren 12,75 kat artarak 2021 yılında 427386 olmuştur. Türk Eğitim-Sen'in 2021 yılındaki üye sayısı 213888; Eğitim-Sen'in üye sayısı 71642 ve Eğitim-İş'in 2021 yılı itibariyle üye sayısı 50453'tür.

Şekil 4.6: Yıllara Göre Sendikaların Sendikalaşma Oranları

Hizmet kolunda yetkili sendikanın belirlenmesi üye sayısı ile ilgili olduğu kadar, sendikanın hizmet kolu içerisindeki sendikalaşma oranı da bu açıdan önemlidir. Hizmet kolu içerisindeki sendikalaşma oranı, sendikaların hizmet kolu içerisindeki gücünü ve temsiliyetini göstermektedir. 2003 yılı itibariyle Eğitim Bir-Sen'in eğitim, öğretim ve bilim hizmetlerindeki sendikalaşma oranı %5,28'dir. Eğitim Sen'in ise %27,9'dur. Türk Eğitim Sen'in hizmet kolu içerisindeki sendikalaşma oranı %24,44 olarak gerçekleşmiştir. Eğitim-İş sendikasının, eğitim, öğretim ve bilim hizmetlerindeki sendikalaşma oranı 2006 yılında %0,54'tür. 2021 yılı itibariyle bu rakamlara bakıldığında, Eğitim Sen'in eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kolunda sendikalaşma oranı %5,85; Türk Eğitim Sen'in sendikalaşma oranı %17,46 ve Eğitim Bir Sen'in ise %34,89 olarak gerçekleşmiştir. Eğitim-İş sendikasının ise hizmet kolu içerisindeki sendikalaşma oranı %4,12 olarak gerçekleşmiştir.

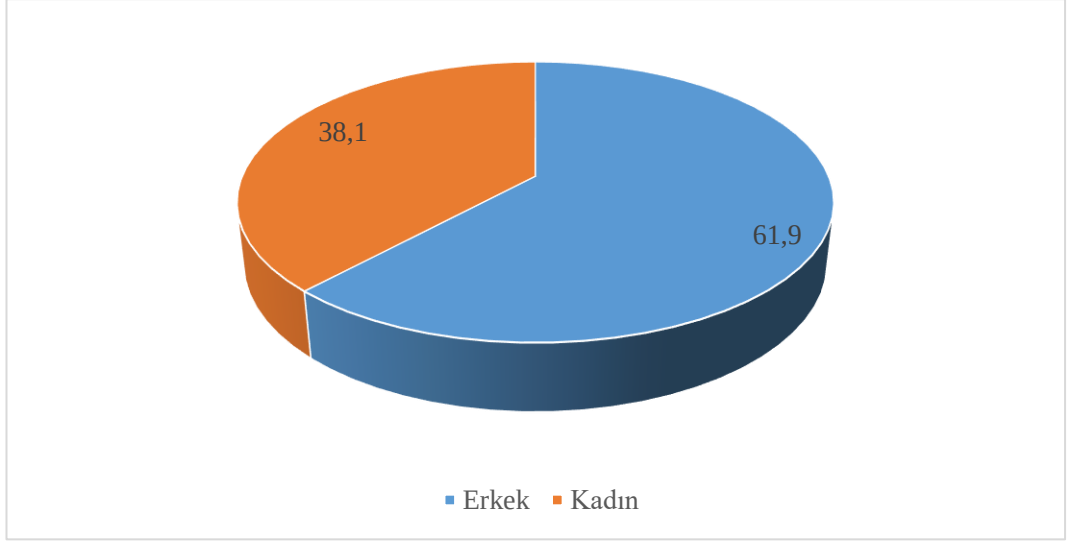
5. TÜRKİYE’DE ÖĞRETMEN SENDİKACILIĞI ÜZERİNE UYGULAMA

5.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırma, Türkiye’de eğitim, öğretim ve bilim hizmetlerinde faaliyet gösteren ve üye sayısı bakımından en fazla üyeye sahip dört sendikanın üyelerinin, sendikaya, sendikacılık faaliyetlerine, sendika ve siyaset ilişkisine bakış açılarının incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada anket tekniği kullanılmış olup, araştırmaya 265 öğretmen katılmıştır. Anket, demografik sorular, genel sorular, sadece sendika üyelerine yöneltilmiş sorular, sendika üyesi olmayanlara yönelik sorular ve herhangi bir sendikaya üye olup istifa edenlere yönelik sorulardan oluşmaktadır. Genel sorular, sendika kavramı, eğitim hizmet kolundaki sendikalardan beklentiler, sendikaların öncelikleri, grev hakkı, sendikaların faaliyet alanları, sendikaların geleceği, atama ve tayinlerde sendikaların rolü, sendikaların sorunları ve sendikal baskı konularını içermektedir. Sadece sendika üyelerine yöneltilen sorular, sendikaya üye olma sebebi, hâlihazırda üye olduğu sendika ve üyesi oldukları sendikaların faaliyetlerinden memnuniyet konularını kapsamaktadır. Sendika üyesi olmayanlara yönelik olarak ise, üye olmama sebepleri sorulmuştur. Herhangi bir sendikaya üye olup istifa edenlere yönelik olarak istifa sebepleri incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan anket, eğitim sendikacılığı literatüründeki kitap, makale, araştırma, sendikal doküman, tez vb.’lerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Anket, alanında uzman kişiler tarafından kontrol edildikten sonra uygulamaya geçilmiştir.

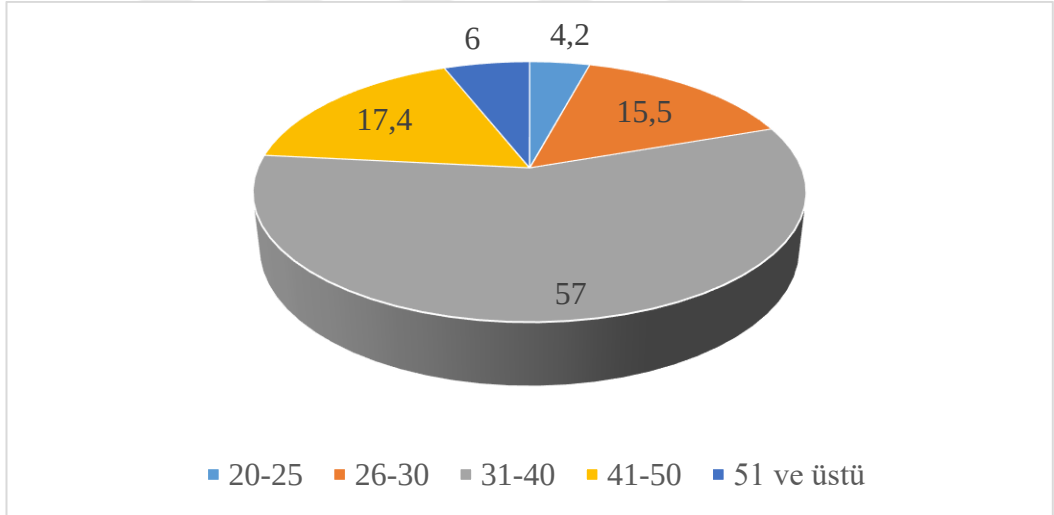
5.2.Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Araştırmada katılımcılara yönelik olarak, yaş, cinsiyet, medeni durum, mesleki kıdem ve çalıştıkları kurumdaki pozisyonları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda grafikler aracılığıyla verilmiştir.

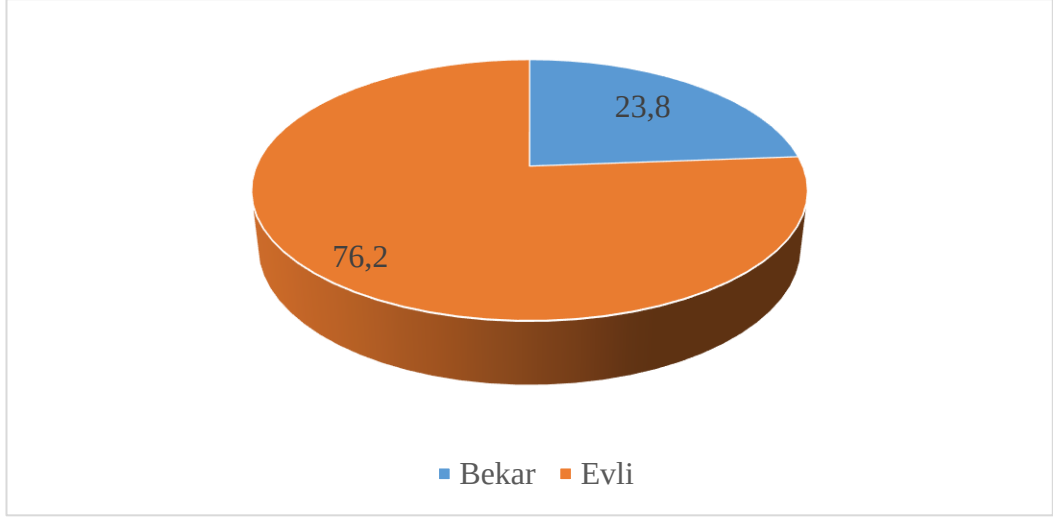
Şekil 5.1: Katılımcılara Ait Cinsiyet İstatistikleri

Katılımcılara ait cinsiyet istatistiklerine bakıldığında, katılımcıların %61,9 oranında (n=164) erkek, %38,1 oranında (n=101) kadın oldukları görülmektedir.

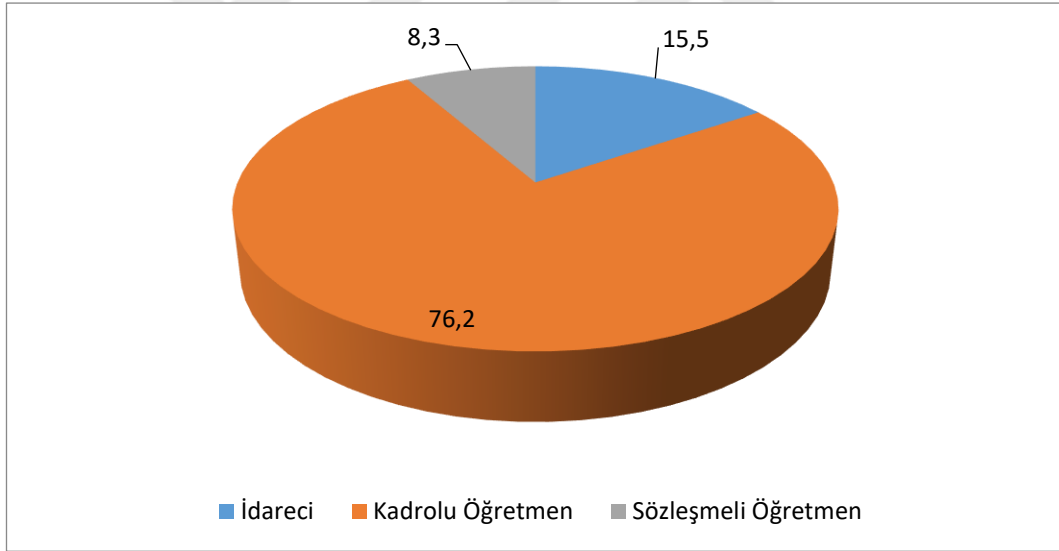
Şekil 5.2: Katılımcılara Ait Yaş Grubu İstatistikleri

Katılımcıların yaş grubu dağılımları incelendiğinde, en yüksek oran %57 ile 31-40 yaş grubudur (n=151). 20-25 yaş aralığındaki katılımcıların oranı %4,2 (n=11) iken, 26-30 yaş grubu arasındaki katılımcıların oranı %15,5'dir (n=41). 41-50 yaş aralığındaki katılımcıların oranı %17,4 (n=46) iken, 51 ve üstü yaş grubu içerisindeki katılımcıların oranı %6'dır (n=16).

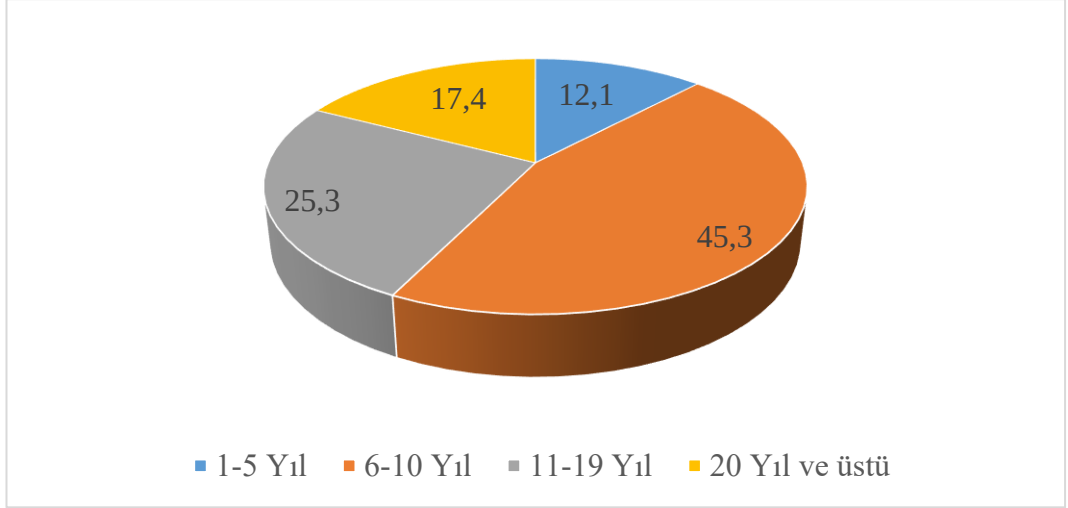
Şekil 5.3: Katılımcılara Ait Medeni Durum İstatistikleri

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen bir diğer soru, medeni durumları ile ilgilidir. Katılımcılar arasında bekâr olanların oranı %23,8 (n=63), evli olanların oranı ise %76,2'dir (n=202).

Şekil 5.4: Katılımcılara Ait Statü İstatistikleri

Katılımcıların çalıştıkları kurumdaki statülerine ait istatistikler Şekil 4'te verilmiştir. Buna göre katılımcıların %15,5'i (n=41) idareci konumda, %76,2'si (n=202) kadrolu öğretmen konumunda ve %8,3'ü (n=22) sözleşmeli öğretmen konumundadır. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların büyük çoğunluğu kadrolu öğretmen olarak kurumlarında çalışmaktadırlar.

Şekil 5.5: Katılımcıların Mesleki Kıdemlerine Ait İstatistikler

Katılımcıların çalışma hayatları boyunca edindikleri mesleki kıdemlere bakıldığında, 1-5 yıl arası mesleki kıdeme sahip katılımcıların oranı %12,1 (n=32), 6-10 yıl arası mesleki kıdeme sahip katılımcıların oranı %45,3 (n=120), 11-19 yıl arası mesleki kıdeme sahip katılımcıların oranı %25,3 (n=67) ve 20 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip olan katılımcıların oranı %17,4'tür (n=46).

5.3. Katılımcıların Sendikaya İlişkin Görüşleri

Katılımcılara, sendikadan beklentilerini ve eğitim iş kolundaki sendikaların faaliyetleri hakkında sorular yöneltilmiştir.

Tablo 5.1: Sendika Üyelik Durumu

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	195	73,6
Hayır	41	15,5
İstifa ettim	29	10,9
Toplam	265	100,0

Katılımcılara yöneltilen “Herhangi bir sendikaya üye misiniz?” sorusuna karşılık olarak, katılımcıların %73,6’sının bir sendika üyeliğinin bulunduğu görülmektedir. Katılımcıların %10,9’u ise daha önce bir sendika üyeliği bulunup istifa edenleri temsil etmektedir. Bununla birlikte katılımcıların %15,5’i, sendikaya üye olmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5.2: Okul idarecileri Sendika üyeliği

	Müdür		Müdür Yard.		2.Müdür Yard.	
	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)
Eğitim-İş	2	,9	6	2,7	5	2,6
Eğitim Bir-Sen	189	83,3	168	76,7	148	77,1
Türk Eğitim-Sen	19	8,4	29	13,2	18	9,4
Eğitim-Sen	12	5,3	12	5,5	14	7,3
Diğer	5	2,2	4	1,8	7	3,6
Toplam	227	100,0	219	100,0	192	100,0

Katılımcılara “Okul idarecileriniz ağırlıklı olarak hangi sendika üyesidir?” şeklinde soru yöneltilmiş olup, katılımcılar, okul yöneticilerinden müdür, müdür yardımcısı ve 2. Müdür yardımcısı hakkında bilgi vermişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların görev yaptığı okuldaki müdürlerinin %83,3’ü Eğitim Bir-Sen üyesidir. Türk Eğitim-Sen üyesi olan okul müdürlerinin oranı %8,4, Eğitim-Sen üyesi olan müdürlerin oranı %5,3 ve Eğitim-İş üyesi olan müdürlerin oranı ise %0,9’dur. Bu kısımda 38 kayıp veri bulunmaktadır ve yüzdelik oran 227 veri üzerinden hesaplanmıştır.

Müdür yardımcılarının sendika üyeliklerine bakıldığında, %76,7’sinin Eğitim Bir-Sen üyesi olduğu görülmektedir. Türk Eğitim-Sen üyesi olan müdür yardımcılarının oranı ise %13,2’dir. Eğitim-Sen üyesi müdür yardımcılarının oranı %5,5 ve Eğitim-İş üyesi olan müdür yardımcılarının oranı %2,7’dir. İlgili kısımda 46 kayıp veri bulunmakta olup, yüzdelik değerler 219 veri üzerinden hesaplanmıştır.

Son olarak, katılımcıların çalıştıkları kurumdaki 2.müdür yardımcılarının hangi sendikaya üye olduklarına ait bulgular yer almaktadır. 2.müdür yardımcılarının çoğunluğu (%77,1) Eğitim Bir-Sen üyesidir. %9,4 Türk Eğitim-Sen üyesi, %7,3 Eğitim-Sen üyesi ve %2,6 Eğitim-İş üyesi 2.müdür yardımcısı bulunmaktadır. Bu kısım ile ilgili olarak 73 kayıp veri olup, yüzdelik değerler 192 veri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5.3: Sendikal Bağımsızlık

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	74	27,9
Hayır	191	72,1
Toplam	265	100,0

Sendikal bağımsızlık, kişinin hür bir şekilde istediği sendikayı seçme ya da istediği zaman üyesi olduğu sendikadan ayrılma özgürlüğünü ifade etmektedir. Katılımcılara, “Görev yaptığınız bölgede herhangi bir sendikaya üye olmanız için doğrudan ya da dolaylı bir şekilde mobbing (baskı) uygulanıyor mu?” şeklinde soru yöneltilmiş olup, katılımcıların %72,1’i böyle bir baskının olmadığını belirtmişlerdir. %27,9’luk bir kesim ise doğrudan ya da dolaylı bir şekilde herhangi bir sendikaya üye olunması yönünde baskının olduğunu belirtmiştir.

Tablo 5.4: Katılımcıların Sendika kavramı hakkındaki Görüşleri

	Frekans	Yüzde (%)
Temsil ettiği üyeler için kurum ve kuruluşlarla indirim anlaşmaları yapan bir sivil toplum kuruluşudur	12	4,5
İdeolojik bir fikriyatı benimseyen kişileri bir araya getirmek için kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur	56	21,1
Sosyal hakları, mali hakları ve çalışma koşullarını işverene karşı örgütlü bir yapıyla savunmayı amaçlayan sivil toplum kuruluşudur	176	66,4
Görevde yükselmek için ön koşuldur	21	7,9
Toplam	265	100,0

Katılımcıların sendika kavramı hakkındaki görüşleri (%66,4) çoğunlukla “Sosyal hakları, mali hakları ve çalışma koşullarını işverene karşı örgütlü bir yapıyla savunmayı amaçlayan sivil toplum kuruluşudur” şeklindedir. Katılımcıların %21,1’i ise sendikayı, ideolojik fikirleri aynı olan kişilerin bir araya gelmesi ile kurulan birlik şeklinde tanımlamıştır. Bununla birlikte katılımcıların %4,5’i sendikayı “Temsil ettiği üyeler için kurum ve kuruluşlarla indirim anlaşmaları yapan bir sivil toplum kuruluşudur” şeklinde tanımlarken, %7,9’u “Görevde yükselmek için ön koşuldur” şeklinde tanımlamıştır.

Tablo 1.5: Eğitim iş Kolundaki Sendikalardan Beklentiler

	Frekans	Yüzde (%)
Öğretmenlerin özlük haklarının iyileştirilmesi adına çalışmalar yapmak	189	71,3
Eğitim ve Öğretim alanındaki sorunlara çözümler üretmek	40	15,1
Öğretmenlerin toplum nezdinde saygınlığının arttırılması adına çalışmalarda bulunması	29	10,9
Görevde yükselme ve unvan değişikliği için aracı olması	3	1,1
Siyasi partilerle arasını iyi tutarak yönetimde etkinliğini arttırması	4	1,5
Toplam	265	100,0

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru “Eğitim iş kolundaki sendikalardan en temel beklentiniz nedir?” şeklindedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%71,3) eğitim iş kolundaki sendikalardan, öğretmenlerin özlük haklarına ilişkin iyileştirmeleri gerçekleştirmesini beklemektedir. Eğitim ve öğretim alanındaki sorunların çözümünü bekleyen katılımcıların oranı %15,1 (n=40), öğretmenlerin toplum nezdinde saygınlığının artırılması yönünde çalışmaların gerçekleştirilmesini bekleyen katılımcıların oranı %10,9’dur (n=29). Katılımcılar arasında çok az sayıda (sırasıyla n=3; n=4), sendikaların, görevde yükselme ve unvan için aracı olmasını ve siyasi partilerle iyi ilişkiler neticesinde yönetimde etkinliğinin bulunmasını bekleyen katılımcılar bulunmaktadır.

Tablo 5.6: Sendikaların Önceliği

	Frekans	Yüzde (%)
Siyasette daha aktif olmalıdır	1	0,4
İndirim anlaşmaları yapmalıdır	1	0,4
Eğitim ve öğretim alanındaki sorunlara çözüm üretmelidir	86	32,5
Üyelerinin sosyal ve mesleki becerilerini arttıracak etkinlikler düzenlemelidir	9	3,4
Üyelerinin sosyal ve mali haklarını korumak için mücadele göstermelidir	168	63,4
Toplam	265	100,0

Katılımcılara “Sizce sendikaların birinci önceliği ne olmalıdır?” şeklinde yöneltilen soruya karşılık olarak katılımcılar, %63,4 oranında “Üyelerinin sosyal ve mali haklarını korumak için mücadele göstermelidir” şeklinde cevap vermişlerdir. Bundan sonraki en yüksek oran ise %32,5 ile “Eğitim ve öğretim alanındaki sorunlara çözüm üretmelidir” şeklindeki seçenektir. Katılımcılar

arasında sadece 0,4'lük bir oranda sendikaların daha aktif bir şekilde siyasetin içerisinde olması gerektiği belirtilmiştir. Buradan elde edilecek çıkarım olarak, katılımcılar, sendikanın politize olmasını istememektedirler.

Tablo 5.7: Sendikaların Görevde Yükselme/Unvan Değişikliği Konularında Etkisi

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	236	89,1
Hayır	29	10,9
Toplam	265	100,0

Katılımcılara sendikaların görevde yükselme ve unvan değişiklikleri hakkındaki etkilerine ilişkin olarak “Mevcut durumda sendikaların görevde yükselme ve unvan değişikliği (İdareci, Şube md, vb. gibi) konularında etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Katılımcıların %89,1'i (n=236), sendikaların, yükselme ve unvan değişikliğinde etkileri olduğunu düşünmektedir. Katılımcılar bir önceki sorularda sendikalardan beklentileri olarak yükselme ve unvan değişikliklerinde aracı olması seçeneğine oldukça düşük oranda cevap vermişlerdir. Bu durum, katılımcıların sendikalardan yükselme ve unvan değişikliği konusunda bir beklentilerinin olmamasına karşın, sendikaların genel itibariyle bu yönde hareket ettiklerini göstermektedir. Bu durum da katılımcıların düşüncelerindeki sendika ile gerçek hayattaki sendikal faaliyetler arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır.

Tablo 5.8: Grev Hakkı

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	223	84,2
Hayır	42	15,8
Toplam	265	100,0

Katılımcılara “Eğitim iş kolundaki sendikalara grev hakkı verilmeli midir?” şeklinde soru yöneltilmiş olup, elde edilen bulgular, grev hakkının tanınması yönündedir. Katılımcıların %84,2'si evet seçeneğini işaretlemişlerdir.

Tablo 5.9: Genel Yetkili Sendikanın Siyaset ile İlişkisi

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	243	91,7
Hayır	22	8,3
Toplam	265	100,0

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer durum ise, eğitim iş kolundaki genel yetkili sendikanın siyaset ile ilişkisidir. Bunun için katılımcılara “Günümüzde Eğitim-İş kolundaki genel yetkili sendikanın (Eğitim bir-sen) hükümetle doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişkisi olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların neredeyse tamamı (%91,7; n=243), genel yetkili sendika olan Eğitim Bir-Sen’in, hükümet ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkisinin olduğunu düşünmektedir. İlişkisinin olmadığını düşünen katılımcı oranı ise %8,3 (n=22) olarak bulunmuştur.

Tablo 5.10: Sendikaların Geleceği

	Frekans	Yüzde (%)
Örgütlenme bilinci artacak ve sendikalar daha da güçlenecektir	49	18,5
Zaman ilerledikçe sendikalar daha pasif bir hale gelecek	158	59,6
Fikrim yok	58	21,9
Toplam	265	100,0

Sendikaların geleceğine dair olarak katılımcılara “Sendikaların geleceğini nasıl görüyorsunuz?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların yarısından fazlası (%59,6; n=158), sendikaların zaman ilerledikçe daha pasif hale geleceğini düşünmektedirler. Katılımcıların %18,5’i ise sendikaların, ilerleyen süreçte, örgütlenme bilinçlerinin artacağını ve güçleneceğini düşünmektedirler. Katılımcılar arasında %21,9’luk bir kesim ise fikrinin olmadığını beyan etmiştir.

Tablo 5.11: Sendikaların Politize Olmaları

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	251	94,7
Hayır	14	5,3
Toplam	265	100,0

Sendikaların politize olma durumlarına yönelik katılımcılara yöneltilen soru karşılığında elde edilen bulgulara göre, katılımcıların neredeyse tamamı (%94,7; n=251), sendikaların politize olduklarını düşünmektedirler. Daha önceki bulgularda elde edilen, katılımcıların, sendikaların politize olmalarını istemedikleri sonucu düşünülürse, katılımcıların, eğitim iş kolunda faaliyet gösteren sendikalardan beklentilerinin karşılanmadığı sonucu elde edilebilir.

Tablo 5.2: Genel Yetkili Sendikanın Siyaset ile İlişkisi

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	243	91,7
Hayır	22	8,3
Toplam	265	100,0

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer durum ise, eğitim iş kolundaki genel yetkili sendikanın siyaset ile ilişkisidir. Bunun için katılımcılara “Günümüzde Eğitim-İş kolundaki genel yetkili sendikanın (Eğitim bir-sen) hükümetle doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişkisi olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklindeki soru yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların neredeyse tamamı (%91,7; n=243), genel yetkili sendika olan Eğitim Bir-Sen’in, hükümet ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkisinin olduğunu düşünmektedir. İlişkisinin olmadığını düşünen katılımcı oranı ise %8,3 (n=22) olarak bulunmuştur.

Tablo 5.3: Sendikaların Siyasetten Bağımsızlığı

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	261	98,5
Hayır	4	1,5
Toplam	265	100,0

Katılımcılara, sendika-siyaset bağlamında yöneltilen bir diğer soru “Sizce sendikalar siyasetten bağımsız olmalı mıdır?” şeklindeki sorudur. Bu soruya karşılık olarak katılımcıların neredeyse tamamı (%98,5; n=261), sendikaların siyasetten bağımsız olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Daha önceki sorularda da sendika-siyaset ilişkisine yönelik elde edilen bulgular, buradaki sonuç ile paralellik göstermektedir.

Tablo 5.4: Sendikaların Sorunları

	Frekans	Yüzde (%)
Üyelerin sendikal faaliyetlere yeteri kadar ilgi göstermemesi	38	14,3
Memurlara grev yasağı olması	11	4,2
Mücadeleci bir yapıdan müzakereci bir yapıya geçilmesi	64	24,2
Siyasi partilerle işbirliği içinde olması	152	57,4
Toplam	265	100,0

Eğitim iş kolunda faaliyet gösteren sendikaların en temel sorununun tespitine yönelik yöneltilen soruya karşılık olarak katılımcılar %57,4 oranında “Siyasi partilerle işbirliği içinde olması” şeklinde cevap vermişlerdir. Katılımcıların %24,2’si “Mücadeleci bir yapıdan müzakereci bir yapıya geçilmesi” şeklinde cevap verirken, %14,3’ü ise “Üyelerin sendikal faaliyetlere yeteri kadar ilgi göstermemesi” şeklinde cevap vermiştir. Memurlara yönelik olarak uygulanan grev yasağının, eğitim iş kolundaki sendikaların en temel sorunu olarak gören katılımcı oranı ise %4,2’dir.

Tablo 5.5: Genel Yetkili Sendikanın Hükümete Yakın Olması

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	59	22,3
Hayır	206	77,7
Toplam	265	100,0

Sendika-siyaset bağlamında katılımcılara “Genel yetkili sendikaların hükümetlere yakın olması sizce bir avantaj mıdır?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Katılımcılar yöneltilen bu soruya karşılık olarak %77,7 oranında, genel yetkili sendikaların hükümetlere yakın olması durumunun bir avantaj olmadığını belirtmişlerdir. %22,3’lük bir kesim ise, bu durumun avantaj yaratabileceğini düşünmektedir.

Katılımcılar, sendikaların siyasi partilerle işbirliği içinde olmasını ‘’ sorun’’ olarak görmekteyken hükümete yakınlığın bir avantaj teşkil etmeyeceğini düşünmektedir. Dolayısıyla önceki bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, katılımcıların sendika-siyaset ilişkisine mesafeli yaklaştığı burada da görülmektedir.

Tablo 5.6: Sendikaya Üyelik Hakkındaki Görüşleri

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	234	88,3
Hayır	31	11,7
Toplam	265	100,0

Katılımcılara yönelik olarak “Bütün ideolojik sıfatlardan arınmış ve bütün faaliyetlerini üyelerinin sosyal, mâli hakları ve çalışma koşullarının iyileştirmek için gerçekleştiren bir sendika olduğunu düşünürseniz, üye olur musunuz?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Sendikaların genel amacının, üyelerinin, sosyal ve malik haklarının korunması olarak düşünüldüğünde, katılımcılara bu yönüyle haiz bir sendikaya üye olup olmayacakları sorulmuştur. Elde edilen bulgular, katılımcıların %88,3’ünün üye olacakları, %11,7’sinin ise bu şartlarda dâhil sendikaya üye olmayacakları yönündedir. Bu sonuçlardan da görüldüğü üzere, katılımcılardan %11,7’lik bir kesimi, siyaseten ve ideolojik olarak arındırılmış sendikaya dahi üye olmama konusunda hemfikiridir.

5.4. Sendika Üyeliği Bulunan Katılımcıların Sendikaya Ait Görüşleri

Bu kısımda, sendika üyeliği bulunan katılımcılara yönelik sorular sorulmuştur. Araştırma kapsamında 265 katılımcı olup, bunlardan 195’inin herhangi bir sendikaya üyeliği bulunmaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında, 195 veri üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 5.7: Sendikaya Üye Olmama Sebebi

	Frekans	Yüzde (%)
Güvenlik kaygıları (işini kaybetme korkusu)	16	8,2
İdarecimin isteği ile	12	6,2
Çalışma koşullarımın iyileştirilmesi ve işverene karşı hukuki bir dayanağımın olması için	128	65,6
Belli bir topluluğa ait olma ihtiyacı	8	4,1
Arkadaşımın ricası ile	19	9,7
İdeolojik gerekçelerden dolayı	12	6,2
Toplam	195	100,0

Sendika üyeliği bulunan katılımcıların, sendikaya üye olma sebeplerine bakıldığında ilk sırayı %65,6 oranı ile “Çalışma koşullarımın iyileştirilmesi ve işverene karşı hukuki bir dayanağımın olması için” seçeneği oluşturmaktadır. Arkadaşının ricası ile sendikaya üye olan katılımcıların oranı %9,7; işini kaybetme korkusu gibi güvenlik kaygıları nedeniyle sendikaya üye olan katılımcıların oranı %8,2; idarecilerinin isteği ile ve ideolojik gerekçelerden dolayı sendikaya üye olanların oranı aynı olup %6,2’dir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların çoğunluğu, sendikalara üyeliği, çalışma şartlarında iyileştirilme yapılması adına tercih etmiştir. Aslında bu sonuç ile katılımcıların sendikalardan beklentilerinin de ne olduğu hakkında bilgi edinilmektedir.

Tablo 5.8: Üyeliği Bulunan Katılımcıların Sendikaları

	Frekans	Yüzde (%)
Eğitim-İş	15	7,7
Eğitim Bir-Sen	69	35,4
Türk Eğitim-Sen	85	43,6
Eğitim-Sen	24	12,3
Diğer	2	1
Toplam	195	100,0

Sendikaya üyeliği bulunan katılımcıların, hangi sendikalara üyeliğinin bulunduğu dair bulgular, Tablo 18’de verilmiştir. Katılımcıların %43,6’sı Türk Eğitim-Sen’e, %35,4’ü Eğitim Bir-Sen’e, %12,3’ü Eğitim-Sen’e ve %7,7’si ise Eğitim-İş’e üye olduklarını belirtmiştir. Katılımcılar arasında, okul yöneticilerinden farklı olarak, daha çok Türk Eğitim-Sen üyeliği olanlar yer almaktadır. Okul müdürü, müdür yardımcıları ve 2.müdür yardımcıları arasında Eğitim Bir-Sen üyeliği bulunanlar daha fazladır.

Tablo 5.9: Üye Sendikanın Yetkili Sendika Olması Halinde Etkinliği

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	105	53,8
Hayır	90	46,2
Toplam	195	100,0

Sendika üyeliği bulunan katılımcılara yönelik yönlendirilen bir diğer soru “Üyesi olduğunuz sendikanın yetkili sendika olması halinde şartların daha farklı

olacağını düşünüyor musunuz?” şeklindedir. Katılımcılar bu soruya karşılık olarak neredeyse eşit oranlarda yakın cevaplar vermişlerdir. Katılımcılardan %53,8’i şartların değişeceğini, %46,2’si ise herhangi bir farklılık olmayacağını düşünmektedir.

Tablo 5.10: Üye Olunan Sendikanın Faaliyetlerinden Memnuniyet

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	97	49,7
Hayır	98	50,3
Toplam	195	100,0

Sendikaya üye olan katılımcıların, üye oldukları sendikanın faaliyetlerinden yarı yarıya memnun oldukları anlaşılmaktadır. Katılımcılara yönelik olarak yöneltilen “Üyesi olduğunuz sendikanın faaliyetlerinden memnun musunuz?” sorusuna karşılık olarak, katılımcıların %49,7’si memnun olduklarını, %50,3’ü ise memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 5.11: Üye Sendikanın Faaliyetleri Hakkında Bilgi Vermesi

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	80	41
Hayır	46	23,6
Bazen	69	35,4
Toplam	195	100,0

Sendika üyeliği bulunan katılımcılara yöneltilen bir diğer soru “Üyesi olduğunuz sendika, yapılan faaliyetlerle alakalı düzenli ve belirli aralıklarda brifing (bilgilendirme) veriyor mu?” şeklindedir. Katılımcılardan %41’i bilgilendirmenin yapıldığını, %23,6’sı bilgilendirme yapılmadığını, %35,4’ü ise bazen bilgilendirmenin yapıldığını dile getirmişlerdir.

Tablo 5.12: Sendikal Faaliyetlerde Tutarlılık

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	72	36,9
Hayır	57	29,2
Kısmen	66	33,8
Toplam	195	100,0

Katılımcılara yöneltilen “Sendikanızın söylem ve eylemlerinin aynı doğrultuda olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna karşılık olarak, sendika üyeliği bulunan katılımcıların %36,9’u evet seçeneğini, %29,2’si hayır seçeneğini ve %33,8’i kısmen seçeneğini işaretlemişlerdir. Verilen cevaplar incelendiğinde birbirlerine yakın cevapların olduğu görülmektedir.

Sendikal faaliyetler, sendikanın yürütmüş olduğu politika, faaliyetlere ilişkin bilgilendirme ve sendikanın söylem ve eylem birliğine ilişkin sorulara karşılık olarak, sendika üyeliği bulunan katılımcıların vermiş oldukları cevaplar arasında çok fazla farkın olmadığı görülmektedir. Bu durum, sendikaya üyeliği bulunan katılımcılar arasında ayrışmanın da olduğunu göstermektedir.

5.5. Sendika Üyeliği Bulunmayan Katılımcıların Görüşleri

Bu başlık altında, katılımcılar arasında sendika üyeliği bulunmayanların, sendikaya üye olmama nedenleri incelenmiştir. Katılımcılar arasında sendikaya üye olmayana katılımcı sayısı 41’dir. Bundan dolayı yüzdelik değerler, bu sayı üzerinden elde edilmiştir.

Tablo 5.13: Sendikaya Üye Olmama Nedenleri

	Frekans	Yüzde (%)
Sendikaya ihtiyaç duymuyorum	6	14,6
Sendikaların asli görevlerini yerine getirdiğini düşünmüyorum	18	43,9
Sendikaların siyasi partilerin bir parçası olduğunu düşünüyorum	15	36,6
Üye olmak istediğim sendikanın ideolojik gerekçelerle itibarsızlaştırılmasından ötürü	2	4,9
Toplam	41	100,0

Sendika üyeliği bulunmayan katılımcılara yönelik olarak “Sendikaya üye olmama sebebiniz nedir?” şeklindeki soruya karşılık olarak, katılımcılar %43,9 oranında, sendikaların asli görevlerini yerine getirmediğinden dolayı sendika üyeliği bulunmadıklarını belirtmişlerdir. %36,6 oranında ise, sendikaların politize olduklarını ve siyasi partilerin bir parçasıymış gibi davrandıkları sebebiyle, üye olmadıklarını ifade etmişlerdir. %14,6’lık bir kesim ise, sendikaya ihtiyaç duymadığını belirtmiştir.

5.6. Sendika Üyeliğinden İstifa Edenlerin Görüşleri

Bu bölüm altında, daha önceden herhangi bir sendika üyeliği bulunup da üyelikten istifa edenlerin, istifalarına ilişkin görüşler yer almaktadır. Sendika üyeliğinden istifa eden katılımcı sayısı 29’dur. Dolayısıyla yüzdelik değerler, bu sayı üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 5.14: Sendikadan İstifa Etme Sebebi

	Frekans	Yüzde (%)
Sendikaya ihtiyaç duymuyorum	4	13,8
Sendikalara inancım kalmadı	6	20,7
Sendikalara güvenmiyorum	3	10,3
Sendikaların politize olduğunu düşünüyorum	16	55,2
Toplam	29	100,0

Sendika üyeliğinden istifa eden katılımcıların, en fazla istifa nedeni %55,2 oranıyla, “Sendikaların politize olduğunu düşünüyorum” seçeneğidir. Sendika üyeliğinden istifa eden katılımcıların yarısından fazlası, sendikaların siyaset ile ilişkili olduklarından dolayı istifa etmiştir. Bundan sonraki en yüksek değer %20,7 ile “Sendikalara inancım kalmadı” seçeneğidir. Bu neden de, bir önceki neden ile bağdaştırılabilir. Sendikaların politize olmalarından kaynaklı olarak inancı kalmayan üyelerin istifa ettikleri dile getirilebilir.

6.SONUÇ

Türkiye’de 24 Ocak 1980’de yürürlüğe giren Ekonomik İyileşme Programı, ekonomik ve sosyal dönüşümün mihenk taşı olarak kabul edilmektedir. Bu tarihte alınan kararlarla ekonomide azalan kamu sorumluluğu ve piyasa ekonomisine geçiş büyük ölçüde hızlandırılmış ve eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi sosyal hizmetlerin sunumu kamudan özel sektöre kaydırılmıştır. Türkiye’de kamu hizmetlerinde yaşanan bu dönüşümün 1980’lerde başlaması tesadüf değildir. Kapitalizm 1970’lerde yaşadığı krizi “yeniden yapılanma” olarak bilinen neoliberal politikalarla aşmaya çalışmıştır. Bu çerçevede DB ve İMF tarafından sunulan “yapısal uyum programları” ve neoliberal politikalar, küresel olarak kamu hizmet alanlarını piyasaya açmıştır. Neoliberal politikaların kamusal alana taşınmasında ve yaygınlaştırılmasında AB ve OECD, İMF ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile DB gibi uluslararası kuruluşlar baş aktörlerdir. Uygulanan neoliberal politikalar, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) çerçevesinde küresel serbest ticarete ele alınarak garanti altına alınmıştır. AB bu konuda politikaları teşvik etmekte, OECD nasıl yönetileceği konusunda stratejiler geliştirmekte ve DB uygulamaya kredi açmaktadır. Güç artık ülkelere değil, bu uluslarüstü örgütlerin oluşturduğu çokuluslu kapitalist sınıfa aittir. Çokuluslu yasa koyucu sınıfın amacı, sermayeyi “belirlemek”, birikimini sağlamak ve ayrıca yükselen küresel burjuvaziyi ve yeni küresel-kapitalist-tarihsel bloğu savunmak ve ilerletmektir. Çok uluslu, diğer bir deyişle küresel aktörler, kamu hizmetlerinin halktan uzaklaştırılmasında öncelik vermektedir. Kamu hizmetlerinin yeniden yapılandırılması, küreselleşme sürecinin büyük sosyal, ekonomik ve politik dönüşümlere yol açması gerçeğine dayanmakta ve bu nedenle kamu hizmetlerinin kalitesinin yeniden değerlendirilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde hizmetler sektörünün tarım ve sanayiden daha önemli bir yere sahip olması nedeniyle küresel kapitalizm, hizmetler sektörüne büyük önem vermektedir. Türkiye 1995 yılında GATS Antlaşması’nı onaylamış ve Dünya Bankası’na, iletişim, sağlık-turizm, çevre, eğitim ve alt sektörler gibi mesleki hizmetlerde serbestleşmenin gerçekleştirileceğini taahhüt etmiştir. Bu taahhütler kapsamında kamu yönü olan ve kamu hizmeti anlayışının bir sonucu olarak gerçekleştirilen eğitim, sağlık, telekomünikasyon, ulaşım ve benzeri alanlar ya hızla özelleştirilmeye ya da piyasaya açılmaya başlamıştır. Bugün dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de

eğitim/öğretim hizmeti, eşitlik temelli bir insan hakkından, herkesin sınıfına göre yararlandığı bir metaya dönüşmüştür. Neoliberalizmin eğitim üzerindeki ya da diğer kamu hizmetlerinin ortadan kaldırılması üzerindeki en önemli görünmez etkisi, toplumsal sorunların demokratik yollarla çözülebileceği kamusal alanları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir sürecin parçası olmalarıdır. Bu nedenle eğitim alanındaki sendikaların toplumsal sorunların çözümündeki demokratik etkisi önemlidir. Fakat eğitim alanındaki sendikaların genel görünümü ve üyelerinin dile getirdikleri, bunun için umut vaat etmemektedir.

Bu nedenle, sendikaların neoliberal dönüşümlere tepkilerini Türkiye'deki mevcut sendikal bölünmelere bağlı olarak üç temel yaklaşım altında sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan ilki Eğitim-Bir-Sen'in reform sendikacılığı olarak adlandırılabilir. Türkiye'nin en büyük öğretmen sendikası olan Eğitim-Bir-Sen, hükümetle birlikte hareket etmekte ve eğitim reformlarının uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim-Bir-Sen, AK Parti'nin 2003'de iktidara gelmesinden bu yana üye sayısını yaklaşık 13 kat artırmıştır. Bu sendika, bir yandan hükümet politikalarını meşrulaştırma işlevini görürken, diğer yandan üyelerinin konumlarını iyileştirmek için politika uyguladığını dile getirmektedir. Bu nedenle yönetici olmak isteyen veya çeşitli çıkarlardan kazanç sağlayan çalışanlar bu sendikaya katılma eğilimindedir. Bazı üyeleri de neo-muhafazakâr ideolojik yaklaşımından etkilenmektedir. Örneğin Memur-Sen, bugüne kadar ITUC ve ETUC gibi Uluslararası Sendikalar Konfederasyonları tarafından üye olarak kabul edilmemiştir. Türkiye'de eğitim politikalarına hâkim olan Milli Eğitim Şurası'nda reform önerilerinin geliştirilmesi ve kabul edilmesinde aktif rol oynamaktadır. Örneğin öğretmen yeterliklerinin ölçülmesi ve performans değerlendirmesi gibi reformlar Eğitim-Bir-Sen'in önerileri arasındadır. Eğitim ve bilim sektöründeki bu yetkili sendika, hükümetle uzlaşma yolunu izleyerek düşük ücret artışları önermiş ve bu yaklaşım diğer sendikalardan büyük tepki almıştır. AK Parti ile doğrudan ve organik bağı bulunan Eğitim-Bir-Sen'in genel başkanı, 2015 yılında yapılacak genel seçimlerde hükümet partisine vekil olabilmek için kamu görevinden istifa etmiştir. İkinci büyük sendika olan Türk-Eğitim-Sen, üyelerinin bakanlık birimlerine ve okullarda yöneticilik pozisyonlarına atanmasını sağlamış ve çıkarlarını korumaya yönelik politikalar izlemiştir. 1990'larda iktidarda olan sağ hükümetlerle iyi ilişkiler geliştirmiş ve hükümet politikalarına uygun hareket etmiştir. Son dönemde daha

muhalif bir duruş sergilese de genel olarak neoliberal politikalarla çeliştiği söylenemez. Bazen bu politikaları desteklemiş ve başarılı bir şekilde uygulanması için çaba sarf etmiştir. Bazen milliyetçi bir söylem kullanmış ve bu politikalarla karşı çıkmıştır. Neoliberal politikalarla en radikal eleştiriyi dile getiren ve reformlara karşı duruşunu koruyan sendika Eğitim-Sen'dir. Eğitim-Sen'in 1990'larda başlayan yükselişi ve kitleselleşmesi, neoliberal politikalarla karşı geliştirdiği direniş ve mücadele çizgisinden doğmuştur. Ancak Eğitim-Sen'in üye sayısı diğer sendikalar kadar hızlı artmamıştır. Hatta aksine 2000'li yılların başından itibaren düşüş eğilimi içerisinde. Bu durumun nedenlerinden biri, içinde ideolojik farklılıklar temelinde keskin tartışmaların yaşanması ve bazı terör örgütleriyle adının beraber anılmasıdır. Eğitim-Sen'in neoliberal reformlara karşı uzun vadeli bir mücadele taahhüdüne sahip olduğu söylenebilir. Eğitim öğretim ve bilim hizmet kolunda faaliyet gösteren ve son yıllardaki üye sayılarının artması ile güçlenen diğer bir sendika ise Eğitim-İş sendikasıdır. Eğitim-İş sendikası da, Eğitim-Sen gibi, kendi amaçları ve ilkeleri arasında bağımsız ve özgür eğitim ve neoliberal politikalarla karşı olduğunu dile getirmektedir. Bununla birlikte, Cumhuriyet devrimlerini ve kurucu değerleri benimsediklerini ifade etmişlerdir.

Eğitim, öğretim ve bilim hizmet kolunda faaliyet gösteren sendikaların amaç, ilke ve politikaları ile neoliberal politikalar arasındaki ilişkinin tartışıldığı bu çalışmada, öğretmenlerin sendikalar ve uyguladıkları politikalar üzerine dile getirmiş oldukları bulgular da sunulmuştur. Araştırma kapsamında, Türkiye'de eğitim, öğretim ve bilim hizmetlerinde faaliyet gösteren ve üye sayısı bakımından en fazla üyeye sahip dört sendikanın üyelerinin, sendikaya, sendikacılık faaliyetlerine, sendikaların politize olup olmadıklarına karşı bakış açılarının incelenmesi gerçekleştirilmiştir. 265 öğretmen ile gerçekleştirilen anket sonucunda, katılımcıların sendikadan beklentileri ile sendika-siyaset ilişkisine yönelik yanıtları dikkat çekicidir.

Öğretmenlerin sendikalara ilişkin vermiş oldukları cevaplar, sendikalar hakkında genel durum, beklentiler ve siyaset ilişkisi bağlamında sınıflandırılabilir. İlk olarak sendikalar dair genel duruma bakılacak olursa, öğretmenlerin sendika kavramına bakış açılarının incelendiği soruda öğretmenler, sendikaları çoğunlukla (%66,4), sosyal hakları, mali hakları ve çalışma koşullarını işverene karşı örgütlü bir yapıyla savunmayı amaçlayan sivil toplum kuruluşu olarak dile getirmektedirler.

İdeolojik bir fikriyatı benimseyen kişileri bir araya getirmek için kurulmuş bir sivil toplum kuruluşu olarak dile getiren öğretmenlerin oranı ise %21,1'dir. Bununla birlikte herhangi bir sendikaya üye olan öğretmenlerin oranı %73,6 olarak elde edilmiştir. %15,5 oranında herhangi bir sendika üyeliği bulunmayan katılımcı öğretmen bulunurken, %10,9 oranında sendika üyeliğinden istifası bulunan öğretmen, araştırmaya katılmıştır. Buna karşın, öğretmenlerin %88,3'ü, ideolojik sıfatlardan arınmış ve bütün faaliyetlerini üyelerinin sosyal, mali hakları ve çalışma koşullarını iyileştirmek için gerçekleştiren bir sendikaya üye olabileceklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlere yöneltilen bir diğer soru ise eğitim, öğretim ve bilim hizmet kolundaki grev yasakları ile ilgilidir. Öğretmenlerin %84,2'si eğitim, öğretim ve bilim hizmet kolunda grev hakkının tanınması gerektiğini belirtmişlerdir. Eğitim, öğretim ve bilim hizmet kolunda Öğretmenlerin geneline sorulan son soru ise, sendikaların geleceği ile ilgilidir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısından fazlası (%59,6) sendikaların, zaman ilerledikçe daha pasif hale geleceklerini düşünmektedirler. Buna karşın pek azı ise (%18,5) sendikaların geleceği ile ilgili olarak, örgütlenme bilincinin artmasıyla daha da güçleneceğini belirtmişlerdir.

Sendika üyeliği bulunmayan öğretmenlerin, sendikaya üye olmama nedenleri incelendiğinde, neredeyse yarısının (%43,9), sendikaların asli görevlerini yerine getirmediğinden dolayı üye olmadıkları görülmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin %36,6'sı ise sendikaların, siyasi partilerin bir parçası olduğunu düşündükleri için üyeliklerinin bulunmadığını belirtmişlerdir. Buna benzer bir cevabı daha önceden sendika üyeliği bulunup istifa eden öğretmenler de vermiştir. Sendika üyeliği bulunup istifa eden öğretmenlerin yarısından fazlası (%55,2) sendikaların politize olduklarını düşündükleri için istifa etmiştir. %20,7'lik bir kısım ise sendikalara inançları kalmadığı için istifa ettiklerini açıklamışlardır. Bu sonuçlar Türkiye'de sendikacılık açısından pek umut vadetmemektedir.

Araştırma kapsamında incelenen diğer bir durum ise, öğretmenlerin, eğitim, öğretim ve bilim hizmet kolunda faaliyet gösteren sendikaların faaliyetlerine ilişkin düşünceleridir. Öğretmenlerin sendikalardan beklentileri çok büyük oranda (%71,3) özlük haklarının iyileştirilmesi hakkındadır. Bununla birlikte öğretmenler sendikalardan eğitim ve öğretim alanındaki sorunların çözülmesini (%15,1) ve öğretmenlerin toplum nezdinde saygınlığının artırılması yönünde çalışmalarda

bulunulmasını (%10,9) beklemektedirler. Elde edilen bu bulgular ile paralellik gösteren diğer bir sonuç ise, katılımcıların, sendikaların öncelikleri hakkındaki düşünceleridir. Öğretmenler, büyük oranda (%63,4) sendikaların önceliği olarak, üyelerinin sosyal ve mali haklarını korumak için mücadele etmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Öğretmenlerin sendikaların önceliği olarak dile getirdikleri diğer bir durum ise, sendikaların, eğitim ve öğretim alanındaki sorunlara çözüm üretmeleridir (%32,5). Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kolunda faaliyet gösteren sendikaların sorunları olarak öğretmenler, büyük oranda (%57,4), sendikaların, siyasi partiler ile işbirliği içerisinde olmalarını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte sendikaların, mücadelecı bir yapıdan müzakereci bir yapıda bulunmalarını (%24,2), sendikaların sorunları olarak görmüşlerdir.

Araştırmada incelenen diğer bir konu ise, sendikaların politize olmaları ile ilgilidir. Sendikaların genel yetkili sendika olabilmeleri kanun gereği, hizmet kolundaki üye sayıları ile bağlantılıdır. Türkiye’de eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kolunda faaliyet gösteren sendikaların üye sayılarına bakıldığında bu durumun, sendikaların politize olmaları ve hükümetle işbirliği içerisinde bulunmaları olarak açıklanabilir. 2003 yılından 2021 yılına kadar üye sayısını 13 kat artıran Eğitim-Bir Sen, bu konuda literatürde çokça tartışılan ve bu nedenle uluslararası sendika birliklerine üye olmada zorlanan bir sendikadır. Bu bağlamda, katılımcılara, sendikaların politize olup olmadıkları sorulduğunda, neredeyse hepsinin (%94,7) sendikaların politize olduklarını düşünmektedirler. Bununla birlikte genel yetkili sendika olan Eğitim-Bir-Sen’in, hükümetle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilişkisi olduğunu düşünen öğretmenlerin oranı oldukça yüksektir (%91,7). Oysa öğretmenler, sendikaların siyaset bağımsız olmaları gerektiğini, sendikaların politize olmamaları gerektiğini belirtmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin neredeyse tamamı (%98,5) sendikaların siyasetten bağımsız olmaları gerektiğini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte genel yetkili sendikanın hükûmetlere yakın politikalar gütmemesinin bir avantaj sağlamaması (%77,7) gerektiğini de dile getirmişlerdir. Sendikaların politize olmaları, hükümetle yakın ilişkiler içerisinde bulunmaları sonucunda, üyelerine avantajlar sağlanabileceği belirtilmektedir. Bu durum, araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerinde de mevcuttur. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu (%87,9) genel yetkili sendika üyelerine pozitif bir ayrımcılığı gerçekleştirdiğini belirtmişlerdir. Elde edilen bu bulguyu, araştırma kapsamında

elde edilen diğerk bir bulgu ile düşünülmesi gerekmektedir. Öğretmenlerin görev yaptıkları okullarda yöneticilik yapan müdür ve müdür yardımcılarının, büyük bir oranda (müdür %83,3; 1.müdür yardımcısı %76,7; 2.müdür yardımcısı %77,1) genel yetkili sendika üyesi olduğu görülmektedir. Bu durumun bir tercih sonucu gerçekleştiğı dile getirilebileceğı gibi, elde edilebilecek pozitif bir ayrımcılık nedeni ile de gerçekleştirilebileceğı düşünölmelidir. Bununla birlikte sendikaların görevde yükselme ve unvan değışikliğinde etkili olduklarını belirten öğretmenlerin oranı oldukça yüksektir (%89,1). Elde edilen bu bulgu da, yönetim kademesinde görev yapan müdür ve müdür yardımcılarının, sendika üyeliğinde neden Eğitim-Bir-Sen sendikasını tercih ettiklerini açıklamış olacaktır. Ayrıca Eğitim-Bir-Sen'in 2003 yılından itibaren üye sayısını hızlı bir şekilde artırmasının altındaki nedenleri de açıklamış olacaktır.

Genel olarak eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kolunda faaliyet gösteren sendikaların güncel durumlarına bakıldığında, üye sayılarının ve dolayısıyla genel yetkili sendika olma durumlarının, ilişkili oldukları ve ideolojik olarak yakın hissettikleri iktidar ile ilişkisi ölçüsünde değıştiğı görülmektedir. Eğitim-Bir-Sen, muhafazakâr görüşleri benimseyen ve milli ve manevi değerlere sahip çıkan bir sendika olarak tanınmakta ve iktidar ile yakın ilişkiler içerisinde olduğu dile getirilmektedir. Bu durum Eğitim-Bir-Sen'in üye sayılarına yansımış ve 2003 yılından itibaren üye sayılarında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. 2003-2005 yılları arasında genel yetkili sendika olan Eğitim-Sen ise, mevcut hükümetle ilişkileri minimum seviyede tutan ve hükümetle ideolojik olarak bağdaşmadığını dile getiren bir sendikadır. Bu durum, Eğitim-Sen'in üye sayılarına yansımış ve 2005 yılından itibaren üye sayılarında hızlı bir düşüş gerçekleşmiştir. Türk Eğitim-Sen ise, milliyetçi değerleri kabul eden bir sendikadır. Dönem dönem üye sayılarında azalmalar görülse de, eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kolunda ikinci büyük sendika konumundadır. Sendikaların üye sayılarından yola çıkarak, siyaset ile ilişkili oldukları dile getirilebilir. Bu durum, öğretmenler ile gerçekleştirilen araştırma neticesinde de görölmüştür. Öğretmenlerin, görevde yükselme ve unvan değışikliklerinde sendikaların etkili olduklarını, genel yetkili sendikaların üyelerine yönelik pozitif ayrımcılık yaptığını belirtmesi, üye sayıları-sendika-siyaset bağlantısını açıklamaktadır.

Bu araştırmada, sonuç olarak Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması neticesinde emeği oluşturanların resmi ya da gayriresmi uygulamalarla bir dönüşüme tabii olduğu grlmştr. Bu bağlamda ele aldığımız eğitim sendikaları da, yaptığımız araştırmanın sonuçlarında da görüldüğü gibi önemli ölçüde asli görevlerinin dışına çıkmış ya da çıkarılmıştır. Görevde yükselme, siyasetle yakın ilişkiler, güvenlik gerekçeleri vb. konularla üyelerini konsolide ettikleri grlmştr. Bu duruma ideolojik görüş ayrılıklarını da eklediğimizde öğretmenlerin en önemli kozu olan örgütlülük yapısı ciddi zararlar almış ve işverene karşı pazarlık kozunu kaybetmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda sendikaların doğası gereği mücadeleci olan yapısı daha müzakereci bir yapıya dönüşmüştür.

KAYNAKLAR

- Akkaya, Y. (2002). Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık-2, Praksis, 5, Ankara.
- Aktan, C.C. (1994). Gerçek liberalizm nedir? İstanbul: T Publications.
- Aktan, C.C. (1995). Klasik liberalizm, neo-liberalizm ve libertarianizm. Public Administrations Journal, 28(1), 8.
- Aktay, N. (1993). Sendika Hakkı, Kamu-İş Yayınları, Ankara.
- Altunkaya, N. (1998). Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi. 1908-1998. Ankara: Ürün Yayınları
- Amadeo, K., (2020) New deal summary, programs, policies, and its success.
- Amadeo, K., (2021) Unemployment rate by year since 1929 compared to inflation and GDP.
- Arnesen, E. (Ed.). (2006). Encyclopedia of US labor and working-class history. Routledge.
- Aydın, M. K., & Çakmak, E. E. (2017). Sosyal devletin temelleri. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 34(1), 11-19.
- Bakır, O. & Akdoğan, D. (2009). Türkiye’de Sendikalaşma ve Özel Sektörde Sendikal Örgütlenme. TURK-IS Dergisi, 383.
- Battal, E. (2004). Sendikal Örgütlenme ve Eğitim-Bir-Sen. Ankara: Eğitim-BirSen Yayınları
- Bayraktar, C. (2012). Keynes ve refah devleti. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(02), 247-261.
- Baysal, Ö. (2006). Sınıf öğretmenlerinin mesleki örgütlenme tutumları uşak örneği (Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Berend, I. T., (2020). An economic history of twentieth-century Europe. 4. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berktaş, F. (2007). Liberalizm: Tek bir teorik pozisyona indirgenmesi olanaksız bir ideoloji: Modern siyasal ideolojiler. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birelma, A. (2013) Emek ve Haysiyet Mücadelesi, İstanbul: İletişim.
- Birelma, A. (2018). Trade Unions in Turkey 2018. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Blind, P. (2007). A new Actor in Turkish democratization: Labour unions. Turkish Studies, 8(2), 289-311.

- Blind, P. (2009). Democratic institutions of undemocratic individuals: Privatizations, labour, and democracy in Turkey and Argentina. New York: Palg
- Boratav, K. (1995). Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. (2005). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, Ankara: İmge
- Bourdieu, P. (1998). The Essence of Neoliberalism, Le Monde Diplomatique.
- Briggs, A. (1961). The Welfare Satate in Historical Perspective. European Journal of Sociology, 2(2), p. 221.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003) New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey, Report Prepared for the United Nations Development Program.
- Buğra, A. (2008). Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bülbül, O. (2009). Türkiye’de Kamu Görevlileri Sendikacılığı. Kamu ’da Sosyal Politika Dergisi, 4(11), 32-36.
- Cahill, D., & Konings, M. (2017). Neoliberalism. John Wiley & Sons.
- Cameron, R. (1993). A Concise Economic History of the World. New York: Oxford University Press.
- Chandler, M. (2002). Britain in the Age of Total War, 1939-45. Heinemann.
- Cizrelioğulları, M.N. (2013). Türkiye’de liberalizm (1980-1999): Neo-liberal politikaların Türk politik ekonomisine etkisi. Yüksek lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Coşkun, M. K. (2017). İşçi Sınıfı Kültürü, Deneyim ve Gündelik Hayat. Emek Araştırma Dergisi, Haziran, 8(11), 41-54.
- Cousins, M. (2005). European Welfare States: Comparative Perspectives. London: Sage.
- Curthoys, M. (2004). Governments, labour, and the law in mid-Victorian Britain: the trade union legislation of the 1870s. Clarendon Press.
- Çelik, A. (2010). Vesayetten siyasete Türkiye'de sendikacılık, 1946-1967. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, A. (2012). AKP’nin On Yılında Sendikalar ve Sendikasızlaştırma. Heinrich Böll Stiftung, 44-48.

- Çetin, H.(2002). Liberalizmin temel ilkeleri. Cumhuriyet University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal, 2(1), 219-37.
- Çevikbaş, R. (2010). Memurlarda Sendikal Haklar Sorunu. TİSK Akademi, 5(9), 6-43.
- Çımrın, F. K. (2009). Küreselleşme, neo-liberalizm ve refah devleti ilişkisi üzerine. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (23), 195-204.
- Çölaşan, E. (1983). 24 Ocak: Bir Dönemin Perde Arkası, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Demir, F. (2005). Militarization of the Market and Rent-Seeking Coalitions in Turkey, Development and Change, 36 (4), pp. 667-690.
- Dobb, M. (1946). Studies in the Development of Capitalism. London: George Routledge & Sons .
- Dubofsky, M. (1994). The state & labor in modern America. Univ of North Carolina Press.
- Dubofsky, M., & McCartin, J. A. (2017). Labor in America: A history. John Wiley & Sons.
- Duménil, G., & Lévy, D. (2011). The crisis of neoliberalism. Harvard University Press.
- Dunne, T. (2011). The globalization of world politics: An introduction to international relations. Oxford: New York, Oxford University Press.
- Ekmekçi, A.(2014). Liberal birey, toplum ve siyaset anlayışlarının eleştirisi olarak komiteryen düşüncenin temel argümanları. Yüksek lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Elma, F. (2002). Liberal düşünce geleneğinin oluşumu ve John Locke. Journal of Qafqaz University, 9, 1.
- Ercan, F., & Oğuz, Ş. (2015). From Gezi Resistance to Soma Massacre: Capital Accumulation and Class Struggle in Turkey. Socialist Register, 114-135.
- Erdoğan, M. (2009). Liberalizmin tarihi ve felsefi temelleri. Eskiyei Sonbahar, 15, 5-17.
- Evren, S., Erdem, S. & Yıldırım, C. (1995). Eğitim Emekçileri Tarihi. Encümen-i Muallimin'den Eğitim-Sen'e. İstanbul: Bireşim Yayınları
- Federico, G. and Tena-Junguito, A., 2019. World trade, 1800-1938: A new synthesis. Journal of Iberian and Latin American Economic History. 37, (1), pp. 9 – 41.

- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics*, New York: Palgrave Macmillan
- Friedman, G. (1988). Strike success and union ideology: The United States and France, 1880–1914. *The Journal of Economic History*, 48(1), 1-25.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*, Chicago: Chicago University Press
- Fuat, S. (2008). DISK Tarihi ve Militan Sınıf Sendikacılığı. *Marxist Tutum*, 41. Retrieved October 2,
- Galbraith, J.K. (2009). *The Great Crash 1929*. Digital Edition: Rakuten Kobo
- Ganti, T. (2014). Neoliberalism. *Annual Review of Anthropology*, 43, 89-104.
- Giroux H. A. (2007). *Eleştirel Pedagoji ve Neo-liberalizm*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Goldfield, M. (1989). *The decline of organized labor in the United States*. University of Chicago Press.
- Goodway, D. (2002). *London Chartism 1838-1848*. Cambridge University Press.
- Göle, N. (2012). *Mühendisler ve İdeoloji*. İstanbul: Metis.
- Gül, H. (2014). Keynesçi refah devletinin temeli olarak sosyal demokrasi ve yeni liberal dönüşümün yansımaları. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(2), 107-132.
- Gülmez, M. (1996). *Dünyada memurlar ve sendikal haklar*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Gülmez, M. (2002). *Kamu Görevlileri Sendika ve Toplu Görüşme Hukuku*. Ankara: TODAİE.
- Gülmez, M. (2008). Sendika Hakkı, Toplu Sözleşme ve Grevi de İçeren Toplu Eylem Haklarını Kapsar mı?. *Çalışma ve Toplum*, 3(18), 137-170.
- Gümüş, A. T. (2010). Küreselleşme ve sosyal devlet. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1), 85-146.
- Gümüş, İ. (2018). Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş Ve Yeniden Yapılanma Süreci. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 1(1), 33-66.
- Güngör, F. (1994). 1946-1960 Döneminde Türkiye'de sendikacılık hareketi ve demokrasi. In A. Işıklı (Ed.), *Türkiye'de sendikacılık hareketleri içinde demokrasi kavramının gelişimi*, pp. 131-190. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Güzel, M. Ş. (2007). *İşçi tarihine bakmak (Vol. 2)*. TÜSTAV.

Hakyemez, Y. Ş. (2010). 2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(2), 387-406.

Hardt, M., & Negri, A., (2001). Empire, Massachusetts: Harvard University Press

Harvey, D., (2010). A Brief History of Neoliberalism, Oxford: Oxford University Press

Hayek, F. (2010). The Road to Serfdom, New York: Routledge

Haywood, I. (2018). Working Class Fiction: From Chartism to Trainspotting. Oxford University Press.

Hazır, I. K. (2014). Boundaries of middle-class identities in Turkey. The Sociological Review, 675–697.

Held, D., & McGrew, A. (2002). Governing Globalization: Power and Global Governance, Cambridge: Polity

Heywood, A. (2004). Politicaltheory: An introduction, basingstoke, Hampshire. New York: Palgrave MacMillan.

Holborow, M. (2012). Neoliberalism. The encyclopedia of applied linguistics, 1-6.

Hueting, R. (2011). The Future of the Environmentally Sustainable National Income.,from:<http://www.oekologisches-wirtschaften.de/index.php/oew/article/view/1161>

Hunt, E. K. (2011). History of Economic Thought, A Critical Perspective. New York: M. E. Sharpe, Inc.

Hyman, R. (1992) Trade Unions and the Disaggregation of the Working Class, Regini, M. (Der.) The Future of Labour Movements, London: Sage Publications, 150-168.

Işıklı, A. (2003). Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Kalaycıoğlu, S., Rittersberger, H., & Çelik, K. (2008). Değişen işçilik ve sendika. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 25(1).

Karpat, K. (1973). Social Change and Politics in Turkey. Leiden: E.J Brill.

Kaynak, S. (1978). Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi. ITÖBDER Demokratik Eğitim Kurultayı. (93-131). Ankara: TÖBDER

Kazak, İ. (1992). İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği). In Journal of Social Policy Conferences (No. 37-38, pp. 63-81).

- Kazgan, G. (1985). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- Kelly, J. (2002) *Rethinking Industrial Relations Mobilization, Collectivism and Long Waves*, London: Routledge.
- Keskin, N.E., & Demirci, A.G. (2003). *Eğitimde Çürüyüş*. Ankara: KİGEM Özelleştirme Değerlendirmeleri No:1.
- Koç, C., & Koç, Y. (2010). *KESK tarihi*. Ankara: Epos Yayınları.
- Koç, Y. (1994) *Türkiye İşçi Hareketi ve TÜRK-İŞ: 1980-1994, Çalışma Hayatı*.
- Koç, Y. (2003). *Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. Ankara: Yol-İş
- Koç, Y. (2010) *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı'dan 2010'a*. Ankara: Epos.
- Koray, M. (1994). *Değişen Koşullarda Sendikacılık*. İstanbul: Promat Basım.
- Kutal, M. (2002). *Uluslararası Çalışma Normları Karşısında Kamu Görevlilerinin Sendikal Örgütlenme Haklarına İlişkin Bazı Gözlemler*. *Kamu-İş Dergisi*, 4(6).
- Larner, W. (2003). *Neoliberalism?. Environment and planning D: society and space*, 21(5), 509-512.
- Lehndorff, S., Dribbusch, H., & Schulten, T. (Eds.). (2018). *Rough waters: European trade unions in a time of crises*. Brussels: European Trade Union Institute.
- Locke, J. (1998). *Hoşgörü üstüne bir mektup*. (Çeviri: Melih Yürüşen). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mahiroğulları, A. (2000). *1980 Sonrası Türk ve Fransız Sendikacılığı*. *Kamu-iş yayını*, Ankara.
- Mahiroğulları, A. (2003). *Türkiye'de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri*. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 46, 1-27.
- Mahiroğulları, A. (2005). *Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de İşçi Sendikacılığı*. İstanbul: Kitabevi.
- Mahiroğulları, A. (2013). *Dünyada ve Türkiye’de Sendikacılık*. Bursa: Ekin Basım Yayın
- Marguiles, R., & Yıldızoğlu, E. (1984). *Trade Unions and Turkey's Working Class*. *Middle East Report* (121), 15-20.
- Marshall, G.(1997). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çeviri: Akınhan, O., Kömürcü, D). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mason, P. (2014). *Çalışarak yaşamak ya da savaşarak ölmek: Küresel işçi sınıfı nasıl oluştu?. Yordam Kitap*.

- Mayer, B. (2009). Cross-movement coalition formation: Bridging the labor-environment divide. *Sociological Inquiry*, 79(2), 219-239.
- McLaren, P. (2007). Kapitalistler ve işgalciler: İmparatorluğa karşı eleştirel bir pedagoji. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Mello, B. (2007). Political Process and the Development of Labor Insurgency in Turkey, 1945–80. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 6(3), 207-225.
- Mello, B. (2013). Evaluating social movement impacts: Comparative lessons from the Labour movement in Turkey. New York: Bloomsbury.
- Milkman, R. (2013). Women, work, and protest: A century of US women's labor history. Routledge.
- Montgomery, D. (1980). Labor and the republic in industrial America: 1860-1920. *Le Mouvement Social*, 201-215.
- Murat, S. (2007). Düünden Bugüne İstanbul'un İşgücü ve İstihdam Yapısı. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Münyas, T. (Ed.), 2019. Türkiye'nin ekonomik krizleri. İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi Yayınları.
- Narmanlıoğlu, Ü. (2001). İş hukuku 2: toplu iş ilişkileri. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Öcal, L. (1998). Türkiye'de Memur Sendikacılığı. Öğretmen Sendikacılığı Örneği. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Öngen, T. (2014). Prometheus' un sönmeyen ateşi: günümüzde işçi sınıfı. Yordam Kitap.
- Öz, Ü. (2010). Bir siyasal katılma aracı olarak memur sendikaları: Isparta örnek olayı (Yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özbek, N. (2018). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914. İletişim Yayınları.
- Özbudun, E. (2014). Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. İstanbul Ticaret Odası.
- Özdemir, S. (2009). Küreselleşme ve refah devletleri üzerindeki etkileri. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 57, pp. 55-86).
- ÖZER, A. (2000). Kamu çalışanlarının örgütlenme sorunu ve memur sendikacılığı. *Kamu İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 5(3), 119-144.

Özügürlü, M. (1994). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e: Örgütlü İşçi Hareketi ve Demokratikleşme Süreci. T.C. Kültür Bakanlığı Demokrasi Klasikleri Dizisi, 6, 35-130.

Özügürlü, M. (2005). Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu Yeni İşçilik Örüntülerinin Doğuşu, Ankara: Halkevleri.

Özyüksel, M (1997). Feodalite ve Osmanlı toplumu, İstanbul: Der yayınları

Petrol-İş (1989). Petrol-İş-89. İstanbul: Petrol-İş Yayın

Pierson, C. & Castles, F. (2006). The Welfare State Reader (2. ed.). Cambridge, UK: Polity Press.

Popper, K. (1967). Açık toplum ve düşmanları. Ankara: Turkish Political Sciences Association Journal.

Ptak, R. (2009). Neoliberalism in Germany: Revisiting the Ordoliberal Foundations of the Social Market Economy, in Philip Mirowski & Dieter Plehwe, The Road From Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective, Massachusetts: Harvard University Press, pp.98-138.

Rakıcı, C., & Kurşun, A. (2016). Sosyal refah devletinin tarihi süreci ve günümüz bazı refah devletlerinin değerlendirilmesi. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 2(2), 135-156.

Reddy, M. & Saraswathi, M. (2007). Managerial Economics and Financial Accounting. New Delhi: Prentice-Hall of india.

Richardson, G., Komai, A., Gou, M., Park, D., (2013). Stock market crash of 1929, <https://www.federalreservehistory.org/essays/stock-market-crash-of-1929>

Robinson, W. C. (1959). Money, Population and Economic Change in Late Medieval Europe. The Economic History Review, 12(1), 63-76.

Rosdolsky, R. (1951). The Distribution of the Agrarian Product in Feudalism. The Journal of Economic History, 11(3), 247-265.

Rosenau, J. N. (2006). Globalization and Governance, New York: Routledge.

Royle, E., & Lockyer, R. (2014). Chartism. Routledge.

Sabine, G.H., Thorson, T.L. (1973). A history of political theory. (Fourth Edition), London: The Dryden Press.

Sakallıoğlu, Ü. (1992). Labour and state in Turkey: 1960-80. Middle Eastern Studies, 28(4), 712-728.

Sosyal-İş (2013). Türkiye’de Sendikal Örgütlenme, Ankara: Sosyal-İş Sendikası Yayınları.

Springer, S., Birch, K., & MacLeavy, J. (Eds.). (2016). The handbook of neoliberalism (Vol. 2). New York: Routledge.

Steger, M.B., & Roy, R.K. (2010). Neoliberalism: A Very Short Introduction, New York: Oxford University Press.

Süleymanoğlu, R. (2016). Keynesçi Refah Devleti’nin Gelişimi, Dönüşümü ve Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi. Çekmece İZU sosyal bilimler dergisi: Sayı 8-9 : 271-301

Sweezy, P., Dobb, M., & Hill, C. (2006). The Transition from Feudalism to Capitalism. New Delhi: Aakar Books.

Şafak, C. (2013). 12 Mart’tan 12 Eylül’e Türkiye’de Sendikalar. Toplum ve Bilim. 127, 121-143.

Tachau, F., & Heper, M. (1983). The State, Politics, and the Military in Turkey, Comparative Politics 16(1): 17-33.

Taşçı, E. (1996). Memurlar sendikal haklar ve Türkiye kamu-sen. Ankara: Nüans Kitapevi.

Tayyar, A., & Çetin, B.(2013). Liberal iktisadi düşüncede devlet. CU Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal, 14(1), 107-20.

Thompson, E. P. (2004) İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu. (çev. Uygur Koçabaşoğlu). İletişim Yayınları, İstanbul.

Thorsen, D. E., & Lie, A. (2006). What is neoliberalism. Oslo, University of Oslo, Department of Political Science, Manuscript, 1-21.

Tilly, C., & Wood, L. J. (2015). Social Movements 1768-2012. Routledge.

Tomasi, J. (2001). Liberalism beyond justice: Citizens, society, and the boundaries of political theory. Princeton and Oxford:Princeton University Pres.

Toprak, D. (2015). Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(21).

Tuncay, A. C. (1981). Sendikaların Faaliyetlerinin Yasal Düzenlenmesi Üzerine Düşünceler. *TUTİS Dergisi*, C. V, Ankara.

Tuncay, C. (2007). Kamu Görevlilerinin Sendikalaşması ve Toplu Pazarlık Hakkı. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9, 157-175.

Tup, İ. (2006). Türk İş Hukuku'nda sendikaların faaliyetleri. Yüksek lisans tezi, Sakarya üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Sakarya.

Uçkan, B. (2014) Endüstri İlişkileri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:2640.

Ulugay, O. (1984). 24 Ocak Deneyimi Üzerine, İstanbul: Hil Yayınları

Ünal, E. (2012). Türkiye'de Memurların Sendikal Hakları Çerçevesinde Grev Hakkı. AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Ünal, M. A. (2018). Yeni Sağ Politikalar Çerçevesinde Türkiye Basınındaki Eğitim Haberciliğine Yönelik İçeriklerin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Viotti, P.R., Mark, V.K.(2012). International relations theory. Boston: Longman.

Visser, J. (2019). ICTWSS Data base. version 6.1. Amsterdam: Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies (AIAS), University of Amsterdam.

Wallerstein, I. (2009), Liberalizm ve demokrasi. (Çeviri: Tuncay Birkan), Bildiğimiz Dünyanın Sonu, İstanbul: Metis Publications

Ward, M. (2011). Beatrice Webb: Her Quest for a Fairer Society. The Smith Institute.

Web 1,(2021), <http://www.cgb.info/aktuell/aktuelles.html>, (Erişim tarihi: 18/02/2022).

Web 2, (2021), http://www.dgb.de/uber-uns/dgb-heute/mitgliederzahlen/2010/?tab=tab_0_0#tabnav, (Erişim tarihi: 28/02/2022).

Web 3, (2022), <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TUD>, (Erişim tarihi: 22/02/2022).

Web 4, (2021), <https://www.bls.gov/news.release/union2.nr0.htm>, (Erişim tarihi: 24/02/2022).

Web 5, (2022), <https://www.gov.uk/government/statistics/trade-union-statistics-2019>, (Erişim tarihi: 19/02/2022).

Web 6, (2021), https://www.ictu.ie/download/pdf/bdc_2019_report.pdf, (Erişim tarihi: 18/04/2022).

Web 7, (2022), <https://www.marburger-bund.de/>, (Erişim tarihi: 08/03/2022).

Web 9, (2022), <https://www.worker-participation.eu/National-Industrial-Relations/Countries/United-Kingdom/Trade-Unions>. (Erişim tarihi: 18/05/2022).

Web 10, (2022), <https://www.worker-participation.eu/National-Industrial-Relations/Countries/Germany/Trade-Unions>, (Erişim tarihi: 23/05/2022).

Yalçınkaya, H.P.(2018). Liberalizm ve muhafazakarlık bağlamında demokrat parti. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Yayla, A. (1992). Liberalizm. Ankara: Turhan Yayınları.

Yazıcı, E. (2003). Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi ve Türk Harb-İş. Ankara: Harb-İş Sendikası.

Yeldan, E. (2002). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeselson, R. (2012). Not With a Bang, But a Whimper: The Long, Slow Death Spiral of America's Labor Movement. The New Republic.

Yıldırım, B., & Şahin, F. (2019). Esping-Andersen'in refah devleti sınıflandırması ve makro sosyal hizmet uygulamaları temelinde Türkiye'nin konumu. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11(18), 2525-2554.

Yıldırım, E., & Uçkan, B. (2010). İşverenlerin Sendikasıızlaştırma Modelleri ve Türkiye Örneği, Çalışma ve Toplum, 2 (25), 163-184.

Yılmaz, Ç. (2013). İşçi Sınıfı Bilinci Üzerine Güncel Yaklaşımlar. çalışma ve Toplum, 38(3).

ÖZGEÇMİŞ

Fatih ÖZSOY Kocaeli'nin Gebze ilçesinde İlk ve orta öğrenimini tamamladı. 2008 yılında Ankara Gazi Üniversitesi Endüstriyel Teknoloji Öğretmenliği bölümüne başlamış ve 2012 yılında tamamlamıştır. 2013 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilköğretim kurumlarında Teknoloji ve Tasarım Öğretmeni olarak göreve başlamış, günümüzde de devam etmektedir. 2018 yılında Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

